

OKO IZBORA

Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Republici Srbiji
(28. decembar 2003. godine)

13

 CeSID
CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRACIJU

OKO IZBORA 13

OKO IZBORA (13)

Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Republici Srbiji
(28. decembar 2003. godine)

Za izdavača
Dr Zoran Lučić

Urednik
Ivan Nikolić

Lektor i korektor
Vidojko Jović

Prelom i oblikovanje
TOTAL DESIGN

Tiraž
1000 primeraka

Štampa
D©SIJE, Beograd

Beograd, februar 2004.

Štampanje ove publikacije omogućili su:

Ambasada Kraljevine Danske
Ambasada Kraljevine Holandije
Ambasada SR Nemačke
Ambasada Švajcarske
Freedom House
German Marshall Fund of United States
International Republican Institute (IRI)
National Democratic Institute (NDI)
Norwegian People's Aid (NPA)

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU
Lomina 9, 11000 Beograd
Tel/Fax: 011 / 3282 870
e-mail: cesid@cesid.org.yu; cesid@bitsyu.net
<http://www.cesid.org>

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

OKO IZBORA 13

Izveštaj sa vanrednih parlamentarnih izbora u Republici Srbiji
(28. decembar 2003. godine)

Predsednik CeSID-a

Dr Zoran Lučić

Izvršni direktor CeSID-a

Miloš Todorović

Članovi Upravnog odbora CeSID-a

Dr Zoran Lučić

Miloš Todorović

Danko Ćosić

Marko Blagojević

Članovi Saveta CeSID-a

Dr Radovan Bigović

Vuk Bojović

Branislav Čanak (UGS Nezavisnost)

Dr Mijat Damjanović

Dr Srđan Darmanović

Vladan Gajić

Dr Vladimir Goati

Dr Lav Ivanović

Nikola Kusovac

Dr Slobodanka Markov

Mr Srećko Mihailović

Dr Vojislav Milovanović

Dr Veselin Pavičević

Dr Jelica Petrović

Dr Dejan Popović

Dr Dragoljub Popović

Dr Milan Popović

Miroslav Todorović

Dr Zoran Tomić

Dr Vučina Vasović

Dr Duško Vranješ

Dr Dragica Vujadinović-Milinković

SADRŽAJ

IN MEMORIAM.....	7
PREDGOVOR.....	9
POLITIČKI OKVIR IZBORA.....	12
IZBORNE PONUDE POLITIČKIH STRANAKA.....	23
Metodološki okvir.....	23
O racionalnom glasanju.....	29
Osnovni nalazi o stranačkim izbornim ponudama.....	31
O lakovernosti.....	34
Metodske procedure.....	36
Rezultati istraživanja.....	38
ANALIZA MEDIJA U IZBORNOJ KAMPANJI.....	58
ŠTAMPANI MEDIJI - OGLEDALO PROFESIONALNE SAVESTI.....	60
Opšta ocena.....	60
Tretman stranaka i koalicija.....	64
Tip kampanje i tematska struktura.....	78
Zaključak.....	86
IZVEŠTAJ MONITORINGA ELEKTRONSKIH MEDIJA.....	89
Uvod.....	89
Analiza delovanja pojedinih medija.....	104
RTS - Dnevnik 19:30 i „Politički poligon“.....	104
BK TV - Telefakt 4 u 18:55.....	108
B 92 - Vesti u 19:15.....	112
Pink TV - Infotop u 21:00.....	115
Studio B - Vesti u 19:00.....	118
Tabele.....	122

PARALELNO BROJANJE GLASOVA.....	124
PPVT.....	124
PVT.....	125
WEB.....	127
Rezultati.....	128
ZAPAŽANJA O RADU REPUBLIČKE IZBORNE KOMISIJE.....	150
Utvrđivanje kandidatskih lista.....	150
Birački spisak.....	151
Određivanje biračkih mesta.....	152
Utvrđivanje broja birača.....	152
PERCEPCIJA I OCENE IZBORA.....	153
Birački spisak.....	154
Birački odbori.....	157
Biračko mesto.....	162
Tehnički uslovi za sprovođenje izbora.....	165
Građani – birači: ponašanje na biračkom mestu.....	166
Građani – birači: glasanje.....	170
Monitoring izbora.....	171
Zaključak.....	175
OCENA I ZAKLJUČAK.....	177

IN MEMORIAM

Sa najdubljim žaljenjem i tugom Centar za slobodne izbore i demokratiju obavestava javnost, saradnike i prijatelje da je dr Slobodanka - Boba Nedović, jedan od osnivača i predsednik CeSID-a i vanredni profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, preminula 24. januara 2004. godine u Beogradu, posle kraće i teške bolesti.

Boba Nedović je sa grupom studenata Pravnog fakulteta, nakon višemesečnih protesta 1996-97. godine povodom nepriznavanja izbornih rezultata od strane režima Slobodana Miloševića, osnovala CeSID, prvu nevladinu organizaciju koja je postavila za cilj unapređenje izbornog procesa kroz nepristrasno posmatranje izbora u Srbiji, uključujući praćenje medija, posmatranje glasanja i paralelno brojanje glasova. U aktivnosti CeSID-a su, posle osnivanja organizacije, uključeni i vodeći stručnjaci i istraživači iz oblasti sociologije, medija i statistike, a programi rada prošireni su na sveobuhvatna istraživanja koja se tiču kako izborne volje građana tako i unapređenja demokratskih vrednosti i procesa u društvu uopšte. CeSID je, prema nepodeljenom mišljenju srodnih organizacija u regionu i svetu, obavio pionirski posao u procesu demokratizacije Srbije koji je i dalje u toku, a kojem je neponovljivi i nemerljivi doprinos dala upravo Boba Nedović, vođena idejom neophodnog uspostavljanja demokratije u zemlji, koja je tokom 90-ih godina bila udaljena i isključena iz procesa koji je uveliko zahvatio susedne i zemlje bivše istočne Evrope.

Boba Nedović je rođena u Beogradu 1955. godine, gde je posle završene gimnazije diplomirala, magistrirala i doktorirala na Pravnom fakultetu. Naučno-nastavnu karijeru započela je na tom fakultetu 1978. godine, kao predavač sociologije. Autor je značajnog broja radova iz oblasti političke sociologije i sociologije porodice, a u svojevremenu gostujućeg profesora bila je i predavač na Kolumbija Univerzitetu u Njujorku.

Boba Nedović je bila jedan od osnivača i članova Ujedinjene jugoslovenske demokratske inicijative (UJDI) 1989. godine, u vreme koje je prethodilo uvođenju višepartijskog sistema u bivšoj Jugoslaviji. Kao viđeni borac za demokratiju, Boba Nedović je bila pod udarom režima Slobodana Miloševića, kako u vreme sprovođenja Zakona o univerzitetu 1998. godine, tako i u vreme ključnih izbora 2000. godine.

PREDGOVOR

Period političke nestabilnosti nastao posle ubistva predsednika Vlade Republike Srbije i zavođenja vanrednog stanja, okončan je, u izvesnoj meri, vanrednim parlamentarnim izborima 28. decembra 2003. godine. Stabilizacija izborne procedure u periodu posle kraja 2000. pomerila je fokus CeSID-a ka istraživanjima celine izbornog postupka, izborne administracije, stranačkih programa...

Pored neposrednog praćenja izbornih aktivnosti na biračkim mestima, nastavljeno je sa sprovođenjem niza aktivnosti koje su pružile obilje dragocenih podataka o čitavom izbornom postupku.

Sprovedeno je istraživanje izbornih ponuda političkih partija, učesnica u izornoj utakmici. Istraživanje je obuhvatilo ispitivanje stavova građana i ocenu i komparaciju predizbornih obećanja političkih partija.

Organizovano je praćenje predizbornih kampanja učesnika u izbornom postupku, kako u najznačajnijim štampanim, tako i u elektronskim medijima.

Važan segment ukupnih aktivnosti činila je organizacija paralelnog brojanja glasova. Specijalno oformljen informatički tim pripremio je program za praćenje izbora i prezentaciju prikupljenih rezultata na internetu, standardizovao komunikaciju, unos podataka...

Nastavljeno je sa istraživanjem, sprovedenim na biračkim mestima u toku izbornog dana, koje je imalo za cilj prikupljanje relevantnih podataka o toku glasanja i poštovanju zakonski određene izborne procedure, kao i važne podatke o kontekstu u kojem se odvijaju izbori. U krajnjoj liniji, cilj je bio ispitivanje mogućnosti doprinosa kvalitetnoj izornoj proceduri, kvalitetnijoj realizaciji izbornih postupaka i boljem razumevanju izbornog ponašanja građana u momentu kada ostvaruju svoje izorno pravo.

Tokom čitavog izbornog procesa nadgledan je rad Republičke izborne komisije i drugih organa za sprovođenje izbora.

Aktivnosti CeSID-a su medijski praćene kako u predizbornom periodu, tako i u toku izborne noći. Mediji su predstavili javnosti rezultate paralelnog brojanja glasova, samo jedan sat po zatvaranju biračkih mesta i povrede izbornih pravila ko-

je su zapazili posmatrači CeSID-a.

U ovom izveštaju, *Oko izbora 13*, predstavljamo podatke i zapažanja o vanrednim parlamentarnim izborima, održanim 28. decembra 2003. godine. Izveštaj čine prilozi CeSID-ovih volontera, saradnika i eksperata grupisanih u nekoliko tematskih celina.

Prva celina posvećena je političkim i društvenim prilikama u kojima su održani predsednički izbori. Autor priloga *Politički okvir* izbora je Milan Milošević, saradnik CeSID-a.

Drugi prilog predstavlja, čitaocima Izveštaja, rezultate istraživanja stavova građana i izbornih ponuda političkih partija pred parlamentarne izbore. Autori priloga su mr Srećko Mihailović i Đorđe Vuković, saradnici CeSID-a.

Iako je postalo uobičajeno da i analiza normativnog okvira čini sastavni deo svakog CeSID-ovog izveštaja, ovog puta, iz razloga nepromenjenih izbornih uslova, koji regulišu parlamentarne izbore, i činjenice da je analiza ove regulative već jednom prilikom publikovana, upućujemo na *Oko izbora 5*, Izveštaj sa parlamentarnih izbora u Srbiji decembra 2000. godine i prilog dr Marijane Pajvančić, eksperta CeSID-a.

Imajući u vidu da su svestrano, objektivno i nepristrasno informisanje građana i medijska ravnopravnost učesnika u izornoj utakmici preduslovi za fer i poštene izbore, značajan deo izveštaja posvećen je monitoringu medija. O rezultatima posmatranja medija izveštavaju saradnici CeSID-a, dr Mirjana Todorović, kroz analizu štampanih medija, i dr Stjepan Gredelj, analizirajući izveštavanje elektronskih medija.

Nezaobilazan deo CeSID-ovih aktivnosti svakako je i PVT (paralelno brojanje glasova) i PPVT (parcijalno paralelno brojanje glasova putem reprezentativnog uzorka). Pomenute metode su iziskivale velike organizacione pripreme, specijalno oformljene informatičke timove, zasebne softvere... O pomenutim postupcima izborne kontrole izveštava mr Nebojša Vasiljević, saradnik CeSID-a, u prilogu *Paralelno brojanje glasova*.

Sledeći odeljak je posvećen zapažanjima o radu Republičke izborne komisije, koji je pripremio Miloš Todorović, član Upravnog odbora CeSID-a.

Zapažanja i primedbe o izbornim nepravilnostima CeSID-ovih volontera predstavljani su u odeljku pod naslovom *Percepcija i ocene predsedničkih izbora*. Posmatrači su „anketirali“ biračko mesto, odnosno prikupljali sve relevantne podatke o toku glasanja i poštovanju zakonski određene izborne procedure, kao i važne podatke o kontekstu u kojem se odvijaju izbori, o čemu izveštava mr Srećko Mi-

hailović, rukovodilac istraživanja i saradnik CeSID-a.

Sve pomenute aktivnosti ne bi bile moguće bez hiljada građana, koji su se još jednom odazvali pozivu CeSID-a da uzmu učešća u poduhvatu nestranačkog i neutralnog nadgledanja izbora. Čvrsto uvereni da su nesebični angažman, uloženo vreme i energija gotovo devet hiljada volontera doprineli očuvanju izborne volje građana i unapređenju demokratske izborne kulture, CeSID im zahvaljuje na trudu. Takođe, CeSID im zahvaljuje na zalaganju koje je omogućilo sastavljanje ovog izveštaja.

Urednik
Ivan Nikolić

POLITIČKI OKVIR IZBORA

Predsednica skupštine Nataša Mičić je 17. septembra 2003. raspisala ponovljene predsedničke izbore za 16. novembar 2003. godine. Kako smo u prethodnim izbornim izveštajima videli, ti izbori su održani u institucionalnom vakuumu - nije bilo izabranog predsednika Republike, pre toga je bilo zavedeno i ukinuto vanredno stanje posle ubistva srpskog premijera Zorana Đinđića; članice vladine većine (DOS bez DSS-a) izabrale su 8. marta na položaj premijera Zorana Živkovića, bivšeg ministra unutrašnjih poslova u Vladi SR Jugoslavije, Đinđićevog zamenika u Demokratskoj stranci. Ta vlada je očito računala da zadrži vlast do kraja mandata, pa nije preuredila izbornu zakonodavstvo - posle prethodne izmene Zakona o izboru predsednika Republike praktično u toku izbornog postupka 2003. zadržan je visoki cenzus izlaznosti; u Zakonu o izboru narodnih poslanika ostale su od Ustavnog suda osporene odredbe o tome da partije praktično raspolažu mandatom; zadržan je i visoki cenzus za ulazak u parlament, a da za manjine nije obezbeđena neophodna pozitivna diskriminacija.

Duboka parlamentarna kriza je usred izbornog procesa ponovljenih predsedničkih izbora rezultirala raspuštanjem skupštine i raspisivanjem vanrednih parlamentarnih izbora.

Sredinom septembra 2003. Ustavni sud je insistirao da se poslanicima kojima su mandati oduzeti 2002. godine moraju vratiti - prvo je zahtevao da Skupština sprovede sudsku odluku o vraćanju mandata, a potom tražio da vlada omogući sprovođenje odluke Ustavnog suda. Na kraju, Ustavni sud je nagovestio da će sam sprovesti sopstvenu odluku.

Vlada je zapala u teškoće pošto je potpredsednik G17 plus Mlađan Dinkić 17. jula, pokazujući dokument o transferu novca sa Sejšelskih ostrva na privatne račune, izneo optužbe o korupciji dvojice viših činovnika Vlade Srbije (Janjušević i Kolesar). Pokrenuta je poreska istraga koja je rezultirala naplatom poreza od 24 miliona dinara za sporne prilive sa sejšelskih računa, a najavljena je i krivična prijava. Vlada je morala da otpusti dvojicu viših činovnika, a osim njih da se reši i usluga šefa Biroa za komunikacije Vladimira Popovića. Posle otkrivanja konflikta interesa pred-

ložila je i smenu Marije Rašete, zbog toga što se pokazalo da je ona kao ministar formirala firmu (koja nije radila) čija se delatnost podudara s nadležnošću njenog ministarstva, te da je njen svekar uživatelj kredita dodeljenog od institucije u kojoj je ministarka član Upravnog odbora.

Nalazi tzv. Koraćeve komisije o ubistvu Zorana Đinđića, objavljeni 21. avgusta, za rezultat su imali otkaz za nekoliko funkcionera MUP-a.

Na prvoj sednici jesenjeg zasedanja Skupštine Srbije, koje je počelo 16. oktobra 2003, Srpska radikalna stranka pokrenula je inicijativu za uskraćivanje poverenja Vladi i za smenu predsednice Skupštine Nataše Mičić, a Demokratska stranka Srbije pokrenula je odvojenu inicijativu za smenu Vlade. Na početku rasprave, takođe, nisu usvojeni zapisnici sa prethodne vanredne sednice na kojoj je izabrana guverner Narodne banke Srbije Kori Udovički. Ispostavilo se da je poslanica Demokratske stranke Neda Arnerić bila na letovanju u Turskoj u isto vreme kada je u skupštinskom elektronskom listingu zabeleženo da ona glasa u Skupštini, a da je istog dana predsednica Skupštine konstatovala da je pomenuta poslanica najavila odsustvo. Ispostaviće se da i poslanica Socijaldemokratske partije Nataša Milojević nije bila na sednici, a da je njenom karticom glasano. Taj skandal će kasnije, krajem decembra 2003, doći pred pravosudne organe. Još neki poslanici su izjavili da nisu bili na toj sednici. To je kasnije rezultiralo političkim raščišćavanjem u Demokratskoj stranci, koja je odlučila da ne stavi na listu ličnosti umešane u ovu i druge afere.

Pokušaj da se iz tog skandala izađe po propisanoj proceduri nije uspeo. Predsednica Skupštine je tvrdila da nije imala proceduralnih mogućnosti da poništi glasanje. Međutim, Socijaldemokratska partija je podnela takav zahtev koji je ignorisan. Da nije ignorisan, do ponovnog glasanja je moglo da dođe.

U takvim okolnostima Srpska radikalna stranka je prva pokrenula raspravu radi smene predsednice Skupštine Srbije, Nataše Mičić.

Predstavnici SRS su koristili pogodnosti člana 89 skupštinskog poslovnika po kojem u vreme za raspravu ne ulazi vreme izlaganja predlagача (neograničeno), šefova ili predstavnika poslaničkih grupa (po 20 minuta), poslanika koji nemaju poslaničku grupu (može ih govoriti najviše troje, svaki do pet minuta), zatim replike (do tri minuta, bez vremena za citat), reklamiranje povrede Poslovnika (do tri minuta). Gordana Pop-Lazić je, kao predlagач inicijative SRS, održala do sada najduži govor u Skupštini, a koristila je i mogućnost da dobije reč kad je zatraži. Srpska radikalna stranka je raspravu o poverenju predsednici Skupštine koristila i za vođenje predsedničke kampanje. Predsednički kandidat SRS i poslanik Tomislav Nikolić nije mogao da uđe u skupštinsku salu, jer je ranije, zbog težeg prekršaja

poslovničkih pravila, odlukom predsednice Skupštine kažnjen udaljavanjem iz Skupštine na 90 dana.

U raspravi su predsednicu Skupštine optuživali za „zloupotrebu položaja“, „protivustavno ponašanje“, „manipulisanje“, „kršenje“ (Ustava, zakona, Poslovnika), „osvetoljubivost“, „maltretiranje“, „ponižavanje“, „neznanje“...

Predstavnici većine odgovarali su kvalifikovanjem radikala kao „poražene snage“, koje žele „povratak na staro“, pružaju otpor promenama, teže „vraćanju Srbije u blato i izolaciju“, da su uplašeni „lustracije“, „Haga i suočavanja sa prošlošću“...

Pri kraju rasprave, 8. oktobra, odlučeno je da se glasanje o smeni predsednice Skupštine odloži za trenutak posle rasprave o inicijativi za smenu Vlade. Za razrešenje predsednika Skupštine potrebna je većina prisutnih poslanika, pod uslovom da postoji kvorum od 126. Do takvog glasanja nije došlo.

Inicijativu za izglasavanje nepoverenja vladi pokrenuli su SRS i DSS, a DSS nije pristala na objedinjavanje rasprave i čekala je da se završi polemika povodom radikalnog predloga. Radikali su ukazivali na pad industrijske proizvodnje, na veliki jaz između uvoza i izvoza, na socijalno stanje, itd.

U toku rasprave o poverenju vladi više od 10.000 radnika, predvođenih rukovodstvom Saveza samostalnih sindikata, učestvovalo je u protestnoj šetnji pred zgradom Skupštine Srbije, gde je istaklo zahteve: smena Republičke vlade, raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora i moratorijum na proces privatizacije.

Rasprava o poverenju vladi je nastavljena toliko da najvažniji ministri (Đelić, Vladihović, Knežević, Milosavljević, Šumarac) Skupštini predoče kako teško stanje su preuzeli od prethodnog režima, koje su pozitivne rezultate ostvarili i kako srpska reforma uživa ugled u relevantnim svetskim krugovima. U toku te rasprave policija je organizovala protest zbog toga što je haški tužilac obznanio još četiri optužnice, jednu od njih protiv policijskog generala Sretena Lukića. Vlada se prećutno solidarizovala s tim protestom. Dragan Marković Palma iz SSS sa skupštinske govornice je pozivao policiju da izvrši državni udar, zbog čega je bio udaljen iz Skupštine na 90 dana. Položaj vladajuće koalicije komplikovao se zbog osipanja poslanika, „krvarenja“ u aferi Janjušević – Kolesar, urušavanja tog nekontrolisanog neformalnog dela vlade, unutrašnjih sukoba, pretnji i optužbi, a pre svega zbog poigravanja institucijama i demokratskom procedurom.

Dakle, izbori su se pokazivali i kao neka vrsta neminovnosti.

U poslednjoj nedelji predsedničke kampanje napravljena je pauza u radu skupštine kako se skupštinska rasprava ne bi poklopila s predsedničkom kampanjom. Pred samo održavanje izbora obznanjeno je da Predsedništvo DOS-a ispunjava za-

htev svog predsedničkog kandidata o tome da vanredni parlamentarni izbori budu odmah raspisani. Oficijelno, premijer Živković, koji po Ustavu predsedniku Republike podnosi obrazložen predlog, traži raspuštanje Skupštine objašnjavajući zahtev time da je u Skupštini napravljena neprincipijelna koalicija protiv Vlade koja ne odgovara volji birača. Tri dana pre nego što su održani predsednički izbori, 13. novembra, na insistiranje predsedničkog kandidata DOS-a, na osnovu odluke Predsedništva DOS-a, na obrazloženi predlog Vlade, o čijem poverenju je trajala rasprava u parlamentu, čiji sastav po Ustavnom sudu mora brzo da se promeni, v.d. predsednica Skupštine Nataša Mičić, koja je čekala na glasanje o vlastitom poverenju, raspisala je vanredne parlamentarne izbore za 28. decembar 2003. godine.

To raspisivanje izbora nije donelo preokret u nadmetanju za predsednika. Provladinom kandidatu nije donelo korist.

Svi predsednički kandidati su inače tražili raspisivanje parlamentarnih izbora. Dragoljub Mićunović se u početku razlikovao od ostalih kandidata jedino u tome što je predlagao da se institucionalna stabilizacija započne tako što će prvo da se izabere predsednik, koji bi onda okupio sve političke faktore radi dogovora o izborima. Obećavanje vanrednih parlamentarnih izbora dovodilo je tog predsedničkog kandidata u protivrečnu situaciju, s obzirom na to da su i njegova matična stranka, Demokratski centar, i koalicija koja ga podržava „DOS minus“ u skupštini iskazivale puno poverenje Vladi koja je na početku predsedničke kampanje još pokušavala da produži mandat.

Da se izađe na predsedničke izbore pozivale su partije koje su imale kandidate - to su članice DOS-a minus, zatim SRS, SNS, NS, NSS, DPO. Na bojkot su pozivali DSS, G17 plus, SPO, SPS.

Do izvesne političke uzbune došlo je kad su objavljeni rezultati koji su pokazivali da dolazi relativna pobjeda radikalnog predsedničkog kandidata Tomislava Nikolića (46,2 odsto izašlih) koji je dominirao u najvećem broju opština. Ta pobjeda ne važi zbog niske izlaznosti (samo oko 38 odsto). Zabeležen je poraz proevropskog predsedničkog kandidata Dragoljuba Mićunovića (35,4 odsto izašlih), koji je dobio samo u centru Beograda i u nacionalno mešovitim opštinama na severu Vojvodine i u Sandžaku.

Radikali su zapravo ušli u prazan prostor nastao u političkim manevrima radi raspisivanja vanrednih parlamentarnih izbora, posle preduge proizvodnje političke krize u vladajućoj koaliciji. Više od godinu dana trajalo je preganjanje oko mandata u Skupštini, rascep Demokratske stranke sa Labusom i Dinkićem intenziviran je tokom leta 2003, sukob „ostatka DOS-a“ s Koštunicom traje od marta 2001, sukob s Velimirom Ilićem godinu dana.

Da će bojkot izbora otvoriti put radikalima, nije bilo teško pretpostaviti. Za vreme starog režima socijalisti i radikali su kontrolisali oko dva i po miliona glasača, a četrdesetak odsto od tog broja laviralo je između te dve stranke. Kod radikala je sada nešto manje od polovine te zajedničke kvote. Radikali su u tranzicionom periodu bolje prošli od socijalista koji su teže podneli gubitak svog lidera Slobodana Miloševića nego radikali odsustvo Šešelja, takođe isporučenog Hagu.

I jedan i drugi imali su priliku da se iz zatvora obrate biračima, a kasnije im je zatvorska vlast u Ševeningenu uskratila mogućnost komunikacije. Među strankama bivšeg režima Srpska radikalna stranka bolje je prošla od Socijalističke partije Srbije.

Socijalistička partija je doživela rascep, ali odbeglo krilo, koje sada deluje pod nazivom Socijalistička naroda stranka, na predsedničkim izborima ostvarilo je peti po redu rezultat sa simboličnih 2 odsto glasova.

Biračko telo srpskih radikala je heterogeno, regrutuje se iz nižih socijalnih slojeva, programska opredeljenja srpskih radikala podjednako zastupaju interese i radnika i privatnika i seljaka. Ipak, njihovi birači su, pre svega, radnici, a uporišta radikala su predgrađa i satelitska naselja u okolini industrijskih gradova, manje razvijene industrijske opštine – sateliti velikih gradova, srpski delovi nacionalno mešovitih sredina. Beogradski rezultati predsedničkih izbora 2003. godine ilustruju tačnost ove pretpostavke: na Vračaru Mićunović – Nikolić 14.495 : 4.299; u Grockoj 4688 : 11.421.

Dosadašnja vladajuća koalicija, a naročito Demokratska stranka, pokušavala je da stane na noge alarmiranjem javnosti na radikalsku opasnost. Pokušaj „krunjeg DOS-a“ da brani svoje reformske pozicije pred baukom radikalizacije srpskog biračkog tela nije se pokazao ubedljivim ni tokom parlamentarnih izbora. Radikali su pokušavali da umanje efekat zastrašivanja govoreći da su i oni za Evropu.

Pošto predsednički izbori 16. novembra nisu dali relevantan rezultat, produženo je osporavano predsedničko v. d. stanje. Preovladalo je mišljenje da raspisivanje novih predsedničkih izbora treba prepustiti novom predsedniku Skupštine po njenom konstituisanju nakon vanrednih parlamentarnih izbora 28. decembra 2003, a to znači da do novog predsedničkog ciklusa opet mora da prođe više od 60 dana. Međutim, ovo pitanje je ostalo i dalje vezano za nepostignuti sporazum o promeni Ustava.

Izborni poraz je ubrzao raspad koalicije DOS. Pretpostavke da će se ova koalicija raspasti na velike celine nije se ostvarila. Predsednik Socijaldemokratske partije, Orlić, izjavio je 9. novembra da Vlada više ne uživa podršku njegove stranke. Time je sudbina Živkovićeve vlade i koalicije DOS zapečaćena, a G17 plus je uspeo da ponudom o uključenju predstavnika SDP-a na svoju izbornu listu ubrza raspad vladine koalicije.

Po okončanju predsedničkih izbora, 18. novembra, Predsedništvo DOS-a je održalo svoju poslednju sednicu. Mnoge manje partije reagovala su razočarano zbog toga što su ovim raspletom prepuštene sudbini. DSS i DS su pristale da u različitim varijantama prime na svoje partijske liste kandidate drugih stranaka ili nezavisne ličnosti. U tom kontekstu govorilo se o potencijalnoj integraciji DS, GSS i DC, ali se sve završilo primanjem kandidata DC, GSS, SDU, SPOT-a i predstavnika Koalicije Sandžak na listu Demokratske stranke.

Veliki broj manjih partija našao se u teškoj situaciji da nađe formulu za preskakanje visokog cenzusa od pet odsto. Posebno je problematičan položaj partija koje reprezentuju nacionalne manjine. One su se uglavnom udružile u Koaliciju Zajedno za toleranciju i u koaliciju koju je predvodio Miodrag Isakov, a bilo ih je i na drugim listama (kod liberala, kod DHSS-a, itd.).

Prvo, mnoge članice DOS-a, koje su ostale verne Vladi, očekivale su da će ih Demokratska stranka predvoditi i na vanrednim parlamentarnim izborima, ali ona je za saveznike odabrala samo GSS, DC i SDU, SPOT i dve članice sandžačke koalicije, odnosno gospodu Džudževića i Omeragića. Oko njih dvojice zapodela se polemika između Rasima Ljajića i Tadića, gde ovaj prvi tvrdi da su to ljudi radikalnog Bošnjaka Sulejmana Ugljanina, a ovaj drugi da nisu.

Najburnije je bilo u Demokratskoj stranci. U toku kandidacionog postupka u DS je bilo političke tenzije oko toga ko će voditi listu. Prvo je Predsedništvo DS izglasalo Zorana Živkovića za nosioca liste, da bi nekoliko dana kasnije izglasalo Borisa Tadića za nosioca liste. Glavni odbor je potvrdio takvu odluku. Bilo je izvesne političke diferencijacije u Demokratskoj stranci i neki od istaknutih funkcionera (kao Čedomir Jovanović) nisu se našli na listi.

DSS i G17 plus su izbegli da prave labave koalicije, ali su na svoje liste primili kandidate nekoliko manjih stranaka. Formiran je veliki broj drugih koalicija, a i jedna nova stranka - Otpor.

Po okončanju predsedničkih izbora, patrijarh Pavle se 29. novembra založio za uspostavljanje monarhije u Srbiji, podržavajući tako skorašnji zahtev Aleksandra Karađorđevića. To je moglo unekoliko da pomogne monarhističku koaliciju SPO - NS. Od stranaka koje su pripadale vladajućoj koaliciji na izbore nisu izašle Narodna seljačka stranka, čiji je predsednik Dragan Veselinov podneo ostavku na ministarsko mesto posle saobraćajne nesreće s vladinim vozilom u kojoj je nastradala jedna žena, kao i Pokret za demokratsku Srbiju, čiji je lider general Momčilo Perišić podneo ostavku posle podnošenja krivične prijave za špijunažu.

Sve u svemu za izbore je prijavljeno 20 lista:

1. G17 plus - Miroljub Labus (na listi G17 plus je i Socijaldemokratska partija);
2. Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj;
3. Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica (na listi su i kandidati Narodne demokratske stranke, akademik Nikola Milošević koji je počasni predsednik SLS, i još neke javne ličnosti);
4. Demokratska alternativa - Nebojša Čović;
5. Demokratska stranka - Boris Tadić (lista DS na kojoj su i poslanici DC, GSS i SDU i KS);
6. Srpski pokret obnove - Nova Srbija - Vuk Drašković - Velimir Ilić;
7. Otpor;
8. Za narodno jedinstvo - prof. Borislav Pelević, Marijan Rističević (Stranka srpskog jedinstva, Narodna seljačka stranka, Narodna stranka, Naš dom Srbija i Srpska stranka);
9. Socijalistička partija Srbije - Slobodan Milošević;
10. Samostalna Srbija - Dr Vladan Batić (Demohrišćanska stranka Srbije, Demokratska stranka „Otadžbina“, Demokratski pokret Rumuna Srbije, Seljačka stranka, Srpska pravda);
11. Koalicija Odbrana i pravda - Vuk Obradović i Borivoje Borović (Socijaldemokratija, Narodna stranka Pravda, Stranka radnika i penzionera - SRP i Socijaldemokratska partija zelenih);
12. Zajedno za toleranciju - Čanak, Kasa, Ljajić (Liga socijaldemokrata Vojvodine, Savez vojvođanskih Mađara, Sandžačka demokratska partija, Liga za Šumadiju);
13. Liberali Srbije - Dušan Mihajlović;
14. Reformisti - Socijaldemokratska partija Vojvodine - Srbije, Miodrag - Mile Isakov;
15. Koalicija Socijalistička narodna stranka - Narodni blok - general Nebojša Pavković;
16. Privredna snaga Srbije i dijaspora - Branko Dragaš (grupa građana);
17. Laburistička partija Srbije - Dragan Milovanović;
18. Savez Srba Vojvodine - Dušan Salatić;
19. Svesrpski narodni interes - SNI (koalicija Pokreta veterana Srbije, Državotvornog pokreta Srbije i Nove Vojvodine) (lista je povučena i nije proglašena od strane RIK-a);
20. Jugoslovenska levica - JUL (lista odbijena u RIK-u zbog nedovoljnog broja potpisa i zbog nevalidnog ovlašćenja - podnosilac se žali Vrhovnom sudu i

posle toga lista JUL-a biva proglašena od strane RIK-a).

To znači da je na izbore izašlo 19 lista na kojima se nalazilo više od 60 partija i udruženja građana. Samostalno na izbore izlazi šest partija: Srpska radikalna stranka, Demokratska alternativa, Otpor, Socijalistička partija Srbije, Savez Srba Vojvodine, Jugoslovenska levica, Udruženje građana Privredna snaga Srbije i dijaspora.

Na samostalnim listama sledećih partija gostovali su predstavnici drugih partija i udruženja građana: G17 plus, Demokratske stranke Srbije, Demokratske stranke, Liberala Srbije, Laburističke partije Srbije, Socijalističke narodne stranke, Reformisti - SDP Vojvodine - Srbije.

Koalicije su napravile sledeće partije: Srpski pokret obnove i Nova Srbija, koalicija Za narodno jedinstvo, Samostalna Srbija, Odbrana i pravda i Zajedno za toleranciju.

Prema izveštaju RIK-a u parlament je ušlo šest lista sa 15 partija:

Redni broj izborne liste	Izborna lista	Broj osvojenih glasova	Broj mandata u republičkoj skupštini
2	Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	1.056.256	82
3	Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	678.031	53
5	Demokratska stranka - Boris Tadić	481.249	37
1	G17 plus - Miroljub Labus	438.422	34
6	Srpski pokret obnove - Nova Srbija Vuk Drašković - Velimir Ilić	293.082	22
9	Socijalistička partija Srbije - Slobodan Milošević	291.341	22

Partijski sastav skupštine Srbije

Ako se stranke budu držale predizbornih dogovora novi saziv Skupštine Srbije udomiće predstavnike 15 političkih stranaka.

Izborna lista	Broj osvojenih mandata	Politička partija	Broj mandata
Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	82	Srpska radikalna stranka	82
Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	53	Demokratska stranka Srbije	50
		Narodna demokratska stranka	3
Demokratska stranka - Boris Tadić	37	Demokratska stranka	22
		Građanski savez Srbije	5
		Demokratski centar	5
		Koalicija Sandžak	2*
		Socijaldemokratska unija	2

Oko izbora

Izborna lista	Broj osvojenih mandata	Politička partija	Broj mandata
		Socijaldemokratska unija	2
		Srpski pokret otpora	1
G17 plus - Mirosljub Labus	34	G17 plus	29
		Socijaldemokratska partija	5
Srpski pokret obnove - Nova Srbija - Vuk Drašković - Velimir Ilić	22	Srpski pokret obnove	12
		Nova Srbija	10
Socijalistička partija Srbije - Slobodan Milošević	22	Socijalistička partija Srbije	22

*Mesta u Koaliciji Sandžak dobijaju Socijalno-liberalna partija Sandžaka i Bošnjačko-demokratska stranka Sandžaka

Mandate nisu osvojile liste:

Redni broj liste	Naziv izborne liste	Broj osvojenih glasova
12	Zajedno za toleranciju	161.765
4	Demokratska alternativa	84.463
8	Za narodno jedinstvo - prof. Borisav Pelević	68.573
7	Otpor	62.545
10	Samostalna Srbija - dr Vladan Batić	45.211
15	Socijalistička narodna stranka - Narodni blok - general Nebojša Pavković	27.596
13	Liberali Srbije - Dušan Mihajlović	22.852
14	Reformisti - Socijaldemokratska partija Vojvodine - Srbije - Miodrag Mile Isakov	19.464
11	Obrana i pravda - Vuk Obradović i Borivoje Borović	18.423
16	Privredna snaga Srbije i dijaspora - Branko Dragaš	14.113
17	Laburistička partija Srbije - Dragan Milovanović	4666
19	Jugoslovenska levica - JUL	3771
18	Savez Srba Vojvodine	3015

Bivša koalicija DOS rasula je na male partije oko 430.000 glasova, a snage bivšeg režima oko 100.000. Ispada da je, mereno generalnim raspoloženjem birača, odnos „stari režim“ - „novi režim“ - 2.300.000 prema 1.400.000 glasova.

SRS je bila najjača u 131 opštini, DSS u 20, DS u četiri, G17 plus u dve, SPS u tri, Zajedno za toleranciju u osam, DA u pet. DSS je bila najjača u centralnim beogradskim opštinama, zatim u Valjevu, Lajkovcu, Lazarevcu, Ljigu, Gornjem Milanovcu, Užicu, Čajetini, Boljevcu, Bosilegradu, Kladovu; G17 plus u Bačkom Petrovcu i Kovačići; glasovi manjina su bili koncentrisani - to je Demokratskoj stranci donelo prednost u tri opštine u Raškoj oblasti (Sandžak), bez toga ona bi imala prednost nad ostalima samo u jednoj opštini - u Rekovcu; SPO-NS najbolji rezultat ima u Čačku, Lučanima, Mionici, Kosjeriću, Mionici, Osečini i Varvarinu; ZYT u Subotici, Kanjiži, Bačkoj Topoli, Senti, Adi, Kanjiži, Čoki i Bečeju; DA u Peći, Istoku, Srbici,

Prizrenu, Medveđi; SPS u Žabarima, Petrovcu i Merošini; SRS u svim ostalim opštinama, a najveće rezultate ima u Bujanovcu, Vranju, Vlasotincu, Kuršumlji, Preševu, Raškoj, Surdulici, Crnoj Travi, Bačkoj Palanci, Žitištu, Indiji, Odžacima, Rumi, Sremskoj Mitrovici, Staroj Pazovi, Sremskim Karlovcima, Titelu, Šidu, Kosovo Polju, Kosovskoj Kamenici, Lipljanu...

Da je, međutim, umesto postojećeg izbornog sistema bio primenjen CeSID-ov predlog zakona (Nimajerov način obračuna i manji cenzus od 2 odsto), SRS bi imala 76 poslanika, DSS 49, DS 35, G17 plus 32, SPO-NS 21, ZZT 11 i DA 6.

I na predsedničkim izborima i na vanrednim parlamentarnim izborima radikali su profitirali na činjenici da se koalicija DOS raspala na mnogo delova, da unutar demokratskog bloka nijedna partija nije ostvarila tako izrazitu dominaciju kao radikali na strani „starog režima“.

To znači da je koalicija DOS osvojila 1.890.000 „važjećih“ glasova, a stranke bivšeg režima oko 1.300.000, te da partije demokratskog bloka koje su ušle u parlament mogu da formiraju vladu. Nesposobnost da se formira vlada mogla bi doneti radikalima novih 200-300.000 birača i možda bolji konačni ishod u broju mandata jer bi pristalice demokratskog bloka bile razočarane.

Veoma raširen uticaj radikala u najvećem delu teritorije obavezivaće buduću vladu da vodi takvu socijalno-ekonomsku politiku koja bi smanjila socijalno nezadovoljstvo. U okviru takve raširenosti vidi se ipak da su radikali najbolji rezultat postigli u sredinama u kojima tinjaju ne samo socijalni već i nacionalni konflikti i zahtevaće od nove vlade da pokuša da ukloni korene radikalizma u Srbiji. Institucionalna konsolidacija i borba protiv korupcije i zloupotrebe vlasti verovatno mogu smanjiti rasprostranjenost političkog nezadovoljstva u Srbiji, a samim tim i obim „glasanja protiv“.

Demokratske snage su dobile jak signal od birača koji su glasali tako da su najvažnije demokratske aktere ostavili u igri. Oni će imati problem da nađu zajednički imenitelj. Veliki deo tog biračkog tela je okupljen oko malih partija i pitanje je kako će se oni opredeljavati. Nemali deo rasutih glasova su glasovi manjina kojima bi odgovarajućom institucionalnom intervencijom trebalo olakšati put do parlamenta.

U odnosu na izbore od 23. decembra 2000. godine u vreme sloma režima Slobodana Miloševića demokratski blok ima 250.000 glasova manje, a bivša crveno-crna koalicija oko 280.000 glasova više. Demokratska opozicija Srbije osvojila je 2.404.758 glasova, Srpski pokret obnove 141.401, što u zbiru čini 2.545.000 glasova, dok je Socijalistička partija Srbije tada imala 516.326, Srpska radikalna stranka 322.615, Stranka srpskog jedinstva 200.052; Demokratska socijalistička partija

31.973, Srpska socijaldemokratska partija 29.400, Jugoslovenska levica 14 324, to će u zbiru biti oko 1.115.000 glasova. Treba imati u vidu da su ti izbori nosili pečat specifične revolucionarne situacije i da je veliki deo biračkog tela bivšeg režima bio preplašen i razočaran.

U odnosu na tačku preloma (oktobar 2000) parlamentarna demokratska opcija čak privlači sada nešto više glasača, a stari režim oko 800.000 glasova manje.

DOS na sudbinskim saveznim parlamentarnim izborima oktobra 2000. osvaja 2.092.799 glasova, a SPO - 281.153, što čini 2.350.000, dok SPS-JUL ima 1.479.583 glasa, a SRS - 472.820 glasova, što u zbiru čini 1.950.000 glasova.

Ukratko, birači su poslali jak signal, ali on nikako ne predstavlja ikakvu indikaciju o promeni kursa iz oktobra 2000, kako su neki analitičari brzopleto zaključili.

IZBORNE PONUDE POLITIČKIH STRANAKA

izbora za Narodnu Skupštinu Republike Srbije,
28. decembra 2003. godine

METODOLOŠKI OKVIR

Proces „normalizacije“ izbora u Srbiji odigrao se tokom tri kruga (neuspešnih) predsedničkih izbora 2002. godine; „normalizacija“ je potvrđena na, takođe, neuspešnim predsedničkim izborima u 2003. godini, kao i na parlamentarnim izborima 28. decembra 2003. godine. Konačno, Srbija se svrstala među zemlje u kojima je izborna procedura standardizovana, a njeno nepoštovanje tek iznimka. Sama izborna procedura postala je „normalna“, „fer i poštena“ i ne razlikuje se značajnije od izbornih procedura u demokratskim zemljama. U takvoj situaciji fokus monitoringa izbornog postupka pomera se sa samog glasanja i izbornog dana na celinu izbornog postupka. Dakle, kao što je to konstatovano u analizama izbora u poslednje dve godine, u momentu u kojem problematizacija izbora nije uslovljena nepoštenjem, nefer postupcima i krađom izbornih rezultata, pažnja se postepeno usmerava na celinu izbornog postupka i evaluaciju njihovog korektnog odvijanja i primerenog uticaja na ishod izbora.

U relokaciji fokusa monitoringa za nova središta pažnje „konkurišu“: (1) izborna kampanja, (2) ponašanje medija u izornoj kampanji, (3) kvalitet izborne ponude, (4) birački spisak, (5) izborna apstinencija, odnosno motivacija građana za izbornu participaciju i nadalje (6) izborna zakonodavstvo, tj. izborni zakon, pravila i norme.

Ovoga puta potreba za „normalizacijom“ aktivirana je u sferi predizbornih aktivnosti. Reč je, pre svega, o fer i poštenom odvijanju predizborne kampanje, sadržajima stranačkih ponuda, njihovoj dostupnosti (tj. koliko su građanima dostupne te ponude), a naročito o mogućnostima građana da razumeju i ocene te ponude. U stvari, reč je o mogućnostima građana da u stranačkim izbornim ponudama prepoznaju svoje interese i potrebe. Faktički, ključni i finalni cilj je odgovor na pitanje: *kako podići kapacitete građana da bi oni mogli da identifikuju svoje potrebe i interese i identifikuju političke subjekte koji mogu te potrebe i interese da ostvaruju u najvećoj meri, na najbolji način i uz puno poštovanje evropskih normi i vrednosti.*

Konkretni ciljevi istraživanja predizbornih aktivnosti ostvaruju se preko četiri istraživačka postupka:

- (1) prikupljanje građe o izbornim ponudama političkih stranaka i koalicija,
- (2) klasifikacija stranačkih izbornih ponuda,
- (3) analiza ponuda, i
- (4) izrada predloga konkretnih mera koje bi podigle kapacitete građana na planu identifikovanja sopstvenih potreba i interesa i identifikovanja političkih stranaka koje posreduju u ostvarivanju tih potreba i interesa.

Ovo je optimalni koncept ciljeva koji nije moguće ostvariti u jednom izbornom ciklusu. Otuda ove rezultate treba shvatiti kao svojevrsno probno istraživanje koje će se potpunije realizovati na prvim narednim izborima. Ključni problem na samom početku vezan je za mogućnost da se prikupe svi potrebni podaci, odnosno za opštu dostupnost tih podataka. Pretpostavili smo, na primer, da će jedan broj stranaka biti prilično uzdržan i da nam neće dati potrebne podatke. Drugi problem vezan je za obuku terenskih saradnika, kako bi oni na najbolji način i u najkraćem vremenu došli do što većeg broja potrebnih podataka. Treći problem je vezan za izuzetno kratko vreme koje je bilo na raspolaganju, odnosno za kasno pokretanje istraživanja, što je onemogućavalo da se mnogi istraživački poslovi na vreme konceptualizuju, pripreme i započnu sa realizacijom.

Posebna pažnja istraživača usmerena je na sledeća pitanja:

- (1) klasifikacija izbornih ponuda na određene grupe teme (po sadržaju),
- (2) deskripcija medijuma preko kojih se izborne ponude prezentuju građanima,
- (3) deskripcija komunikacijskog karaktera izborne ponude - prvenstveno je u pitanjima dostupnost, razumljivost¹, svrhovitost i uverljivost²,
- (4) ideološki karakter celine izbornih ponuda - populizam, demagogija...,
- (5) strategija ciljnih grupa - kojim se društvenim grupama šalju poruke,
- (6) struktura celine izbornih ponuda, izborne ponude raznih stranaka, između kon-

¹ „Ekonomski srpski liberalizam sa elementima ekonomskog nacionalizma koji je neophodan“. Iz programa N stranke (navedeno prema „feljtonu“ 'Ispod (s)vesti' koji priprema Tamara Kaliterna, Danas, 20-21. decembar 2003).

² Među uslovima koje svaka izborna poruka treba da zadovolji da bi bila efikasna, ovde izdvajamo četiri: 1) dostupnost, 2) razumljivost, 3) svrhovitost i 4) uverljivost. Reč je o tome da poruka mora da bude dostupna što većem broju građana, da je oni razumeju (da shvate o čemu se tu radi); da poruka ima vidljivu svrhu (da zadovoljava neku potrebu, vrednost, interes) i da je uverljiva. Njihova obećanja se poklapaju sa našim željama, pa zar to nije dovoljno da ta obećanja vidimo kao uverljiva!

senzusa i frontalnog sukoba,

(7) fokusiranje izbornih ponuda vs. identifikacija tema koje se izbegavaju,

(8) stepen utopije izbornih poruka - izborne ponude između realnosti i (novogodišnjih) želja,

(9) stepen kritičnosti prema tuđim izbornim ponudama,

(10) prisustvo kritike prošlosti u predstavljanju i afirmaciji sopstvene izborne ponude.

Da li u ovom istraživanju analiziramo izborne ponude ili izborne poruke? Polazeći od toga da je izborna ponuda tek jedna od izbornih poruka, u našem istraživačkom fokusu stoji *izborna ponuda programskog karaktera*. Nas interesuje, isključivo, *ono što stranke kažu/napišu da će raditi onda i ako dođu na vlast*.³

Vremenski, istraživanje je fokusirano na pretposlednju sedmicu izborne kampanje, tj. za period od 15. pa zaključno sa 21. decembrom 2003. godine. Naravno, evidencija je prikupljana i nakon ovog perioda, ali u kontekstu jednog šireg i dugoročnijeg istraživanja.

Metodi i tehnike su prilagođeni sadržaju istraživanja. Oslonili smo se, pre svega, na analizu sadržaja, deskripciju prezentacija izbornih ponuda, intervju sa ljudima iz izbornih štabova, intervju sa ljudima iz markentiških agencija, posmatranje predizbornih skupova, evidenciju i analizu dijaloga u medijima i reinterpretaciju nalaza ranijih i skorašnjih javnomnjenjskih istraživanja.

S obzirom da je ovo istraživanje deo šireg istraživanja o ostvarivosti i ostvarivanju izbornih ponuda u međuizbornom periodu, ovde će biti predstavljen tek manji deo dosadašnjih nalaza, a treba imati na umu da dublja i preciznija analiza tek predstoji. Ono što je do sada učinjeno, urađeno je u veoma kratkom vremenskom periodu, otuda i određene nepreciznosti i nešto veća uopštenost nego što smo to želeli. Uz sve to, posebno ograničenje je vezano za stranačku neutralnost Centra za slobodne izbore i demokratiju - izbegavali smo sve ono što može da bude shvaćeno kao kritika ili pohvala određene stranke. Pošli smo od toga da je u ovom trenutku mogućna samo opšta evaluacija, dakle ono što se ne odnosi ni na jednu stranku posebno, niti na jedan izborni program posebno.

Godina u čijim poslednjim danima smo imali iznuđene parlamentarne izbore (ko-

³ Otuda pitanje, da li u ovoj predizbornoj kampanji više obećavaju oni čije su mogućnosti da uđu u republičku skupštinu nikakve ili minimalne? Ili količina i veličina obećanja zavisi od karaktera stranke ili je sve to ravnomerno raspodeljeno?

je su građani Srbije dvotrećinski priželjkivali još u proleće 2002. godine) odlazi verovatno sa našim masovnim željama da se nikad ne ponovi - ubijen predsednik vlade i to u zaveri ljudi koji nisu bili udaljeni od njega; druga je godina u kojoj građani ne mogu da izaberu predsednika države, raspuštena Skupština (rastegljivog sastava), lopova na sve strane i na najvišem nivou, otpuštenih ljudi više nego ikad, a i zaposlenih malo kao retko kad i manje ili gotovo manje nego penzionera. O standardu i da se ne govori. Najmanje polovina građana tvrdi da živi teško podnošljivo ili nepodnošljivo. Institucije u rasulu, ne podržavaju ih ni oni koji se kunu u njih. Nikakvo je i poverenje u političke institucije, a građani masovno shvataju politiku kao veliko zamajavanje.⁴ U stvari, zamajavanje naroda je u Srbiji politička konstanta! Iako sve to nije gore nego što je bilo, rezultanta svega toga je to što svaki drugi među mladim ljudima želi da napusti ovu zemlju, isto kao i svaki peti među onima starijim od 30 godina. I tu je nešto bolje nego što je bilo, ali je mnogo gore nego što se očekivalo!

Uz sve ovo, imamo (izvanredne) izbore, taj dan kada se sve okrene na glavu i kada smo u jednom čudesnom „preobratu“, kada oni koji imaju moć bivaju bez moći, a ona pripadne onima koji je nikada nemaju osim u izborima, s vremena na vreme, kada se uloge izmene. U tzv. primitivnim narodima to su *rituali izvrtanja*, to su one igre kada kralj i kamarila - simbolično, dakako, gube moć, a ona se premešta kod plemenika koji se tog dana rasterećuju i oslobađaju svega teškog, a od sutra „*Jovo nanovo*“. Danas, u modernom svetu, ova igra, to simboličko razrešenje kriza, biva zamenjena izborima. Za razliku od većine tog modernog sveta, kod nas se ovo igra bez dovoljno razumevanja, a naš čovek i nije baš sklon učešću u igri, a i kada igra, tu je dosta šmire, nema dovoljno uživljavanja, nekako se u igru ne veruje!

Izbori su dan kada nemoćni treba da izaberu one koji će da ih vode u naredne četiri godine. Da potvrde one koji su bili na vlasti ili da izaberu bolje. Pitanje je, međutim: *Kako prepoznati dobre i bolje? Ili, kako se ljudi odlučuju kome će dati svoj glas?* I upravo u tom dati nalazi se suština razumevanja izbora: *glas se daje i nešto se, zauzvrat, traži*. Političke stranke, pak, koje se takmiče (kod nas se *bore*) za vlast *nude obećanje i traže glas* za njih. Zašto naglašavamo ovu banalnu istinu? Zato što je u ovakvom prilazu znatno jasnija visoka apstinencija građana na izborima:

⁴ U ovom kontekstu postaje jasniji upit: „Kakva će se poruka čitati iz novog parlamenta u kojem će mirno sedeti poslanici čiji su lideri u Hagu, ratni zločinci, zagovornici socijalnog populizma ‘hleb za 3 dinara’, ‘kontejner kineske robe = 100 novih radnih mesta u Srbiji’ ili na primer populističke demagogije tipa ‘samostalna Srbija’, ‘Srbija na 1. mestu’, ‘ukidanje poreza’, ‘besplatno školovanje’.“ (Nadežda Gaće i Milenko Dereta, Danas, 20-21. decembar 2003).

građani im ne daju glas. Njima, to jest svim političarima i političkim strankama!

Naše polazno pitanje glasi: *na osnovu čega se građani opredeljuju za koga će da glasaju?* I tek u kontekstu odgovora na to pitanje, razmotrićemo smislenost izbornih kampanja i izbornih ponuda!

Na nivou nauke reč je o pitanjima koja uobičajeno pripadaju politikologiji izbora, a delom i psihologiji izbora:

- (1) Za koje se političke stranke i kandidate građani opredeljuju?
- (2) Kako teče proces opredeljivanja, kako se taj proces vrši?
- (3) Zašto se opredeljuju baš za te a ne za neke druge - činioci opredeljivanja?
- (4) Kako se može uticati na ta opredeljenja?

Od ovih pitanja u fokusu naše pažnje je, za sada, tačka 3; dakle, *na osnovu čega se građani opredeljuju za političke stranke, odnosno kandidatske liste na izborima?*

Među relativno brojnim razlozima koji se vezuju za izbornu opredeljenje i brojnim modelima interpretacije izbornog opredeljenja, ovde se ograničavamo na tri činioca:

- (1) *Politička, odnosno stranačka identifikacija* (to jest psihološka povezanost ili osećaj lojalnosti prema određenoj stranci);
- (2) *Racionalno glasanje* (uključujući i razne druge formulacije: „ekonomsko“ glasanje, „interesno“ glasanje, „problemsko“ glasanje); i
- (3) *Glasanje na osnovu imidža (image) stranke, stranačkih lidera i kandidata.*

U kontekstu opšteg odnosa prema izborima - participacija ili apstinencija - i postojanja ili nepostojanja samog izbornog opredeljenja, postavlja se pitanje kvantifikacije ovih kategorija. Po našoj proceni, *realno biračko telo⁵ broji oko 5.500.000 građana.*

Oko 40 % punoletnih građana (tj. oko 2.200.000) pokazuje znake političke identifikacije, njima je a priori jedna stranka bliža od drugih i oni uglavnom za nju i glasaju; tu je oko 10 % članova (tj. oko 550.000); oko 20 % simpatizera (tj. oko 1.110.000); i oko 10 % (tj. oko 550.000) onih koji su blago („plitko“) povezani sa strankama.

Oko 20 % građana (tj. oko 1.100.000) politički i izbornu su pasivni; nedospeli do poli-

⁵ To je ukupan broj onih kojima je na dan glasanja biračko mesto dostupno u fizičkom smislu uz putne troškove koji nisu veći od 100 dinara.

tike; njima se, kasnije, pridružuje najmanje još 10 %, tj. 550.000 iz grupe izborno neodlučnih građana, pa je minimum negde oko 30 %, tj. 1.650.000 apstinenata.

Oko 40 % (tj. oko 2.200.000) građana je izborno neopredeljeno (u proseku najčešće se može izborno aktivirati tri od četiri pripadnika ove grupe; dakle ne više od 30 %).

Dakle, za izbornu kampanju je bitno pitanje kako na svoju stranu privući ili odgovoriti od druge strane ovu gotovo trećinu biračkog tela, tj. oko 1.650.000 građana? Izborna ponuda je faktički njima namenjena. Naravno, tu je i nastojanje da svoje opredeljenje potvrdi i pojača onaj deo biračkog tela koji se već identifikuje sa svojom strankom. Na drugoj strani, eventualna težnja da se privuku glasači drugih stranaka, pa i oni koji imaju plitku identifikaciju sa svojim strankama, po pravilu je bezuspešna na kratke staze i na brzinu.

Neka opšta obeležja ove grupe potencijalnih birača jesu poznata. Među njima je najviše onih sa dna socijalne hijerarhije, više ima manje obrazovanih nego onih sa najvišim obrazovanjem, više je siromašnih, a manje bogatih, više žena nego muškaraca, više najmlađih i najstarijih birača nego onih sa srednjim godinama, više onih sa periferije nego iz urbanih centara...

Druga strana pitanja recepcije izbornih ponuda od strane građana odnosi se na načine na koje stranke pridobijaju birače:

(1) Stranački program

- programsko obećanje opšt društvenih dobitaka
- programsko obećanje grupnih dobitaka
- programsko ali i neposredno obećanje ličnih dobitaka

(2) Razvijanje kredibiliteta stranke i stranačkog vođstva

- razvijanje kredibiliteta stranke; razvijanje stranačke harizme
- razvijanje kredibiliteta stranačkih lidera i stranačkog vođstva („Mi znamo kako“)

(3) Vrednosni korpus stranke; ideologija stranke

- pozivanje na vrednosti
- ukazivanje na nevrednosti drugih takmičara

(4) Kvalitet kampanje

(5) Funkcionalizacija stranačke (i društvene) prošlosti

- distanciranje od u javnosti ocrnjenih ljudi u svojim redovima
- distanciranje od loše prošlosti
- pozivanje na dobar rad u prošlosti
- „dobro“ objašnjenje neuspeha u prošlosti (objektivne okolnosti, zavera, međunarodna zajednica...)

(6) Pozivanje na eksterne autoritete

- pozivanje na autoritete, a i uključenje autoriteta u kampanju
- pozivanje, a i uključenje poznatih; na primer estradne zvezde, sportisti

(7) Pozivanje na spoljnopolitičke subjekte ili njihovo samostalno mešanje

- pomoć sa strane: političke stranke, političke ličnosti – obećanja; podrška („Bilo bi dobro da vi pobedite“)
- međunarodne integracije, tj. njihovo reagovanje i opredeljenje

(8) Negativna kampanja

- kritika i stigmatizacija drugih: „Oni su lopovi, lažovi, ne-Srbi, homoseksualci...“
- plašenje: ako oni pobeđu, onda...
- ukazivanje na nerealnost obećanja drugih; ukazivanje na laži u kampanji
- otkrivanje afere i raznih lopovluka.

O RACIONALNOM GLASANJU

U osnovi i pri „izboru“ stranke sa kojom ćemo se identifikovati, a ako nemamo takvu stranku onda pri izboru stranke za koju ćemo glasati, važe dva tipa razloga, pretežno racionalni izbor i pretežno emocionalni izbor (tj. imidž stranke, lidera...). Racionalni rezon je prisutan kako u opredeljivanju za neku stranku u koju se učlanjavamo ili je simpatišemo tako i među razlozima zbog kojih nam je neka stranka ipak bliža nego druga. Na sličan način deluje opredeljujuće i imidž stranke i lidera.

Slika koja se dobija⁶ u pokušaju da se izmeri tzv. racionalno glasanje⁷, tj. izbornu opredeljivanje na osnovu određene argumentacije, drukčija je od slike na osnovu

⁶ Podaci iz istraživanja Sindikalni barometar 3 koje je obavljeno na uzorku od 1222 zaposlenih građana u novembru ove godine. Istraživanje je sproveo UGS „Nezavisnost“, a istraživački tim su činili Srećko Mihailović, Zoran Stojiljković i Grada Ivanić.

⁷ O „racionalnom“ govorim u proceduralnom, a ne u suštinskom smislu. Dakle, racionalan je onaj izbor koji dovodi u vezu opredeljenje za stranku sa određenom argumentacijom (u „našem slučaju“ u pitanju je dovođenje u vezu izbornog opredeljenja sa rešavanjem 10 najvažnijih društvenih problema). Ovu „racionalnost“ ne poništava eventualna netačnost, tj. pogrešna procena da određena stranka doprinosi rešavanju datog problema.

odgovora na pitanje: Za koga ćete glasati na narednim izborima? Radili smo tako što samo izabrali 10 problema sa vrha rang liste problema koje građani u istraživanjima javnog mnjenja navode kao najvažnije. Reč je o sledećim problemima (redosled navođenja je sasvim slučajna): ulazak u Evropsku uniju, ostvarivanje nacionalnih interesa, podizanje životnog standarda, politička stabilnost u zemlji, privatizacija, privredni razvoj zemlje, razvoj demokratije, socijalna prava i sigurnost, sprečavanje kriminala i korupcije, uspostavljanje pravne države. Za svaki od ovih problema zaposlene smo pitali šta misle koje su dve stranke koje bi najuspešnije rešile dati problem. Pokazalo se da 45 % ispitanika ili ne zna da odgovori na ovo pitanje ili smatra da nema stranke koja može da uspešno rešava navedena pitanja, dok 55 % ispitanika daje određene odgovore.

Tabela 1. Racionalni izbor - stav o tome koje političke stranke mogu uspešno da

Stranke	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Prosek
Navodi se neka stranka	59	58	55	55	54	54	56	53	53	56	55
Nijedna, BO	41	42	45	45	46	46	44	47	47	44	45

rešavaju najvažnije društvene probleme (u %)

Legenda: 1. Ulazak u EU, 2. Ostvarivanje nacionalnih interesa, 3. Podizanje životnog standarda; 4. Politička stabilnost u zemlji, 5. Privatizacija, 6. Privredni razvoj zemlje, 7. Razvoj demokratije, 8. Socijalna prava i sigurnost, 9. Sprečavanje kriminala i korupcije, 10. Uspostavljanje pravne države.

Drugi nalaz iz poređenja racionalnog i realnog izbora vezan je za velike razlike između zanimanja najnižeg i najvišeg statusa, tj. između NK i PK radnika na jednoj strani i stručnjaka (sa višom i visokom školskom spremom) na drugoj strani.⁸

	NK i PK radnici	Stručnjaci
Racionalan izbor	39	77
Imidž	61	23
Ukupno	100	100

Tabela 2. Racionalni izbor i izbor na osnovu imidža - NK i PK radnici i stručnjaci (u %)

U ovom kontekstu, kao prethodno pitanje, tvrdnju da iz odsustva interesno profilisanih društvenih grupa sledi nikakvo ili slabo diferenciranje političkih stranaka

⁸ Kentril (Cantril, 1940) utvrdio je da među upaničenim zbog invazije Maršovaca koju su videli slušajući čuvenu radio emisiju o invaziji Maršovaca, 30. oktobra 1938. godine, ima mnogo više onih sa nižim nego sa visokim obrazovanjem.

po socijalnom sastavu njihovih članova i pristalica uopšte. I dok je ovaj sled nesporo logičan, dotle se upitnim može smatrati izričita tvrdnja (iako i ona ima oreol logičnosti) po kojoj je „Odsustvo“ društvenih grupa sa jasno uobličanim parcijalnim interesima onemogućilo (je) novim partijama u postkomunističkim zemljama da traže uporište u posebnoj „klijenteli“ (Goati, 1995: 207), pa se, valjda, stoga formiraju kao *catch all peoples* stranke. Ako se političke stranke distanciraju od procesa formiranja, a orijentišu se samo na predstavljanje interesa, onda svakako u mnogim društvenim stanjima ne bi dolazilo do neposrednijih veza između društvenih grupa i političkih stranaka.

Reč je o tome što se, s jedne strane, javlja „ponuda“ predstavljanja i javnog zastupanja određenih interesa, a, s druge strane, „prepoznavanje“ stranaka kao one organizovane političke snage koja može da doprinese ostvarivanju datih interesa. U ekstremnom slučaju društvena grupa formira svoju političku stranku, a u drugom, politička stranka formira ili tačnije uobličava interesni profil društvene grupe koju želi da predstavlja i zastupa. Najčešće to je obostrani proces međusobnih akcija usmerenih ka „prepoznavanju“.

U heurističkoj ravni ovde su značajna sledeća pitanja: da li biram/glasam kao nezaposleni čovek, kao onaj kome pretili gubitak radnog mesta, kao pripadnik radničke klase, kao onaj ko loše živi, kao pravoslavac ili, možda, kao Srbin, kao izbeglica, kao žena, kao Vojvođanin, kao... Ili glasam kao političko biće koje ima određene vrednosti političke i društvene provenijencije? Da li glasam za Demokratsku stranku zato što verujem, odnosno zato što su me ubedili da upravo ona može da reši moje probleme, probleme moje društvene grupe... ili zato što je ona demokratska?

OSNOVNI NALAZI O STRANAČKIM IZBORNIM PONUDAMA

Da li se izborne ponude svode na takmičenje u obećanjima i izbegavanje govora o teškoćima i crnim danima koji nas još čekaju? Kada je reč o sadržajima ponuda, najupečatljiviji nalaz, *nalaz broj jedan*, jeste da tu nema nikakvog ukazivanja na teškoće u ostvarivanju obećanog, na brojne obaveze onih kojima se obećava, na to da ih čeka još dosta crnih dana i da svi zajedno možemo da računamo na „znoj i suze“, uz nadu da je smisljeno izbacivanje krvi iz ove poznate sintagme koja se

⁹ Da li bi bilo normalno i da li bi time mogli da se privuku glasovi ako bi se u izbornoj kampanji govorilo o „znoju i suzama“, a to je realnost koja nas čeka. Da li se istinom mogu privući glasovi birača? U stvari, količina istine u kampanji i ponudama je strateško pitanje svake kampanje, niko je se danas ne odriče potpuno, ali su retke one kampanje gde je ona isključivi pristup!

pripisuje Čerčilu iz vremena posleratne obnove Engleske.⁹

Drugi generalni nalaz vezan je za brojnost lista između kojih se odlučujemo i otu-
da i obilja ponuda sa kojima treba da se suočimo. Na 19 menija je gotovo bezbroj
jela, ne zna se koje je bolje. Voda curi na usta, a plaćanje niko ne pominje. Da li se
u tom mnoštvu može šta razaznati, da li se gospodin *Obični* (građanin) u tome može
snaći? Utisak je da se od šume ne vidi drveće i da će se teško odlučiti birači kojima
je radi odluke potrebna kampanja. U ovom kontekstu može se reći da je ciničan ali
ne i potpuno neistinit stav: *Nema toga što nije učinjeno kako bi se birači zbunili!*

Treći opšti nalaz vezan je za činjenicu da se u ponudama uglavnom govori ŠTA
(samo se dele obećanja), a veoma malo i retko, o tome KO (ko će to da uradi, koja
ekipa, koji eksperti) i KAKO će da uradi. I dok se može reći da nema, barem u našim
kampanjama, dovoljno razloga ni za postavljanje ni za odgovor na pitanje: „A ko će
to da plati?“, ipak bi odgovori na pitanja KO i KAKO će da radi bili itekako korisni.

Četvrti nalaz odnosi se na velelepnost obećanja. Nekako se previše obećava – em
je mnogo obećanja, em su ona velika. Sve to naliči na spiskove lepih želja, na
snove¹⁰, čak. Bilo bi lepo kada bi se to ostvarilo i kada bi bilo ostvarivo u tom
kratkome međuibzornom periodu. Lepa budućnost je ipak dalje nego što se obećava,
a i dalje je nego što smo svi mislili kada smo se okrenuli od prošlosti i krenuli ka
budućnosti. – Da li su lepa obećanja tek mamac za birače, pa ako se nešto upeca,
tim bolje! Znamo, naravno, propagandisti u političkim strankama (ili oni plaćeni) da
što nam je teže utoliko lakše prihvatamo obećanja, pa i lakše poverujemo onima
koji nam obećavaju. Da li to neko, možda, zloupotrebljava naše teškoće? Zar nije
dovoljno iskustvo sa obećanjima datim uoči poslednjih izbora (parlamentarnih)? Bi-
lo bi dobro da se ima na umu i dubina razočaranja u slučaju neostvarivanja
obećanog. Ili, možda računaju na lakovernost birača i tzv. kratko pamćenje. Nekako
u skladu sa nerealnim stranačkim obećanjima nerealna su očekivanja glasova.¹¹ U
metodološkom smislu, problem se javlja u vezi sa indikatorima, odnosno merama
odstupanja od realnosti. Pokušaćemo da odstupanje merimo u odnosu na: objek-
tivne mogućnosti, kadrovske kapacitete stranke, stranački program, stranačku poli-
tiku, stranačku tradiciju (istoriju, ono što je ranije radila), imidž o identitetu, iden-
titet stranke...

Pitanje realiteta izborne ponude javlja se u svim njenim dimenzijama: (1) ciljevi

¹⁰ „Prodavačica jednog butika dobacila je – ‘Spustite nam poreze’, na šta joj je lider (N stranke) rekao da će, kad
pobede, porez biti nula.”- Blic, 12. decembar (navedeno prema tekstu „Ispod (s)vesti” koji priprema Tamara
Kaliterna, Danas, 20-21. decembar 2003).

¹¹ Mnogi kandidati, to jest stranke i koalicije koje očekuju „dovoljno” glasova, to mogu dočekati samo od Deda
Mraza ako ovaj krene nešto ranije.

koji se obećavaju; (2) obećani efekti; (3) procedura ostvarivanja; (4) sredstva realizacije; (5) akteri realizacije; (6) obećana dinamika; (7) prioriteti ciljeva; (8) dobitnici (ciljne grupe).

Generalno, sve dimenzije izborne ponude mogu biti: (1) realne, (2) uglavnom realne (tj. najvećim delom realne) i (3) nerealne (bilo zbog loše procene, bilo zbog manipulacije izbornim mnjenjem). Poenta je u tome što u okviru projektnog zadatka postavljamo kao poželjno ostvarivanje jedne klasifikacije u kojoj bi se povezale dimenzije izborne ponude i stepen realiteta te ponude (videti shemu 1).

Shema 1. Realnost izborne ponude

	U sferi realnosti		Nerealno	
	Realno	Uglavnom realno	Loša procena	Manipulacija
Šta (ciljevi)				
Efekti (obećani)				
Kako (procedura)				
Čime (sredstva)				
S kim (akteri)				
Dinamika				
Prioriteti				
Dobitnici				

Peti nalaz vezan je za činjenicu da je i na ovim izborima faktički nametnut izbor manje lošeg - otuda je *opredeljenje za manje loše bilo jedina mogućnost za opredeljenje*. A šta sa onima koji ne veruju nikome i ne vide nijednu političku snagu koja može da ostvari ponuđeno? Njima preostaje ili da se distanciraju od svega, a za takav postupak se ne može reći da je racionalan, ili ponovo da glasaju za one koji su najmanje loši. Naravno, i ovde je problem: Kako prepoznati one najmanje loše!

Šesto, beskrupulozna manipulacija činjenicama: „Nismo mi bili na vlasti“, „Tada je svima bilo bolje“, „Mi se nismo promenili“, „Lopovi nisu kod nas“...

Sedmo, jedan od retkih kvaliteta u ovom preizbornom vremenu jeste taj što stranke koje mogu očekivati siguran ulazak u Skupštinu Srbije idu samostalno na izbore - dakle, glavnu reč u budućoj Skupštini neće voditi koalicije sa nedefinisanim odgovornošću, već stranke i ljudi sa imenom i prezimenom. Otuda, nema izbegavanja odgovornosti na sledećim izvanrednim izborima!

Osmo, najveći pad u nivou na kojem su predstavljane izborne poruke događao se, povremeno, na televiziji. Posle TV predstava postavljano je sasvim logično pi-

tanje: Pa zar će ovi da nam vode zemlju? Umesto izborne ponude i kritike, rasprave i dijaloga, argumenatcije i sučeljavanja argumenata, dobijali smo, danima, spektakl. Možda je to nekome, na početku, i zanimljivo, privlačno, ali se brzo sa svakim minutom pretvara u jednu tužnu, a ponekom gledaocu i ogavnu predstavu, bez jasnog cilja i bez nekog naročitog smisla. Ako nekim slučajem izostane spektakl, imamo nesrećne voditelje koji se trude da po svaku cenu posvađaju učesnike. Nisu srećniji ni voditelji kojima stvar izmakne iz ruku, pa vođenje emisije preuzimaju učesnici koji su najgrlatiji, najspremniji za nadvikivanje i oni koji imaju distancu prema pristojnom ponašanju. Spektakl je zasićen svađom, lažima, nadvikivanjem, podmetanjem, sitnijim i krupnijim međusobnim uvredama... Kao da im je cilj da vidimo da su oni baš takvi kakvi su, a ne da učvrste ili ospore opredeljenja gledalaca, da ih preoblikuju, da ih snabdeju argumentima i protivargumentima, da ih ubede ili da im omekšaju čvrstinu opredeljenja? Otuda umesto da odmeravamo argumente, mi se na osnovu efemernih utisaka opredeljujemo za ili protiv. Debata, rasprava, dijalog - to su forme komunikacije koje su po svojoj prirodi racionalne, a znatno manje emocionalne, one se obraćaju razumu, a ne emocijama. U izvrnutom značenju kakvo nam se predstavlja, one bude ono najprimitivnije u nama ili tek jedno uprošćeno opredeljivanje za jedne ili za druge ili protiv i jednih i drugih. Obraćaju se biračima kao da su gomila, masa, a birači su kao javnost.

O LAKOVERNOSTI

Da li su u pravu političari koji su uvereni da je narod lakoveran?

Lakovernost je u kolokvijalnom govoru označena sintagmom o „kratkom pamćenju naroda“. Kao, naš narod brzo zaboravlja, lako ga je prevariti, „pučina pusta“. Da li je narod zaista tako naivan, da li mu se može proturiti „rog za sveću“? Navešćemo tri primera kao osobite paradigme.

(1) Da li su lakoverni oni koji su glasali za Miloševića ili za SPS, 90-ih i kasnijih godina? A nije bilo da nije bilo - masovno! Da li se moglo drukčije? Ko je u novonastalim uslovima mogao da se ponaša drukčije? Da li je to bila rezultanta svega onoga što se dešavalo u socijalizmu? Da li je to masovno opredeljenje bilo rezultanta prosocijalističkih i pronacionalističkih opredeljenja? Da li smo na drugoj strani imali samo socijalističku i nacionalističku opoziciju? Da li je, uopšte uzev, bilo drugačijih ponuda? Da li je uopšte bilo autoriteta sa drugačijim ponudama dostupnih građanima?

(2) Indikator lakovernosti je ulaganje u Dafiment i slične banke - da li bi to danas

Ljudi uvideli prevaru ili bi ponovo isto učinili? Da li bi ulagali novac da nije bilo takve društvene situacije kakva je bila i da se nije živelo tako kako se živelo? Da li bi prosečan građanin uložio novac da nije bilo i okruženja, dosta ljudi koji su uspevali da podignu više para nego što su uložili? Uostalom, ja nisam siguran da li je tu bilo gubitaka, s obzirom da su neki davno još uzeli više nego što su uložili, neki su svoje podigli kada se saznalo o čemu se tu radi, a trećima država od para svih nas nadoknađuje ono što su uložili. Zar to nije samo jedna velika raspodela našeg novca u kojoj se uzima onima koji nemaju i onima koji nisu „ni luk jeli ni luk mirisali“, pa se davalo i daje lakovernijim, bogatijim, moćnijim. Ko je onda, posle svega, lakoveran: oni koji su ulagali „novce“ u te banke ili mi koji smo to smatrali prevareom? Da nismo mi, možda, prevareni?

(3) Vidovnjaci, vračare, čuda... horoskopi... mediji koji se time bave... Strah od pomračenja sunca. A da li možemo da budemo lakoverni na jednom, a neverni ili sumnjičavi na drugom području života? Zar nije ono da negde želimo da budemo prevareni? Koliko ljudi veruje u postojanje raja i pakla?

Naspram ovih, naveo bih nekoliko drugačijih razloga koji dovode u pitanje tvrdnje o lakovernosti. Reč je o činionicima koji dovode do smanjenja lakoverja, ispraznog poverenja, vere na reč...

Iskustvo 1990-2000, tj. lični uvid u ostvarivanje obećanja (saznajni aspekt);

Razočaranje u politiku kao delatnost i u izbore kao mogućnost za promene;

Smanjeno prihvatanje objašnjenja okolnosti kojima se pravdaju neuspesi, bilo da su ona istinita bilo da se njima samo racionalizuje neuspeh;

Manje se veruje u potrebu da se „zbog viših ciljeva“ odloži ostvarivanje za običnog građanina najvažnijih ciljeva;

Širenje i jačanje procesa dekolektivizma i individualizacije (personalizma), tj. sve je manje onih koji se osećaju ili smatraju delom organske celine (nacije, jedinstvenog naroda, klase, religije...) ili pod zaštitom nekakvih organskih celina (države, partije...), uz sve veće preuzimanje lične odgovornosti za svoju sudbinu i sudbinu svoje porodice;

Pluralizacija političkog života, odnosno izbornih ponuda, tj. prevazilaženje crno-belog dualizma (logike „raj-pakao“); postojanje alternativa;

Pluralizacija posrednika između sveta politike i sveta života, pre svega medija, ali i drugih autoriteta; kritičnost medija;

Saznanja o „porocima“ vlasti i ljudi u političkim strankama – stvarne ili podmetnute i izmišljene afere; sveopšte iznošenje „priljavog veša“.

Čvrstina lakoverja. Neka uverenja i mišljenja održavaju se dugo i pored svih dokaza. Najčešće ona nisu sama, već su u „društvu“ sličnih uverenja. Njihova čvrstina se opire svemu racionalnom. Poznato je da je čvrstina povezana sa ekstremizmom, tj. uverenja su čvršća ukoliko su ekstremnija. Takođe, zna se da je čvrstina povezana sa važnošću koju pojedinac pridaje tom uverenju; osećaj životne povezanosti sa nekom strankom daje pojedincu „pravo“ da beskrajno veruje bez obzira na sve činjenice koje to verovanje čine veoma upitnim. Za njih nema alternative. Oni neće da vide ništa izvan onog u šta veruju, postoji „slepilo“ prema svemu drukčijem.

METODSKE PROCEDURE

(A) Izvori podataka

1. Program stranke; 2. Izborna platforma data u štampanom vidu i na internetu; 3. Mitinzi, tribine; 4. Medijski nastupi; 5. Izborni slogani; 6. Intervjui; 7. Istraživanja javnog mnjenja.

(B) Osnovna klasifikacija tema (12 osnovnih tema i 71 podtema)

1. Odnos prema evropskim integracijama, 2. Nacionalni interes, 3. Podizanje životnog standarda, 4. Politička stabilnost u zemlji, 5. Privatizacija, 6. Privredni razvoj zemlje, 7. Razvoj demokratije, 8. Socijalna prava i sigurnost, 9. Sprečavanje kriminala i korupcije, 10. Država, vlada i državne institucije, 11. Društvene delatnosti, 12. Društvene grupe.

(A + B) Shema 2. Klasifikacija podataka o izbornoj ponudi političkih stranaka i koalicija za izbore za Skupštinu Republike Srbije, 28. decembra 2003.

TEME	1 Program stranke	2 Izborna platforma*	3 Mitinzi, tribine	4 Medijski nastupi	5 Izborni slogani	6 Intervjui
1. Odnos prema evropskim integracijama	1 - 1	1 - 2	1 - 2	1 - 4	1 - 5	1 - 6
2. Nacionalni interes	2 - 1	2 - 2	2 - 2	2 - 4	2 - 5	2 - 6
3. Podizanje životnog standarda	3 - 1	3 - 2	3 - 2	3 - 4	3 - 5	3 - 6
4. Politička stabilnost u zemlji	4 - 1	4 - 2	4 - 2	4 - 4	4 - 5	4 - 6
5. Privatizacija	5 - 1	5 - 2	5 - 2	5 - 4	5 - 5	5 - 6
6. Privredni razvoj zemlje	6 - 1	6 - 2	6 - 2	6 - 4	6 - 5	6 - 6
7. Razvoj demokratije	7 - 1	7 - 2	7 - 2	7 - 4	7 - 5	7 - 6

Izborne ponude političkih stranaka

TEME	1	2	3	4	5	6
	Program stranke	Izborna platforma*	Mitinzi, tribine	Medijski nastupi	Izborni slogani	Intervjui
8. Socijalna prava i sigurnost	8 - 1	8 - 2	8 - 2	8 - 4	8 - 5	8 - 6
9. Sprečavanje kriminala i korupcije	9 - 1	9 - 2	9 - 2	9 - 4	9 - 5	9 - 6
10. Država, vlada i državne institucije	10 - 1	10 - 2	10 - 2	10 - 4	10 - 5	10 - 6
11. Društvene delatnosti	11 - 1	11 - 2	11 - 2	11 - 4	11 - 5	11 - 6
12. Društvene grupe	12 - 1	12 - 2	12 - 2	12 - 4	12 - 5	12 - 6

* uključujući i brošure, letke gde se platforma objavljuje u celini ili delovima

(C) Odnos prema prošlosti u izbornim ponudama

(1. Prošlost se ne pominje, 2. Kritika prošlosti, 3. Pohvala i odbrana prošlosti)

1. Dalja, daleka i veoma daleka prošlost; 2. Socijalizam, komunizam, komunisti; 3. Miloševićevsko/socijalističko/radikalni period; 4. Prelazna vlast - socijalističko/dosovski; 5. Izvornodosovski period (dok je i DSS bila u DOS-u); 6. Dos „minus“, 7. Dos „minus“ u ostavci.

(B + C) Shema 3. Klasifikacija podataka o izbornoj ponudi u kontekstu odnosa prema prošlosti

TEME	Odnosa prema prošlosti u izbornim ponudama						
	1	2	3	4	5	6	7
1. Odnos prema evropskim integracijama	1 - 1	1 - 2	1 - 2	1 - 4	1 - 5	1 - 6	1 - 7
2. Nacionalni interes	2 - 1	2 - 2	2 - 2	2 - 4	2 - 5	2 - 6	2 - 7
3. Podizanje životnog standarda	3 - 1	3 - 2	3 - 2	3 - 4	3 - 5	3 - 6	3 - 7
4. Politička stabilnost u zemlji	4 - 1	4 - 2	4 - 2	4 - 4	4 - 5	4 - 6	4 - 7
5. Privatizacija	5 - 1	5 - 2	5 - 2	5 - 4	5 - 5	5 - 6	5 - 7
6. Privredni razvoj zemlje	6 - 1	6 - 2	6 - 2	6 - 4	6 - 5	6 - 6	6 - 7
7. Razvoj demokratije	7 - 1	7 - 2	7 - 2	7 - 4	7 - 5	7 - 6	7 - 7
8. Socijalna prava i sigurnost	8 - 1	8 - 2	8 - 2	8 - 4	8 - 5	8 - 6	8 - 7
9. Sprečavanje kriminala i korupcije	9 - 1	9 - 2	9 - 2	9 - 4	9 - 5	9 - 6	9 - 7
10. Država, vlada i državne institucije	10 - 1	10 - 2	10 - 2	10 - 4	10 - 5	10 - 6	10 - 7
11. Društvene delatnosti	11 - 1	11 - 2	11 - 2	11 - 4	11 - 5	11 - 6	11 - 7
12. Društvene grupe	12 - 1	12 - 2	12 - 2	12 - 4	12 - 5	12 - 6	12 - 7

(D) Izborne ponude, fenomenološki

1. Najmanje ostvarivo obećanje (naj obećanje), 2. Najčešće izbegavana tema (naj izbegavana tema); 3. Najbesmislenija rečenica (najkonfuzniji stav), i 4. Najbizarniji stav, izjava (najbizarniji stav).

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Politički i pravni sistem

Nacionalni interes

Političke elite, odnosno vođstva političkih partija koje učestvuju na ovim izborima, nemaju saglasnost po pitanju nacionalnog interesa. Jedini zajednički imenilac za sve stranke čini teritorijalni integritet i suverenitet Srbije. Ostale elemente kojima stranke definišu nacionalni interes možemo svrstati u dve grupe.

Prvoj grupi pripadaju partije koju definišu nacionalni interes u kategorijama povećanja životnog standarda građana, razvoja demokratskih institucija i vrednosti, razvoju demokratske kulture, ulazak u EU... Toj skupini pripadaju: G17 plus (ekonomski jaka Srbija kao lider na Balkanu), DS, Otpor, SD - Vuk Obradović, LSDV (autonomija kao nacionalni interes), RV, Liberali Srbije, Laburistička stranka, SSV i JUL.

Drugu grupu čine političke stranke koje kao osnovni kriterijum nacionalnog interesa imaju pitanje rešenja problema srpske etničke zajednice. Stavovi variraju od definisanja ovog interesa u okviru Srbije pa sve do prostora bivše SFRJ. U toj su skupini DSS (briga o srpskim etničkim skupinama van matice), DA (očuvanje zajedničke zemlje i naroda, granica i nataliteta, jačanje veza sa dijasporom), SPO (kraljevina i etnički preporod), SPS (očuvanje države i zajednice sa Crnom Gorom, Kosovo u Srbiji), SNS (očuvanje Kosova), PSSD (čuvanje nacionalnog identiteta i posebnosti), DHSS (samostalna Srbija i nacionalno zaokruživanje). Ovoj grupi pripadaju i SSJ (sprečavanje dalje fragmentacije Srbije, nacionalna demografska politika) i kao najkarakterističnija za ovaj pristup je SRS koja se zalaže za stvaranje jedinstvenog srpskog etničkog, državnog i ekonomskog prostora na teritoriji bivše SFRJ.

Ustavni elementi

Da treba izvršiti promenu postojećeg ili donošenje novog Ustava jeste stav oko kojeg postoji konsenzus svih političkih aktera. Sem tog stava, ne postoji dominantna većina koja bi definisala buduće odrednice ovog najvažnijeg pravnog akta. Postoje čak i razmimoilaženja oko toga da li postojeći Ustav može uz promenu određenih članova da zadovolji ove kriterijume, ili je neophodno donošenje novog Ustava. Ne obazirući se na način na koji će ovaj postupak biti obavljen, nudimo tačke deoba i tačke konsenzusa u nekoliko najvažnijih odrednica koje treba da sto-

je u budućem Ustavu. Te tačke čine stavovi političkih partija u vezi sa sledećim elementima: oblik vladavine, državno uređenje i teritorijalno organizovanje.

Oblik vladavine

Za stav stranaka o obliku vladavine koji zastupaju može se reći da je najizbegavanija tema koja je uvršćena u našu analizu. Sem nekolicine stranaka koje se jasno zalažu za određeni oblik vladavine, većina drugih stranaka na ovo pitanje ne daje konkretan odgovor. Ovaj stav stranke obrazlažu sa dva uobičajena argumenta: da ovo nije primarno pitanje, odnosno da odgovor na njega može biti potražen i u budućnosti, kao i da će način njegovog rešavanja biti kroz formu referenduma. U korpus stranaka koje imaju ovakav stav pripadaju sledeće stranke: G17 plus, DSS, DA, DS, Otpor, SSJ, SD - Vuk Obradović, Liberali Srbije, Laburistička stranka, SSV.

Za monarhiju kao oblik vladavine decidno se zalažu dve stranke. To su SPO (ovaj stav im je jedan od nosećih stavova predizborne kampanje) i DHSS. Obe stranke smatraju da ovo pitanje treba rešiti u procesu donošenja novog Ustava.

Za republiku se zalažu sledeće političke opcije: SRS (mada na ovo pitanje nemaju odgovor u izornoj platformi, iz nastupa u medijima može se izvesti ovakav zaključak), SPS, KzT, RV, SNS, JUL (ovih pet stranaka jasno su definisale u svojim programima da je Srbija po obliku vladavine republika), PSSD ima stav da je Srbija republika, ali ostavlja mogućnost da se ovo pitanje reši i na drugačiji način, na referendumu.

Državno uređenje

Drugi važan element budućeg ustavnog uređenja čini pitanje državnog uređenja. Kao i po pitanju oblika vladavine, postoji grupa stranaka koja smatra da se ovo pitanje treba rešiti političkim konsenzusom i stoga na njega ne daje definisan odgovor. Podela koju navodimo mora se shvatiti uslovno i ona je u najvećoj meri urađena prema tome na koji se način bira predsednik Republike. U ovu analizu nisu uzimana kao kriterijum ovlašćenja koja bi bila na raspolaganju predsedniku Republike. Ove stavove je bilo nemoguće pronaći kod svih političkih stranaka koje su bili učesnici vanrednih parlamentarnih izbora. Pošli smo od stava da neposredno biran predsednik, bez obzira na nivo ovlašćenja, stvara ambijent državnog uređenja koji teži ka predsedničkom.

Te stoga, vrlo uslovno, možemo reći da se stranke koje optiraju za neposredni izbor predsednika opredeljuju za predsednički ili polupredsednički oblik državnog uređenja.

Nasuprot njima, stranke koje se zalažu za posredan izbor predsednika od strane parlamenta pripadaju zagovornicima parlamentarnog oblika državnog uređenja

Kao što je navedeno, po ovom pitanju većina stranaka nema jasno izgrađen stav i tu skupinu čine sledeće stranke: G17 plus, DA, SSJ, Liberali Srbije, SNS, PSSD, SSV i JUL.

Imajući u vidu način na koji se bira predsednik, neposrednom na izborima, grupi stranaka koje zastupaju ovakav stav pripadaju: DSS (neposredno biran predsednik), SRS (postojeće ustavno rešenje zadovoljava odgovor na ovo pitanje), SPS (predsednik se neposredno bira i kohezivni je faktor), SD - Vuk Obradović (neposredan izbor uz smanjenje ovlašćenja predsednika).

Za parlamentarni pol optiraju: DS (parlamentarna demokratija), SPO-NS (parlamentarna monarhija), Otpor, DHSS (predsednik se bira u skupštini), KzT, RV i Laburistička stranka.

Teritorijalno organizovanje

Teritorijalno organizovanje jeste treće pitanje koje čini neizostavan ustavni element. U teoriji raspoznavamo dva modela teritorijalnog organizovanja zajednice: centralizaciju i decentralizaciju. U analizi koju smo sprovedli sve stranke se zalažu za model decentralizacije. Suštinske razlike se uviđaju na konceptu regionalizacije i stvaranja političkih autonomnih jedinica.

Prvu skupinu čine političke stranke koje se zalažu za decentralizaciju, ali protiv su bilo kakve regionalizacije, odnosno stvaranja novih političkih autonomnih jedinica. Tu skupinu čine: SRS, SSJ, SSV (decentralizacija bez regionalizacije, osim za Vojvodinu zbog specifičnih istorijsko-političkih okolnosti). Ove stranke smatraju da je regionalizacija Srbije uvod u secesiju i cepanje političke zajednice.

U drugoj skupini nalaze se stranke koje regionalizaciju vide kao mogućnost ekonomskog povezivanja opština kao subjekata lokalne samouprave ili nisu izričito protiv nje. Toj skupini pripadaju: G17 plus, DA, DS (po decentralizaciji ostaviti opštinama da same prave šire zajednice koje su im u interesu), SPO-NS, Otpor i DHSS (mogućnost ekonomske regionalizacije).

SPS se zalaže za decentralizaciju na dva nivoa (opštine i okruge), mada nije jasno da li okrug čini element decentralizacije ili dekoncentracije vlasti. SNS se zalaže za pokrajine u sadašnjem statusu. Obe stranke su protiv koncepta političke regionalizacije.

Sve stranke koje pripadaju ovoj skupini, takođe, zalažu se za decentralizaciju, ali zagovaraju i koncept teritorijalnog organizovanja kroz regionalizaciju, odnosno

podelu zajednice na više teritorijalno-administrativnih regiona. Taj stav zastupaju: DSS, SD - Vuk Obradović, Liberali Srbije, PSSD (zalažu se za stvaranje 11 regionalnih jedinica, kao i za podelu Kosova na 2 regiona) i Laburistička stranka.

RV se zalažu za asimetričnu regionalizaciju, dok KzT želi što viši stepen ustavne decentralizacije (to podrazumeva i model federalizacije).

Zajednica sa Crnom Gorom

Pitanje statusa državne zajednice sa Crnom Gorom čini neizostavan element sa kojim se mora računati u konceptu novog Ustava. Imajući u vidu elemente koji se spominju u stavovima stranaka o državnoj zajednici sa Crnom Gorom, razlikujemo tri korpusa stranaka sa približnim stavovima.

U prvi korpus smeštamo stranke koje govore o neophodnosti prestanka državne zajednice Srbije i Crne Gore. Tako se G17 plus zalaže za sporazumni raskid zajednice sa Crnom Gorom i samostalnost Srbije. DHSS se zalaže za samostalnu Srbiju i to je moto njihove kampanje.

Drugo stanovište čine sve one stranke koje se zalažu za održanje postojećeg stanja, odnosno sve varijante od stvaranje labave državne zajednice, konfederacije, uni-je država i sl. Stavovi se dosta razlikuju, ali čini nam se da postoji više zajedničkih elemenata nego razlika povodom ovog pitanja kod sledećih stranaka. Ovaj korpus stranaka čine: DSS (zalaže se za minimalnu funkcionalnu federaciju dve ravnopravne jedinice), DA (ovom zajednicom se brani i integritet Srbije - bez nje se otvara problem Kosova), DS, SPO-NS, Otpor, Liberali Srbije, KzT, RV i Laburistička stranka (ovih sedam stranaka se zalaže za očuvanje postojećeg okvira i poštovanje potpisanog Beogradskog sporazuma). SPS, SNS i JUL se zalažu za nešto čvršću funkcionalnu zajednicu koja teži federativnom uređenju. Većina ovih stranaka se zalaže za opstanak zajednice, a ukoliko ona nije moguća, alternativa je samostalnost Srbije.

Treće viđenje ovog problema čini korpus stranaka koje govore o jakim vezama dve jedinice koje idu od federacije pa sve do unitarne države. Ovakav stav zastupa SRS (jedinstvena unitarna država sa Crnom Gorom) i donekle SD - Vuk Obradović kroz varijantu federacije.

Nekoliko političkih stranaka nije izgradilo stav po ovom pitanju, pa se oni mogu podvesti u jednu skupinu. SSV smatra da se ovo pitanje treba rešiti kroz formu referenduma u obe jedinice postojeće zajednice. PSSD takođe smatra da je ovo pitanje najcelishodnije rešavati putem referenduma i ostavlja otvorenom sve moguće opcije. SSV ne tretira ovo pitanje u svojem programu, a iz javnih nastupa nije bilo

moгуće doći do saznanja o ovom pitanju.

Kosovo i Metohija i Vojvodina

Pitanje statusa pokrajine Kosovo i Metohija predstavlja jednu od tačaka konsenzusa. Sve stranke govore o različitim stepenima autonomije koje ova pokrajina treba da ima u ustavno-pravnom poretku zemlje. Imajući u vidu navedene koncepte teritorijalnog organizovanja, ovoj se pokrajini daje status koji stranke zagovaraju kao opšti princip. Sve stranke se zalažu za poštovanje principa Rezolucije 1244.

Razlike koje se javljaju odnose se na način i sredstva kojima će se pomoći povratak prognanih, uspostaviti multietničnost društva na Kosovu i Metohiji i povratiti izgubljeni suverenitet nad ovim delom teritorije. Prema pristupu koji zagovaraju, ponašanju u predizbornoj kampanji, sredstvima koja predlažu za rešavanje pojedinih pitanja u vezi sa ovim problemom, stranke možemo razvrstati u dve celine.

Prvu celinu čine stranke koje smatraju da rešenje problema leži u saradnji sa međunarodnom zajednicom i procesu uspostavljanja komunikacije sa predstavnicima albanske političke zajednice na Kosovu i Metohije. Ovakav pristup zagovaraju: G17 plus, DSS, DA, DS, SPO (kantonizacija i samouprava srpskih opština sa sistemom bezbednosti koji sprovode međunarodne i srpski organi bezbednosti), Otpor, SPS, DHSS, SD - Vuk Obradović, KzT, Liberali Srbije, RV, SNS, Laburistička stranka, SSV i JUL.

PSSD se zalaže za podelu Kosova na srpski i albanski region. Ovaj koncept podrazumeva čak i uvođenje viza između ova dva regiona.

Dve stranke se izdvajaju po oštrijem pristupu ovom problemu. To su SRS i SSJ, one se zalažu za безусловni povratak snaga bezbednosti na Kosovo i Metohiji i insistiraju na ostvarivanju svih elemenata Rezolucije 1244. SSJ koristi ovo pitanje kao vodilju svoje kampanje (kratak spot Dragana Markovića - Palme na mostu u Kosovskoj Mitrovici).

Pitanje statusa Vojvodine takođe proizilazi iz koncepta teritorijalne organizacije zemlje.

KzT i RV (koncept asimetrične regionalizacije) zalažu se za status Vojvodine pri čemu bi bila ona bila region sa najvećim stepenom autonomije koji podrazumeva sopstveni ustav i druge konstituente centralne vlasti.

Najširi korpus stranaka se zalaže za određeni stepen autonomije, bilo kroz postojeći okvir, ili kroz neki novi model regionalizacije. Ovde se svrstavaju sledeće stranke: G17 plus, DSS (ovo pitanje se rešava konceptom regionalizacije), DA, DS,

Otpor, SPO (široka autonomija u ekonomskoj oblasti), SPS, DHSS, SD - Vuk Obradović, Liberali Srbije, SNS, PSSD, Laburistička stranka, SSV i JUL.

Protiv koncepta veće autonomije je SSJ (protiv elemenata državnosti u autonomiji kakvi su ustav, sud, državna obeležja). SRS se zalaže za ukidanje teritorijalnih autonomija i regija. Obe stranke smatraju da težnja autonomiji vodi ka secesiji i cepanju državne zajednice.

Ekonomске platforme izbornih lista

Smernice privrednog razvoja

Većina političkih stranaka ili lista ističe sledeće smernice u privrednom razvoju:

1. Nastavak stabilne monetarne politike,
2. U politici javnih finansija ističe se potreba reforme fiskalnog sektora, budžetskog sektora u duhu stimulativnog podsticaja privrednog razvoja,
3. Protekcionizam carinskim merama radi zaštite strateških privrednih grana Srbije, razvoj agrarnog sektora,
4. Razvoj malih i srednjih preduzeća kroz kreditiranje, pomoć pri izvozu u cilju povećanja zaposlenosti,
5. Veće uključivanje srpske privrede u svetske tokove kroz razvoj komparativnih prednosti i specifičnih proizvoda,
6. Ulaganje u infrastrukturu putem većeg državnog učešća, koncesione politike ili mešovitog ulaganja države i privatnog kapitala,
7. Aktivna jeftina kreditna politika usmerena ka potrošačkim i proizvodnim subjektima.

Pored ovih osnovnih makroekonomskih parametara u kojima se najveći broj njih slaže, pojedine liste ili stranke stavljaju naglasak i na neke po njima prioritete državne mere u razvoju privrede. Neke od tih mera navešćemo i ovde:

1. Recimo, Srpska radikalna stranka, reformisti Vojvodine i Srbije, Privredna snaga Srbije i dijaspora ističu politiku javnih radova kao mogući model povećanja zaposlenosti i stope privrednog rasta,
2. Privredna snaga Srbije i dijaspora smatra da je potrebno proglasiti bankrot srpske privrede, uvesti radni stečaj i rigoroznu štednju u državnoj upravi,
3. Veliku ulogu raznih fondova za osiguranje i reosiguranje, razvoj, kreditiranje ističu G17 plus, Demokratska stranka, Privredna snaga Srbije i dijas-

- pore i DSS,
4. Postojanje pravne sigurnosti, slobodne konkurencije i uklanjanje raznih administrativnih prepreka i ograničenja naročito ističe DSS,
 5. Potrebu promene određenih zakona poput zakona o preduzećima, o radu i stranim ulaganjima zastupa koalicija SPO/NS,
 6. Politiku ulaganja u kapitalne projekte; kao što su saobraćajna mreža, energetska mreža, telekomunikaciona, informaciona tehnologija, razvoj sektora usluga, ističu SPS, G17 plus, DS, SPO/NS...
 7. Jačanje tekstilne i kožarske industrije, specijalizaciju i izvoz po ugledu na Republiku Irsku predlaže lista G17 plus,
 8. Uprošćavanje procedure i prilikom osnivanja privrednih subjekata traži Koalicija za toleranciju,
 9. Dugoročne kredite pod povoljnim uslovima otplate, između ostalih, zastupa Koalicija za narodno jedinstvo,
 10. Na ekonomskom obrazovanju srpskih preduzetnika insistira lista Otpora,
 11. Strah od dužničke krize i protivljenje prevelikom zaduživanju naročito ističe SRS, insistirajući da se ulaže u proizvodnju, a ne u potrošnju,
 12. Uklanjanje monopola i stvaranje sopstvenog modela privrednog razvoja kroz široki konsenzus i javnu raspravu zastupa DA.

Takođe, većina stranaka zastupa razvoj tržišta kapitala, banaka, osiguravajućih društava i stvaranje ambijenta za dolazak svih vrsta direktnih investicija.

Agrarna politika

U okviru predloženih mera u agrarnoj politici naročito se ističu povećanje i formiranje značajnog agrarnog budžeta, stimulacija putem subvencija i premija, zatim zaštita poljoprivrednog tržišta uvoznim merama sa karakterom protekcionističkih mera, povoljno kreditiranje za izvoz i mehanizaciju, aktivnija uloga robnih rezervi u održanju cena poljoprivrednih proizvoda i ulaganje u infrastrukturu i sveopšti uspon života na selu. Takođe, kao i kod smernica za razvoj privrede i u agrarnoj politici, liste insistiraju na određenim, za njih priritetnim, merama kao što su:

1. Stvaranje fonda za osiguranje kredita u poljoprivredi preko kojeg bi država delimično garantovala za naplate kredita, dajući poslovnim bankama garancije iz fonda - predlažu G17 plus, DS, SPO-NS,
2. Potrebu postojanja dobro organizovane agrarne banke predlažu SPS i DS,

3. Edukaciju mladih poljoprivrednih proizvođača u cilju osavremenjivanja i povećanja produktivnosti ističu lista Otpor, KzT i RV,
4. Privredna snaga Srbije i dijaspora traži zaustavljanje privatizacije u agraru i podržavljanje društvenih firmi u agraru koje bi se kasnije privatizovale u skladu sa njihovim konceptom,
5. Isplatu zaostalih dugova poljoprivrednicima predlažu SRS i Koalicija za narodno jedinstvo,
6. Švajcarski model preporoda srpskog sela uz uvođenje regresa i premija po hektaru površine i grlu stoke predlaže Koalicija za narodno jedinstvo,
7. SPO/NS insistiraju na isključivoj prodaji i potrošnji domaćih poljoprivrednih proizvoda na srpskom tržištu,
8. Politika ukрупnjavanja poljoprivrednih gazdinstava jeste, između ostalih, predlog i DS, Otpora, DSS, SPO-NS, KzT, RV, Laburista,
9. Snižavanje cene koštanja poljoprivrednih proizvoda traži lista Reformista Vojvodine i Srbije,
10. Pomoć malim proizvođačima zastupa Koalicija za toleranciju,
11. Neodložnu denacionalizaciju oduzete imovine poljoprivrednicima predlažu DA, KzT i RV.

Pored ovih mera, zajednički imenitelj svih ponuda jeste zagovaranje sveopšte modernizacije poljoprivrede, građenja velikih sistema za navodnjavanje i kreiranje strategije razvoja agrara kroz stvaranje srpskog brenda, srpske zdrave hrane i konkurentnosti na svetskom, a pogotovo evropskom tržištu.

Fiskalna politika

U domenu politike javnih finansija većina izbornih platformi zasnovana je na politici smanjenih fiskalnih opterećenja, efikasnije borbe protiv budžetskih deficita, bolje organizovane poreske uprave i naplate poreza i taksu, pravednijeg, elastičnijeg i stimulaturnijeg poreskog sistema, uvođenja novog oblika oporezivanja preko poreza na dodatu vrednost (PDV) i značajnijeg eliminisanja udela sive ekonomije u ukupnom društvenom proizvodu. U sektoru potrošnje insistira se na budžetskoj ravnoteži između budžetskih prihoda i rashoda, kao i na ekonomičnijoj i manjoj javnoj potrošnji.

Liste predlažu i neke sopstvene mere radi bolje reforme fiskalne politike, kao što su:

1. Jača kontrola javne potrošnje kod velikih investicija, koju zastupa DSS,

2. Uvođenje poreza na šund i luksuzne proizvode, koji traži Privredna snaga Srbije i dijaspora,
3. Odvajanje i umanjenje poreza na usluge od poreza na promet, što predlaže SRS,
4. Decentralizaciju finansijsko-fiskalnog sistema, koju podržava Koalicija za toleranciju,
5. Širenje osnovice akciznog oporezivanja, koju zastupa SPS,
6. Ukidanje poreza na fond zarada kao jednu od mera u cilju eliminisanja rada na crno, predlažu DS, SPO-NS
6. Ukidanje poreza na finansijske transakcije i dohodak poljoprivrednih proizvođača, kao i visoke kazna za utaju poreza, traži lista G17 plus.

Može se konstatovati da se većina lista zalaže za razvojni budžet i olakšavanje uslova privređivanja kroz razne olakšice i oslobađanja od poreza za one koji zapošljavaju ili investiraju kapital.

Privatizacija

Nastavak privatizacije je neophodan kao mera restrukturiranja privrede smatra većina lista. U tom procesu nastavka privatizacije ne bi trebalo donositi retroaktivne zakone, ali bi trebalo izvršiti reviziju i preispitivanje onih privatizacija kod kojih postoje sumnje u zakonitost postupka transfera vlasništva, stav je većine političkih lista na ovim izborima.

I pored slaganja oko nužnosti privatizacije, u izbornim platformama postoje određeni različiti predlozi i za liste veoma važne mere, koje treba sprovesti u budućoj svojinjskoj transformaciji. Te mere su:

1. Umesto potpune privatizacije, Koalicija za narodno jedinstvo i koalicija SPO/NS predlažu i model dokapitalizacije,
2. Ukidanje Ministarstva za privatizaciju i bolju kontrolu aukcijske privatizacije, traži lista G17 plus,
3. Privatizaciju po principu podele fondovima, radnicima, punoletnim licima i prodaje na kredit zainteresovanim subjektima, predlaže Privredna snaga Srbije i dijaspora,
4. Većinsko vlasništvo države nad subjektima u strateškim granama zastupaju SPS, SRS, Privredna snaga Srbije i dijaspora,
5. Poboljšanje procesa tenderske privatizacije, ističe Koalicija za toleranciju,
6. Izmenu postojećeg modela kroz uvođenje besplatne podele akcija i veću

- ulogu lokalnih samouprava, zastupaju DSS, SPO-NS,
7. Takođe, DSS traži i reviziju svih privatizacija kod kojih je prethodio stečajni postupak gde postoji sumnja u zakonitost,
 8. Koncesije, a ne privatizaciju u domenu prirodnih resursa, traži SRS,
 9. Promenu sadašnjeg modela privatizacije u smislu isplate svih sredstava po osnovu ugovorne obaveze od strane kupca po potpisivanju ugovora o privatizaciji, ističe Otpor.

Sve liste smatraju da je nužno da svaka privatizacija bude javna, poštena i korisna i za državu i za privatnog investitora, ali i za radnika.

Standard i socijalna politika

Standard

U pogledu standarda nema spora da skoro sve stranke rast standarda vezuju za privredni rast. Pojedine stranke predlažu donošenje nacionalnih strategija za borbu protiv siromaštva (SPO-NS, G17 plus). Izuzetak u tom pogledu može predstavljati SSJ koja borbu protiv siromaštva vezuje za zaustavljanje dosadašnjeg procesa privatizacije.

Socijalna politika

Kod pojedinih stranaka nailazimo na decidirane stavove da država ima socijalnu funkciju, odnosno da je socijalno-tržišna organizacija (SPS, DA, DHSS, Koalicija za toleranciju), SPO - NS ide još dalje insistirajući da se u ustavnom određenju Srbije navede da je ona i socijalna država.

U pogledu oblika socijalnog osiguranja nailazimo u pojedinim predizbornim platformama izričito zalaganje za različite oblike socijalnog osiguranja, pa se tako za obavezno, dobrovoljno i dopunsko osiguranje izričito zalažu Koalicija Odbrana i pravda, PSSD, kao i Koalicija za toleranciju koja se zalaže za alternativne oblike osiguranja.

Socijalno ugrožene grupe

U svojim predizbornim platformama i programima stranke su iznele stavove po

pitanju socijalne pomoći ugroženim grupama. Nema spora među strankama da država treba da pomaže socijalno ugroženim grupama. Razlika je u tome što na jednoj strani imamo *stranke koje ukazuju na potrebu pomoći socijalno najugroženijim grupama (DSS, DS, G17 plus, SSV)*, dok na drugoj strani imamo *stranke koje odlaze i korak dalje pa jasno izdvajaju pojedine grupe kao grupe na čiju zaštitu treba posebno obratiti pažnju (DA, SRS, SPO-NS, SSJ, SPS, DHSS, Otpor, Koalicija Odbrana i pravda, Koalicija za toleranciju, LS, RV, SNS, PSSD, Laburistička stranka)*, kao što su izbeglice i privremeno raseljena lica, invalidi rata, porodice stradalih, građani nesposobni za rad ili nevoljno nezaposleni, hendikepirani, bolesni, stari.

U pogledu mera koje bi država trebalo da preduzme u cilju zbrinjavanja socijalno najugroženijih grupa opet možemo napraviti razliku između stranaka koje u svojim predizbornim platformama i programima daju samo smernice (SSJ, Koalicija za toleranciju) i onih stranaka koje predviđaju konkretne mere koje treba preduzeti za pojedine socijalno ugrožene grupe. U ovu drugu grupu stranaka spadale bi: SRS, SPO-NS, SPS, DHSS, Otpor, Koalicija Odbrana i pravda, Koalicija za toleranciju, LS, PSSD (program za 800 000 invalida i edukacija javnosti), Laburistička stranka, SNS. U pogledu mera koje se predlažu za rešavanje pitanje egzistencije nezaposlenih (otpuštenih sa posla) konkretne mere u oblasti socijalne politike predlažu SRS, DHSS, Otpor, Koalicija Odbrana i pravda. Kada se govori o invalidima i hendikepiranima kao socijalno ugroženim grupama jedan broj stranaka predlaže konkretne mere: SPS i PSSD (obaveza privatnih preduzeća da zapošljavaju invalide, odnosno zapošljavanje invalida i boraca u državnoj upravi), Koalicija za toleranciju (finansijska i stručna pomoć za hendikepiranu decu), LS (zakonska regulativa invaliditeta, gestovnog govora, oslobađanja od participacije pri ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu gluvi i nagluvi), SNS (opšti nivo socijalne zaštite), Laburistička stranka (zakon o materijalnom položaju invalida, posebna vozila za zapošljavanje i prilagođavanje radnih mesta invalidima, posebna vozila za besplatan prevoz invalida). SRS i PSSD odlaze još dalje, pa kao mere za zbrinjavanje socijalno ugroženih predviđaju dnevna prihvatilišta, narodne kuhinje, obezbeđivanje stambenih prostora.

Penzioneri

Sve stranke su saglasne da je neophodna reforma penzionog fonda, kao i da penzije treba da prate rast troškova života, ali u pogledu pravaca reformi postoje izvesne razlike.

G17 plus, SRS, DS, SPO-NS i Otpor izričito se zalažu da penzioni fond bude investicioni fond.

Svi građani stariji od 65 godina imaju pravo na penziju (DA i SRS - ili 40 godina radnog staža).

Postojanje različitih oblika penzionog osiguranja (kao što su državni i privatni penzioni fondovi, odnosno obavezno, dobrovoljno i dopunsko osiguranje) izričito zagovaraju DSS, DA, SRS, DS, SPO-NS, Koalicija za toleranciju, PSSD, Laburistička stranka.

Prisutan je i izvestan broj stranaka koje se vrlo jasno zalažu za uvođenje penzionog osiguranja za poljoprivrednike (SPO-NS, DHSS, Koalicija Odbrana i pravda). SSJ se zalaže za uvođenje penzijskog i invalidskog osiguranja zemljoradnika, ali ono treba da bude dobrovoljno.

Postoje i određena rešenja koja su specifična i svojstvena samo pojedinačnim strankama. Koalicija za toleranciju, tj. LSV se zalaže za vraćanje PIO fonda u nadležnost Pokrajine, PSSD smatra da PIO fond treba staviti u stanje mirovanja i stvoriti novi fond, a Laburistička stranka u svom programu predviđa da treba uvesti rigoroznu kontrolu i kažnjavanje za neuplaćene penzione doprinose od strane poslodavca.

Populaciona politika

U okviru pitanja populacione politike pravi se jasno razgraničenje između stranaka koje ne predlažu konkretne mere populacione politike, smatrajući da je ovo pitanje usko povezano sa ekonomskim napretkom i porastom standarda i da samim porastom standarda dolazi i do povećanja nataliteta, a da država ne treba da preduzima mere direktno usmerene na porast priraštaja, već da čitava aktivnost države treba da bude usmerena na stvaranje uslova pogodnih za zasnivanje porodice i za njeno normalno funkcionisanje. Ovu grupu stranaka činile bi DSS, DS, Otpor, LS, G17 plus.

Drugu grupu stranaka činile bi one stranke koje predlažu konkretne mere u oblasti populacione politike, kako bi došlo do povećanja prirodnog priraštaja. Mere koje se predlažu raznovrsne su, ali se mogu svrstati u nekoliko osnovnih grupa:

- stambeni krediti za mlade bračne parove (Koalicija Odbrana i pravda, SNS, PSSD),
- skraćanje radnog vremena majki, produžetak porodijskog odsustva, posebna zaštita zaposlenih žena i majki (DA, Koalicija Odbrana i pravda, Koalicija za toleranciju, SNS),
- nacionalne penzije za majke sa troje ili više dece (SRS, Koalicija Odbrana i prav-

da, PSSD, SSV),

- mere vezane za regulisanje dečjih dodataka (SRS, SPS, Koalicija za toleranciju, SNS, Laburistička stranka),
- poresko oslobođenje ili poreske olakšice, povlastice porodiljama, porodicama ili samohranim roditeljima (SRS, SSJ, SPS, DHSS, SNS, SSV). Interesantna su rešenja Koalicije Odbrana i pravda / PSSD koja predviđaju novčana davanja za prvo dete 1000 evra / 1000 evra, za drugo dete 2500 evra / 2000 evra i za treće dete 4000 evra / 3000 evra.
- mere koje stimulišu rađanje trećeg deteta (SRS, SSJ, SPS, Koalicija Odbrana i pravda, SNS, PSSD, SSV),
- materinski dodatak za nezaposlene majke (SPS, SNS, Laburistička stranka).

Stranke SPS i SNS se zalažu i za promenu Zakona o braku i porodičnim odnosima, SPO-NS se zalažu za donošenje niza zakona u oblasti populacione politike koji treba da stvore uslove za porast prirodnog priraštaja.

Socijalni dijalog

Sudeći po predizbornim programima, sve stranke se zalažu za nezavisne sindikate, kao i za uspostavljanje socijalnog dijaloga na tripartitnoj osnovi (Vlada, sindikati i poslodavci), koji istovremeno treba da bude osnova socijalne stabilnosti. Pored toga, Koalicija Odbrana i pravda se zalaže za donošenje zakona kojim bi se regulisala sindikalna prava, a SPO-NS, SPS, DA, SRS zalažu se za reformu radnog zakonodavstva. Otpor i Koalicija za toleranciju zalažu se za učešće radnika u odlučivanju. Na osnivanju strukovnih sindikata insistiraju DHSS, Koalicija za toleranciju i RV. G17 plus predlaže zaključivanje socijalnog pakta oročenog na 3 do 5 godina, a PSSD predlaže potpisivanje ugovora o nenapadanju koji bi bio oročen na 6 meseci i u tom roku ne bi bilo štrajkova, otpuštanja ili povećanja cena. DS se posebno zalaže za socijalni dijalog u oblasti zapošljavanja.

Društvene delatnosti

Društvene delatnosti, odnosno celina koja u našoj analizi obuhvata obrazovanje, zdravstvo, sudstvo, bezbednosne strukture (vojsku i policiju), nisu temeljne tačke oko kojih se grade kampanje ili pozicioniraju političke partije. Za svaku od navedenih delatnosti, postoji veći broj dodirnih i zajedničkih tačaka kod stranaka nego

što je broj tačaka razmimoilaženja i svrstavanja u različite tabore. Za svaku od navedenih oblasti ukazaćemo na karakteristične tačke, kao i predloge koje izdvajaju pojedine stranke od drugih.

Obrazovanje

U konceptu obrazovanja prvo polazimo od finansijskog aspekta, odnosno odgovora na pitanje da li je obrazovanje besplatno i do kojeg nivoa. Zajedničko je za većinu stranaka da je osnovno i srednje školovanje besplatno za sve. Jedino SNS i JUL predlažu koncept besplatnog visokoškolskog obrazovanja. Za smanjene i racionalnije visokoškolske upisnine zalažu se SRS i SSJ, dok sve ostale stranke daju različite modele kojima bi se mladim talentovanim ljudima koji nemaju materijalne mogućnosti obezbedila mogućnost i uslovi za visoko školovanje.

Mada uslovna, sledeća podela omogućava da odnos stranaka prema obrazovanju uvrstimo u dve skupine. Jedna bi zastupala koncept evropskog obrazovanja u materiji i načinu na koji se izvodi (predmetu i metodu), dok bi drugu obeležili kao partije koje se zalažu za sistem nacionalnog školstva. Prva skupina se zalaže da se u konceptu obrazovanja primenjuju svetska iskustva razvijenih zemalja, dok druga smatra da treba insistirati na tematici nacionalnog u predmetima u kojima se te oblasti obrađuju. U ovu drugu skupinu uvrstili smo SRS, SSJ i SSV. Sve ostale stranke, iako sa dosta različitih elemenata, mogu se svrstati u prvi korpus.

Interesantno je da smo u izbornim ponudama uočili i stranke koje se zalažu za religiozno obrazovanje u školstvu (SSV), ali i one koji su za strog sekularni pristup (LSDV).

Ostali elementi predstavljaju zajedničke stvari za sve stranke. Tako se sve zalažu za nezavisnost univerziteta, poboljšanje materijalnog statusa zaposlenih u školstvu, veća ulaganja u obrazovni sistem (RV- 5 % od budžeta, DS - 100 miliona evra u obrazovanje). Takođe, svi se zalažu za uvođenje novih informacionih tehnologija u obrazovni sistem.

Zdravstvo

Kao i kod obrazovanja, stavovi stranaka povodom zdravstva ne razlikuju se bitnije. Svi se slažu da je neophodno popraviti materijalni status zaposlenih u zdravstvu, bolje opremiti i obezbediti objekte zdravstvenih centara. Sve stranke smatraju da je neophodno racionalizovati poslovanje u zdravstvu i da se kroz taj segment mogu obezbediti dodatna sredstva za ulaganja.

Sve stranke se zalažu za obavezno zdravstveno osiguranje, dok je neophodno da se država stara o socijalno ugroženim grupama. Većina stranaka se zalaže za osnovnu besplatnu zdravstvenu zaštitu, osim JUL-a koji se zalaže da lečenje na svim nivoima bude besplatno.

Jedan broj političkih partija se zalaže za učešće privatnog kapitala u zdravstvenom sektoru, razvoj privatnih osiguranja (G17 plus, DSS, DA, DS, SPO, Otpor...), dok jedan deo njih insistira na jasnom razdvajanju državne od privatne lekarske prakse (DS, SPO, Otpor...). Stranke koje nisu navedene ne protive se ovim stavovima i može se pretpostaviti da ih i one zastupaju, ali to ne navode u svojim programima i nije bilo moguće doći do ovih informacija na drugi način.

Jedan broj stranaka se decidno zalaže i za uspostavljanje komora i tu spadaju: G17 plus, DSS, SPO, KzT. One to naglašavaju u programima, dok ostale stranke ne navode ovaj segment.

Interesantne detalje povodom oblasti zdravstva iznose neke stranke. Među njima su SRS (vezivanje ekologije za zdravstvo), DS (200 miliona evra ulaganja u zdravstvo), Otpor (prevencija kao sistem smanjenja troškova), SSJ (pogodnosti za poljoprivrednike), Laburistička stranka (sprečavanje profesionalnih oboljenja na poslu).

Većih i značajnijih razlika povodom zdravstvene politike između stranaka nema, jer se one u nekom koncepcijskom pristupu i ne daju napraviti.

Pravosuđe

Kod svih stranaka postoji opšti konsenzus da je neophodno reformisati sudstvo i stvoriti nezavisno, depolitizovano i profesionalno pravosuđe koje će brže i efikasnije rešavati sporove, što je moguće postići poboljšanjem materijalnog položaja zaposlenih u pravosuđu.

Pošto se sve stranke zalažu za iskorenjivanje kriminala i korupcije, kao jednog od najznačajnijih problema, smatra se da je to moguće samo ukoliko se ispune ovi preduslovi i donesu antikorupcijski zakoni, što posebno naglašavaju DA, DS, Otpor i LPS, a DS tvrdi da je potrebno osnovati i novi organ koji bi ih sprovodio. G17 plus i SSJ navode da se sa korupcijom i kriminalom najlakše može izaći na kraj donošenjem zakona o sukobu javnog i privatnog interesa, a SPS smatra da je potrebno doneti novi krivični zakon.

Postoji saglasnost da je potrebno stvarno, a ne deklarativno odvajanje sudske od izvršne i zakonodavne vlasti, i njena ravnopravnost sa ostalim dvema. O izboru sudija i tužilaca neke stranke imaju posebna rešenja, drugačija od ostalih. Tako SPS

i G17 plus smatraju da treba ukinuti pravilo po kojem tužioce bira izvršna vlast, već da to treba da radi parlament, Otpor smatra da o napredovanju i izboru sudija treba da odlučuje telo većinom sastavljeno od sudija i tužilaca, koje oni biraju, dok PSSD misli da tužioce treba da biraju građani neposredno na opštim izborima. S druge strane, DHSS smatra da je izbor tužilaca od strane izvršne vlasti dobar potez (postojeće zakonodavstvo).

Neke stranke, poput Otpora i PSSD-a, zalažu se i za nezavisan sudski budžet, kao preventivne mere koja bi omogućila nezavisnost sudstva. S druge strane, DSS se zalaže za uvođenje institucije ombudsmana, a Otpor, pored već predloženih rešenja, zalaže se za uvođenje novog tela za kontrolu rada suda i sudija.

SRS se zalaže za ukidanje vojnih i privrednih sudova i jedinstveni sudski sistem na dvostepenom principu, a G17 plus predlaže da opštinski organi za prekršaje postanu sudovi.

DHSS i LSV se razlikuju od ostalih zbog isticanja značaja lustracije, kao uslova svih ostalih uslova, kojim treba napraviti diskontinuitet u odnosu na prethodni politizovani sistem pravosuđa.

Bezbednosne strukture: vojska i policija

Što se tiče bezbednosnih struktura, postoji opšti stav da je potrebno reformisati i depolitizovati vojsku i policiju. Takođe, potrebno je stvoriti modernu, materijalno-tehnički dobro opremljenu vojsku i policiju.

Sve stranke se zalažu za potpunu profesionalizaciju vojske, sem DSS, koji je za delimičnu profesionalizaciju, i SPS koji je za zadržavanje postojećeg stanja. Sve stranke se zalažu i za civilnu, demokratsku kontrolu vojske. Neke od stranaka se zalažu za objedinjavanje poslova Ministarstva odbrane i Generalštaba (to su naglasili u svojim obećanjima G17 plus i Otpor).

Interesantan je koncept PSSD koja predlaže tri segmenta: profesionalna armija, poluprofesionalna vojska – Garda i teritorijalna odbrana, za koju obuka traje šest meseci.

Jednako kao i za koncepte vojske, važi i za policiju: profesionalizacija, poboljšanje materijalnih uslova rada, reforma sektora bezbednosti. Ovaj poslednji segment naglašavaju DSS i SPO-NS. Neke od stranaka predlažu i koncept decentralizacije rada policije i poveravanje ovih poslova subjektima lokalne samouprave (DSS, DS, Otpor, RV).

Isto kao i za ostale društvene delatnosti, ne mogu se jasno razdvojiti idejni polovi

koje zastupaju stranke, a mogli bi biti suprotstavljeni.

Spoljna politika zemlje

Nekoliko centralnih pitanja pokriva oblast spoljnih poslova. Kroz stavove povodom pitanja saradnje sa Haškim sudom, evropskih integracija, međunarodne politike i vojnih saveza mogu se pronaći zajedničke i tačke deoba političkih partija. Oko pitanja spoljne politike zemlje, pri tome u najvećoj meri mislimo na saradnju sa Haškim sudom i koncept budućih vojnih saveza, ispoljile su se najveće tačke deobe političkih partija.

Saradnja sa Haškim tribunalom

Analizirajući stavove koje političke partije imaju povodom ovog pitanja jasno su se izdvojila dva pola ovih stavova.

Postoji niz argumenata koje povodom ovog pitanja potežu partije koje smatraju da je naša obaveza saradnja sa Haškim tribunalom. Stavovi se kreću od tvrdnje da je pitanje saradnje sa Hagom pitanje ispunjavanja međunarodnih obaveza, da ovakvi procesi predstavljaju suočavanje sa istinom čitave populacije i da su prilika da se skine anatema kolektivne odgovornosti, a da krivica bude pojedinačna. U argumente se navode i pritisci međunarodne zajednice kojima bi bilo bolje udovoljiti jer u suprotnom može nam se dogoditi nova izolacija, sankcije... Drugoj strani se zamera da konceptom nesaradnje sa ovim sudom dovodi zemlju u nezavidnu poziciju, te da su takve partije političke neodgovorne.

Druga skupina stranaka koja je odlučna u konceptu nesaradnje sa Haškim tribunalom argumentuje svoju poziciju tvrdnjama da je Haški sud više političko nego sudsko telo. Način na koji tužilaštvo suda radi smatraju direktno uperenim protiv interesa srpske etničke zajednice, ova suđenja vide kao procese u kojima se traži kolektivna, a ne pojedinačna krivica. O partijama koje su za saradnju sa Haškim sudom govori se kao o onima koji su izdali nacionalni interes, rodoljube i borce za srpski nacionalni interes.

Sa ovako podeljenim partijskim stavovima, i sa evidentno podeljenim javnim mnjenjem povodom ovog pitanja, teško je naći tačke kompromisa. Neke od partija pokušavaju da balansiraju u ovom prostoru između, ali sa ovako polarizovanim stavovima teško je naći bilo kakve spone.

U grupu partija koje smatraju da je saradnja sa Haškim tribunalom neizbežna

spadaju: G17 plus (mada ovo pitanje nije bilo primarno u nastupima predstavnika ove stranke), DA, DS, SPO, Otpor, DHSS, SD - Vuk Obradović, KzT, RV, PSSD, Laburisti Srbije, SSV. U ovoj skupini stavovi se kreću od toga da je postojeći način saradnje jedini jer naša zemlja nije u stanju da procesuiraju ove zločine (LSDV, RV), preko stava da je ovo gorka pilula međunarodnih obaveza koja se mora popiti (DS, G17 plus, Otpor), pa sve do iniciranja da se pored saradnje deo procesa obavi pred domaćim sudovima (DA, DHSS, SD - Vuk Obradović).

Protiv saradnje sa Haškim tribunalom, u smislu izručenja naših građana, jesu SRS, SSSJ, SPS (zalažu se za ukidanje ovog suda), SNS i JUL. Elementi saradnje koje predlažu ove stranke odnose se na pomoć našim građanima koji se nalaze u pritvoru ovog suda.

DSS smatra da je u saradnji sa Sudom neophodan konsenzus svih stranaka i da ona mora biti dvostrana. Liberali Srbije su za saradnju, ali pod uslovom da ona ne obuhvata komandnu odgovornost oficirskog kadra.

Evropske integracije

Verovatno je ovo jedno od retkih pitanja u kojima postoji najviše dodirnih tačaka između političkih partija. Nijedna politička partija nije bila protiv koncepta ulaska u šire ekonomske i političke integracije u Evropi.

Određene političke partije su ovaj cilj uvrstile i u nacionalni interes. Neke od političkih opcija smatraju da, pored težnje za ulazak u EU, naša zemlja mora politički i pravni sistem voditi upravo prema postulatima koji postoje u toj zajednici. Određene partije su čak oročile vreme ulaska u EU (DS - od 2007 do 2009, SPO - do 2010).

Nikakve značajnije razlike ne mogu se naći povodom ovog pitanja, ako apstrahujemo stavove političkih partija koji se sastoje od tvrdnje da suprotstavljene političke opcije nisu u stanju da zemlju uvedu u ekonomski i politički prostor Evropske unije.

Međunarodna politika

Svakako da koncept evropske saradnje pripada i konceptu međunarodne saradnje, ali smatrali smo da ga je važno izdvojiti, jer je uspostavljena bar jedna tačka nedvosmislenog konsenzusa. Iako se sve partije zalažu za koncept saradnje sa svim relevantnim međunarodnim faktorima, naglašavajući saradnju sa zemljama stalnim članicama Saveta bezbednosti, postoje i neke razlike. U konceptu međunarodne saradnje, uočavamo, ne postoje polarizovani stavovi, ali zapaža se linija podele ko-

jom dobijamo dve grupe partija sa karakterističnim stavovima.

Prvoj grupi pripadaju partije koje se zalažu za intezivniju saradnju sa zemljama evroatlantskog regiona (G17 plus, DS, SPO - put u Evropu možda ne vodi preko Brisela nego preko Vašingtona), DHSS, Liberali Srbije, Laburisti Srbije, PSSD). Ne sporeći navedenu saradnju, sledeće stranke smatraju da je od velikog značaja i saradnja regionalnog karaktera: DSS, DA, Otpor, SD - Vuk Obradović, RV, KzT.

Drugoj grupi pripadaju stranke koje smatraju da svim faktorima međunarodne zajednice treba dati jednak značaj bez obzira na njihovu važnost. U svojim planovima računaju na saradnju sa tradicionalnim prijateljima. U ovu skupinu svrstavamo SRS (jednaka saradnja sa Rusijom, Kinom, Japanom, Indijom, arapskim zemljama, kao i sa EU), SSJ, SPS (sa svima ravnopravno), SNS (Rusija kao poseban međunarodni faktor), SSV i JUL.

Vojni savezi

Jednako kao i saradnja sa Haškim sudom, pitanje integracije naše zemlje u šire bezbednosne aranžmane predstavlja celinu oko koje postoje velika sporenja. Za potrebe ove analize mi smo izdvojili tri pitanja na kojima se najbolje uočava polarizovanost naše političke scene. Ona se odnose na pitanje priključenja bezbednosnom aranžmanu Partnerstva za mir, ulazak u vojni savez NATO, kao i stav povodom slanja naših snaga bezbednosti u mirovne misije u drugim zemljama.

Partnerstvo za mir

Ovo i nije reprezentativna tačka na kojoj bi se, kao u slučaju dve sledeće, dali jasno uočiti pravci polarizacije političke scene. Većina stranaka se zalaže za ulazak naše zemlje u Partnerstvo za mir, što je i logično imajući u vidu karakter i obim ove vojne integracije (učestvuju sve evropske zemlje osim Bosne i Hercegovine i SCG). Stav SRS nije najjasniji jer se u javnim nastupima nisu deklarirali protiv ovog saveza. Jedino je JUL politička opcija koja je protiv ulaska u Partnerstvo za mir. Nekolicina stranaka, iako je za ulazak u ovaj savez, smatra da je celishodnije za svaki tip bezbednosnih aranžmana obaviti referendum (SPS, SSV).

Ulazak u NATO

Imajući u vidu sukob koji je naša država imala sa ovim savezom 1999. godine, jasno je da pored racionanih elemenata ovo polje obiluje emocionalnim nabojem.

To je svakako prilika da se političke partije deklariraju i pozicioniraju za prikupljanje što većeg broja glasova.

Na ovom pitanju se jasno definišu dva pola političkih stranaka. Jedan je za ulazak zemlje u bezbednosni aranžman sa NATO savezom, dok je drugi protiv. Kao i u prethodnim slučajevima, postoje i partije koje se nisu izjašnjavale povodom ovog pitanja ili smatraju da odgovor na njega nije pitanje bliske budućnosti.

Za ulazak u NATO savez zalažu se G17 plus, DA, DS, SPO, Otpor, DHSS, KzT, Liberali Srbije, RV. Za mogućnost pristupanja ovom savezu, ali uz prethodni referendum, zalažu se SPS, SD - Vuk Obradović, SSV.

Protiv ulaska u NATO savez jasno su se deklarirale SRS, SSJ, SPS, SNS i JUL.

DSS i Laburistička stranka čine neutralnu poziciju koja pitanje ulaska u ovaj savez ostavlja otvorenim i nema decidan stav povodom ove integracije.

Slanje vojnika u mirovne misije

To je pitanje koje je aktuelizovano ponudom naše zemlje da pošalje hiljadu vojnika u mirovnu misiju u Avganistan. Ono otvara pitanje i angažovanja naših trupa na drugim rizičnim područjima. Čini se da se ovde postigla jasna polarizacija.

Grupi partija koje se zalažu za odlazak naših bezbednosnih snaga u mirovne operacije pripadaju: G17 plus, DS, SPO, Otpor, DHSS, LSDV, Liberali Srbije, RV i Laburistička stranka. DA i SNS smatraju da treba rešiti svako bezbednosno pitanje u našoj zemlji, pa razmišljati o slanju trupa van.

Izričito protiv slanja naših snaga bezbednosti u krizne regione su: SRS, SSJ, SPS, SNS, SSV i JUL.

DSS i SD - Vuk Obradović nemaju decidne stavove po ovom pitanju.

ANALIZA MEDIJA U IZBORNOJ KAMPANJI VANREDNI PARLAMENTARNI IZBORI 28. DECEMBRA 2003.

Cilj, predmet i metod: Da je objektivno, svestrano i potpuno informisanje birača jedan od bitnih uslova demokratskih, slobodnih i fer izbora potvrđuje bogata izborna praksa u Srbiji poslednjih desetak godina. Upravo zato analiza koja je pred nama ima za cilj da pokaže koliko su mediji u Srbiji poštovali pravila ravnopravne zastupljenosti i jednakog kvalitativnog tretmana svih učesnika u izbornom procesu, odnosno objektivno i nepristrasno informisali javnost.

Neposredni predmet analize može se, kao i u prethodnim koje je javnosti predočio CeSID, svesti na sledeće pokazatelje:

Zastupljenost aktera - stranke i koalicije u medijima - ogleda se u broju i ukupnoj površini (vreme) predstavljanja¹².

Način predstavljanja aktera - aktivno, iskazano u priložima koji izveštavaju o direktnoj aktivnosti stranaka i koalicija u kampanji, ili *pasivno*, u priložima u kojima su stranke i koalicije predstavljene posredno od strane drugih, bilo da su činili drugi neposredni akteri u izbornoj utakmici, bilo drugi relevantni subjekti na političkoj i javnoj sceni.

Vrednosna konotacija stranaka i koalicija - pozitivna, negativna, neutralna. Vrednosni kontekst u kojem mediji iznose informacije izražen je u dve vrste priloga: prvo, kako mediji izveštavaju o *neposrednim* aktivnostima stranaka i koalicija; drugo, kako *drugi* procenjuju stranke ili koalicije. („Drugi“ mogu biti, pored neposrednih političkih aktera, državni organi, stranke koje ne učestvuju na izborima, nevladine organizacije, javne ličnosti... i, podrazumeva se, sami mediji.)

Tip kampanje - sadržina (teme) i cilj poruka koje, prema izveštavanju medija, stranke i koalicije upućuju biračima. Cilj poruka može biti *afirmacija* sopstvenog programa, *kritika* tuđeg programa ili ličnosti, ili *negativna afirmacija*, koja podrazumeva negiranje tuđeg uz verbalno obećanje da će oni činiti bolje.

Retorička sredstva - jezik informisanja upotrebljen u medijima radi omalovažavanja

¹² Napominjemo da je potrebno razlikovati dve vrednosti koje pokazuju kvantitativnu praćenost izbora u medijima: broj objavljenih članaka, tekstova u glasilima i broj priloga, tačnije pojavljivanja - zastupljenost aktera u glasilima. Ova dve veličine se ne poklapaju jer u jednom članku može istovremeno biti zastupljeno više aktera, dakle više priloga. Zato se u našim podacima pokazuje veći broj priloga - zastupljenosti od broja članaka - tekstova.

vanja i diskreditovanja (negativna propaganda) ili neumerenih pohvala i veličanja (pozitivna propaganda) određenih neposrednih aktera u izbornom procesu.

Pored dominantne kvantitativne metode primerene analizi izveštavanja medija, autori su se u određenoj meri oslanjali i na kvalitativnu analizu sadržaja poruka izrečenih u priložima. U periodu posmatranja, od 7. do 25. decembra 2003, uzorak je obuhvatao šest štampanih i pet elektronskih medija.

ŠTAMPANI MEDIJI – OGLEDALO PROFESIONALNE SAVESTI

Posmatrani mediji:

Politika, Danas, Večernje novosti, Blic, Kurir, Internacional

Period: 7 - 25. decembar 2003.

OPŠTA OCENA

Izbori održavani u prethodnoj deceniji predstavljali su izjašnjavanje za ili protiv Miloševića i njemu omiljenih stranaka. U takvoj atmosferi bila je savršeno jasna pozicija medija u vreme predizbornih kampanja - tzv. državni ili režimski mediji pratili su trend „za“, privatni, tzv. nezavisni mediji pratili su trend „protiv“. Zbog činjenice da su ovo prvi parlamentarni izbori u Srbiji nakon 5. oktobra, ne računajući vanredne parlamentarne izbore decembra 2000. godine, koji se ne odvijaju u crno-beloj slici, svi mediji su bili suočeni sa pitanjem sopstvene odgovornosti za profesionalno i nepristrasno informisanje svojih čitalaca.

Već svakodnevno praćenje naslovnih strana dnevne štampe, bez posebne stručne analize, pokazuje da su ovi izbori bili u žiži interesovanja medija. Vanredni parlamentarni izbori u Srbiji, zakazani za 28. decembar, privukli su - za razliku od neuspelih predsedničkih izbora održanih pre mesec dana - daleko veću medijsku pažnju. Presudnu ulogu u tome imale su stranke i koalicije koje su od izbornih rezultata očekivale radikalni raskid sa politikom aktuelnog „dosovskog režima“.¹³

Značaj tekućih vanrednih izbora, kao čina raskida ne samo sa lošom politikom aktuelne vlasti, već i sa principima trogodišnje vlasti *DOS*, pored kandidata opozicionih stranaka, isticali su i mnogi od onih koji su, bilo neposredno, bilo posredno, učestvovali u toj vlasti. Ovako određen cilj kampanje zapravo je nametnuo medijima, a preko njih i javnosti u Srbiji, izbore kao temu od prvorazrednog značaja. Medijska slika izražena u prostoru i broju tekstova posvećenim neposrednim učesnicima izbora i izbornim temama uopšte, kao i njihova oprema i plasman, u najmanju ruku podseća

¹³ „Rđavo je ako na izborima dobro prođu oni koji su učestvovali u nedemokratskim režimima, bilo da je to režim Miloševića ili Đinđića“, Nikola Milošević, *Kurir*, 8. decembar 2003; „Ne smemo dozvoliti da se ponovi situacija iz vremena Miloševića ili pokojnog Đinđića, kada se jedan čovek pitao za sve“, D. Mihajlov, *Kurir*, 16. decembar 2003; „Glavni problem predstavlja činjenica da je Srbija potpuno uništena tokom trogodišnje vladavine *DOS* vlasti“, Ivića Dačić, *Kurir*, 13-14. decembar 2003; „*DOS* ostavio ruševine“, *Koštunica, Večernje novosti*, 12. decembar 2003.

na izbornu kampanju pred septembarske predsedničke izbore 2000. godine.

Očigledni pokazatelji otvorenosti za izborne teme i sve aktere, kao i specifičnog angažmana medija u predizbornoj kampanji, izražavali su se na više načina.

Prvo, vanredni parlamentarni izbori bili su tema od prvorazrednog značaja što se moglo zaključiti već na prvi pogled, na osnovu plasmana i opreme tekstova. Skoro bez izuzetka, naslovne strane su sadržale priloge ili najave priloga o izborima; u većini listova uvedene su posebne rubrike, odnosno posebno rezervisane stranice za izbornu kampanju. Takođe, impozantan broj i prostor, koji su dobili prilozima posvećeni kampanji, jesu valjan dokaz da su se mediji ozbiljno angažovali.

U posmatranom periodu od 24 dana objavljeno je ukupno 1642 članaka koji se neposredno odnose na izbore (418 za tri nedelje u prethodnim predsedničkim izborima). Takođe, za razliku od kampanje za predsedničke izbore, nije se desilo da protekne dan bez ijedne vesti u novinama na temu izbora. Pomenuta štampana glasila pojedinačno su objavljivala prosečno između 15 i 20 članaka dnevno (za neposredno održane predsedničke izbore dnevni prosek po listovima pojedinačno iznosio je oko 4,4 priloga). Tekstovi posvećeni izborima, ukupno za sve posmatrane listove, zauzimali su 55 % od ukupnog prostora unutrašnjopolitičke rubrike (za predsedničke izbore samo 11,8 %).

Raspoloživi podaci pokazuju da se glasila nisu značajnije razlikovala prema broju objavljenih članaka. Razlike su uočljivije kada je u pitanju ukupna površina koje su dobile izborne teme, ali su one rezultat opšteg uređivačkog profila svakog pojedinačnog glasila. Po broju članaka prednjači list *Internacional*, ali, sudeći po ukupnoj površini priloga, radi se o većem broju kraćih tekstova. Sasvim suprotno se može reći za *Politiku*, koja ima manje članaka od drugih, ali objavljenih na znatno većem prostoru.¹⁴ Kvantitativni podaci pokazuju da je list *Danas* apsolutno prednjačio u medijskom predstavljanju izbornih aktera i izbornih pitanja u celini. Po broju priloga sasvim je blizu *Internacionala*, ali je zato po ukupnoj površini prostora posvećenom kampanji daleko ispred svih ostalih glasila.

Kvantitativni pokazatelji medijske zastupljenosti izbora

Dnevni listovi		Površina unutrašnjo-političke rubrike	Ukupna prostorna zastupljenost	Prosečna zastupljenost izbornih tema u okviru rubrike unutrašnje politike
†	broj članaka	cm ²	cm ²	%
Blic	238	68.324	35.503	52
Danas	312	167.056	78.753	47

¹⁴ Politika je nastavila sa prethodnom praksom da u okviru posebne rubrike - jednog jedinstvenog priloga - ukratko informiše svoje čitaoce o neposrednim aktivnostima u kampanji svih učesnika, stranaka i koalicija. To je razlog što je taj list objavio nominalno najmanji broj članaka ove vrste.

Okolo izbora

Dnevni listovi		Površina unutrašnje-političke rubrike	Ukupna prostorna zastupljenost	Prosečna zastupljenost izbornih tema u okviru rubrike unutrašnje politike
Kurir	245	73.431	45.295	62
Internacional	344	79.444	44.165	56
Novosti	276	68.405	39.807	58
Politika	227	85.075	52.024	61
Ukupno	1642	541.735	295.547	55

Drugo, podatak da u strukturi priloga objavljenih u posmatranim glasilima ima skoro tri puta više onih koji se odnose na neposredne izborne aktere (1171), nego priloga koji se odnose na posredne, na širi kontekst izbora (471), takođe, uverava nas da su mediji s dužnom, profesionalnom pažnjom pratili direktnu kampanju stranaka i koalicija. Struktura članaka pokazuje da su posmatrana glasila, imajući u vidu činjenicu da je u izbornoj kampanji učestvovalo 18, odnosno 19 stranaka i koalicija (prijava stranke JUL prihvaćena je pred same izbore), u određenom smislu poštovala pravilo o što potpunijem informisanju građana.

U relativno malom broju članaka u kojima su predstavljeni tzv. posredni akteri izbora (471), kao što su političke stranke koje ne učestvuju na izborima, organi državne vlasti, nevladine organizacije, politički analitičari, javne ličnosti, novinari, zapaža se očigledan „otklon“ svih medija prema političkim analitičarima i istraživačima javnog mnjenja. Oni su, za razliku od prethodnih izbornih kampanja, upadljivo manje zastupljeni u štampanim medijima. Očito je da su, sudeći po podacima, njihovo mesto preuzeli novinari.

Medijska zastupljenost posrednih aktera (ukupno svi listovi)

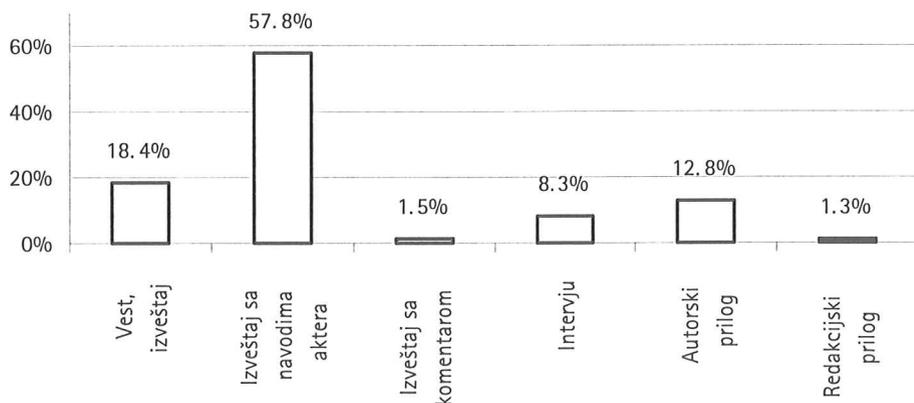
Posredni akteri	Zastupljenost
Vlada Srbije i članovi Vlade	0.5 %
Republička izborna komisija	3.9 %
Radiodifuzni savet	0.2 %
Ustavni sud Srbije, Vrhovni sud Srbije	1.0 %
Sindikati	6.8 %
Nevladine organizacije i udruženja	2.6 %
CeSID	2.4 %
Istraživači javnog mnjenja	3.9 %

Posredni akteri	Zastupljenost
Međunarodne organizacije u zemlji i van nje	4.5 %
Srpska pravoslavna crkva	0.3 %
Javne ličnosti	11.7 %
Stranke koje ne učestvuju na izborima	1.9 %
Politički analitičari, eksperti za izbornu pravo	12.1 %
Crnogorska politička scena	1.3 %
Redakcije, novinari	47.2 %
Ukupno	100.0 %

Treće, kao i u svim do sada održanim izborima posle demokratskih promena 2000. godine, u žanrovskoj strukturi su preovlađivali prilozi informativnog karaktera, bez novinarskih komentara (76.2 %). Podaci koji su pred nama pokazuju da su najveći broj priloga činili izveštaji sa direktnim navodima izjava aktera. Izuzetak je list *Internacional* u kojem je znatno više nego u ostalim listovima bilo kratkih izveštaja, vesti, bez ikakvih navoda ili komentara. Posebno valja istaći da je ukupno u svim posmatranim listovima tzv. izveštaja sa komentarom bilo samo 1.5 % (ako se setimo medijskog izveštavanja o izborima u vreme Miloševića kada su dominirali „komentarisani izveštaji“, ovo je neverovatna promena). Primenom objektivističkog pristupa glasila, koja su bili predmet naše analize, očito su težila da svojim čitaocima ponude autentičnu sliku predizbornih aktivnosti stranaka i koalicija. S druge strane, zapaža se da su sva glasila u ovom periodu objavila znatan broj novinarskih, autorskih priloga - analitičkih tekstova, komentara, reportaža, kolumna na temu izbora, što pokazuje da nisu bili samo puki izveštači o neposrednim aktivnostima u tekućoj predizornoj kampanji.¹⁵ Takođe, sva glasila su objavila daleko veći broj intervjua sa liderima stranaka i nosiocima lista, nego što je to bio slučaj za prethodne predsedničke izbore. U tom pogledu nije bilo velikih razlika između glasila pojedinačno.

¹⁵ Poređenja radi u periodu neposredne predsedničke kampanje u posmatranim medijima objavljeno je samo 7 % tekstova ove vrste. „Čak ni list *Danas* koji se u našoj dnevnoj izdavačkoj produkciji izdvaja od drugih listova po broju analitičkih i autorskih tekstova nije znatno prekoračio prosek“, OKO IZBORA 11, CeSID, Beograd, 2003.

Žanrovska struktura (ukupno svi listovi)

Četvrto, iako ovi izbori nisu pružali biračima jednostavan izbor između „dobrih“ i „loših“, bele ili crne slike, čemu su skroman doprinos dale stranke na političkoj sceni Srbije i činjenica da se na izbornom listiću 28. decembra našlo čak 19 stranaka i koalicija, valja napomenuti da je i ovde, kao i prethodnim predsedničkim izborima, 2002. i 2003, okosnica kampanje bila kritika, koja je kao krajnji cilj imala rušenje aktuelne vlasti, konkretno vlade Srbije i DOS-a, odnosno sada Demokratske stranke. Mnogi lideri stranaka i učesnici u predizbornoj kampanji u svojim javnim nastupima, motivisani ovakvim ishodom, izričito su naglašavali da je aktuelna vlast „gora od vlasti Miloševića“.

Čini se da su posmatrani mediji pokušali da u takvoj atmosferi izbalansiraju sve političke snage i da im daju jednak tretman, kako u pogledu *zastupljenosti* u medijima, tako i u pogledu njihovog *vrednosnog tretmana*. Nije bilo prećutkivanja informacija ili „zaturanja“ tema bilo koje vrste, novih i starih „afera“ na račun aktuelne vlasti, što nas navodi da zaključimo da su, bar kada se o predizbornoj kampanji radi, mediji uspešno prebrodili staru podelu na „režimske“ i „nezavisne“. Kako naša analiza pokazuje to nikako ne znači da su mediji bili nepristrasni i da nisu imali svoje favorite među strankama i koalicijama.

TRETMAN STRANAKA I KOALICIJA

Kvantitativna analiza pokazuje da su, u celini gledajući, štampani mediji u najvećoj meri poštovali princip *ravnomerne zastupljenosti* učesnika, srazmerno nji-

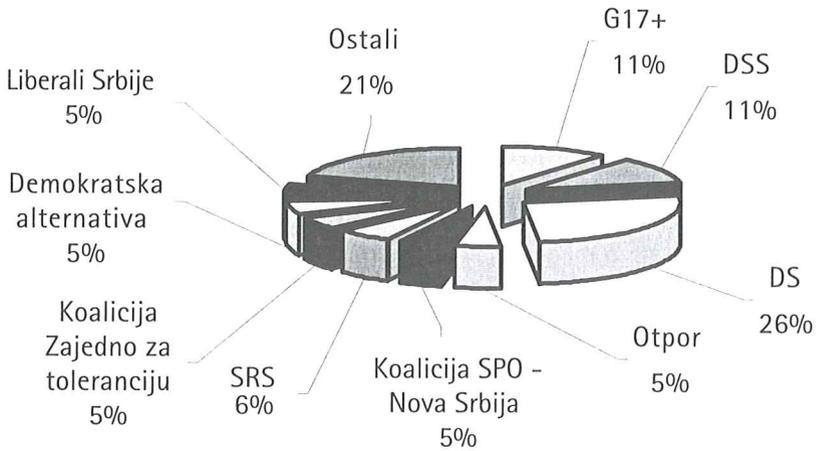
hovoj realnoj političkoj snazi i učešću u izbornoj kampanji. Iako je većina listova imala posebne rubrike posvećene izborima u kojima su svi pretendenti za Parlament predstavljeni čitaocima, naši podaci pokazuju da su ipak dominirale vodeće stranke tzv. demokratskog bloka: *DS, DSS i G17 plus*.¹⁶ Ubedljivo prvo mesto, kako po ukupnoj frekvenciji zastupljenosti u člancima, tako i po ukupnoj površini, imala je *DS*. U tom pogledu nije bilo razlika između listova pojedinačno. Na drugom mestu je bila stranka *G17 plus*, a na trećem *DSS*. U odnosu na ove dve stranke, uočava se da je u *Politici* bolji kvantitativni tretman imala *DSS*, dok su *Novosti*, što se frekvencije zastupljenosti tiče, sledile opšti trend, ali su zato veći prostor posvetile *DSS* nego *G17 plus*. Na četvrtom mestu bila je *SRS* koja je, sudeći prema zastupljenosti u posmatranim medijima, imala kampanju slabijeg intenziteta od drugih navedenih stranaka. Ova razlika naročito dolazi do izražaja u podacima koji se odnose na tzv. aktivno predstavljanje, odnosno na direktnu kampanju ove stranke. Od posmatranih listova, *SRS* je ubedljivo najslabiju medijsku promociju imala u listovima *Danas* i *Internacional*. Značajnije odstupanje od ukupnog proseka za sva glasila uočeno je, takođe, u kvantitativnom tretmanu *Koalicije Zajedno za toleranciju* u listovima *Danas* i *Politika*. U listu *Danas* imala je znatno bolji tretman *Koalicija Zajedno za toleranciju* nego u drugim listovima, dok je, suprotno, u *Politici*, ova koalicija, posebno kada se o ukupnoj površini priloga radi, marginalizovana.

Što se tiče kvantitativnih pokazatelja zastupljenosti ostalih stranaka, skoro da nije bilo znatnijih razlika između posmatranih listova. Samo je nekolicina stranaka i koalicija, pored pomenutih, bila medijski interesantna.¹⁷

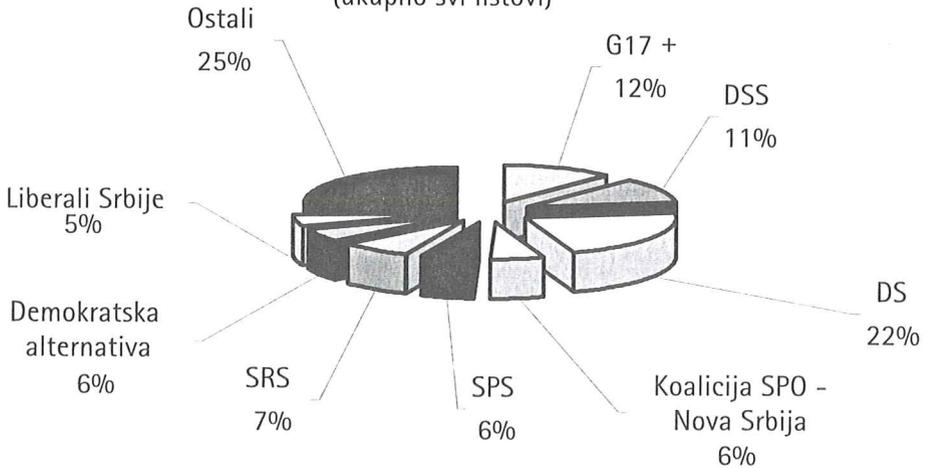
¹⁶ Izuzetak su Savez Srba Vojvodine i JUL koji su ukupno u svim glasilima bili zastupljeni dva, odnosno tri puta na potpuno zanemarljivoj površini.

¹⁷ U analizu su uključene samo one stranke i koalicije čije je učešće u ukupnoj frekvenciji zastupljenosti i ukupnoj površini priloga najmanje 5 %.

Površinska zastupljenost stranaka i koalicija
(ukupno svi listovi)

Zastupljenost stranaka i koalicija
(ukupno svi listovi)

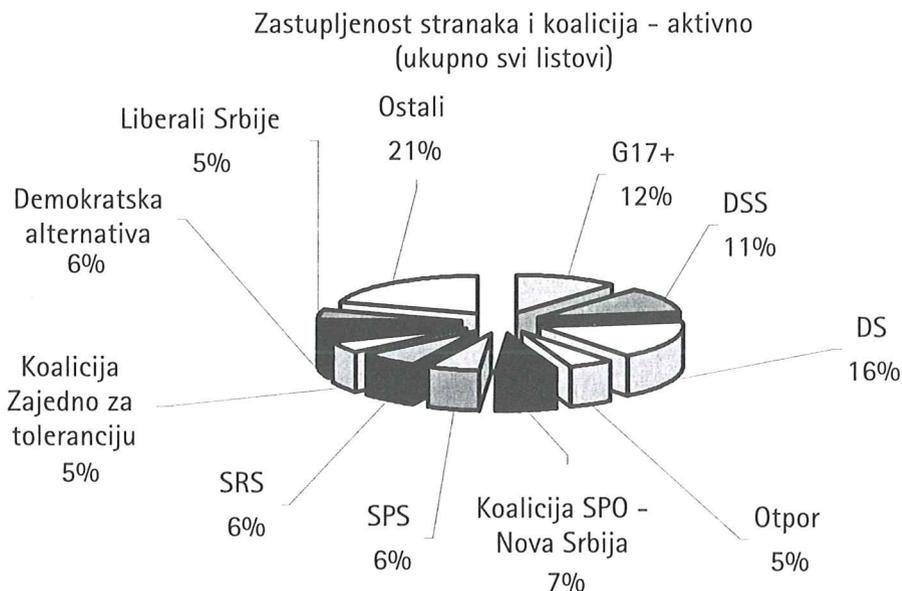
U strukturi priloga u kojima su zastupljeni neposredni akteri, stranke i koalicije koje učestvuju u kampanji, zapaža se velika nesrazmera u broju priloga između tzv. aktivne zastupljenosti i broja priloga, tzv. pasivne zastupljenosti. Slika koju su predstavili mediji pokazuje da je u ukupnoj frekvenciji zastupljenosti bilo više od *tri puta* priloga posvećenih neposrednoj kampanji samih kandidata, njihovim aktivnostima i izjavama, od priloga u kojima o kandidatima govore drugi bilo neposredni, bilo posredni akteri. U svim dosadašnjim analizama medijskog predstavljanja predizbornih kampanja to nije bio slučaj: ova dva načina predstavljanja neposrednih učesnika, po pravilu, po broju priloga su izjednačeni. Istina, izuzetak, suprotan aktuelnim izborima, jesu predsednički izbori decembra 2002. kada su u štampanim medijima predsednički kandidati tri i po puta više pasivno zastupljeni u odnosu na njihova neposredno, aktivno učešće u kampanji. Imajući u vidu da je pomenuta kampanja bila izuzetno slabog intenziteta, te da su mediji činili sve da podsete javnost da predstoje izbori, onda je ovakav odnos sasvim realan.¹⁸

Analogno tome, moglo bi se, zaključiti da je tekuća predizborna kampanja veoma intenzivna i da su mediji uglavnom pokrivali sva relevantna zbivanja na predizbornoj sceni. Ukupan broj priloga u kojima su zastupljene stranke i koalicije (2037) očita je potvrda rečenog. Ako se uzme u obzir da je ukupno čak 1559 priloga posvećeno tzv. aktivnom predstavljanju, onda se s pravom može konstatovati da su mediji svojim čitaocima, biračima, pružali veoma iscrpne informacije o neposrednim nastupima stranačkih kandidata.

Kada se radi o listovima pojedinačno, podaci pokazuju da su svi listovi bez razlike pratili opšti trend - više pažnje posvetili su neposrednom, aktivnom predstavljanju stranaka i koalicija, nego pasivnom. Među samim listovima zapaženo su dve grupe: u jednoj, *Blic*, *Politika* i *Novosti*, odnos između aktivnog i pasivnog predstavljanja znatno je veći od ukupnog proseka za sve listove, dok je u drugoj, *Danas*, *Kurir* i *Internacional*, neznatno manji.

Kako smo već iz prethodnih podataka o ukupnoj frekvenciji zastupljenosti i površini priloga mogli da uočimo, veće, odnosno vodeće, političke stranke u Srbiji imale su povoljniji kvantitativni tretman u svim glasilima. Raspoloživi podaci pokazuju razlike u kvantitativnom tretmanu prema načinu njihovog predstavljanja: uočava se da se princip ravnomernog predstavljanja aktera (srazmerno političkoj snazi) više poštovao u informisanju o aktivnom predstavljanju stranaka, nego u slučaju pasivnog predstavljanja.

¹⁸ Vidi OKO IZBORA 10, CeSID, 2002, Beograd.

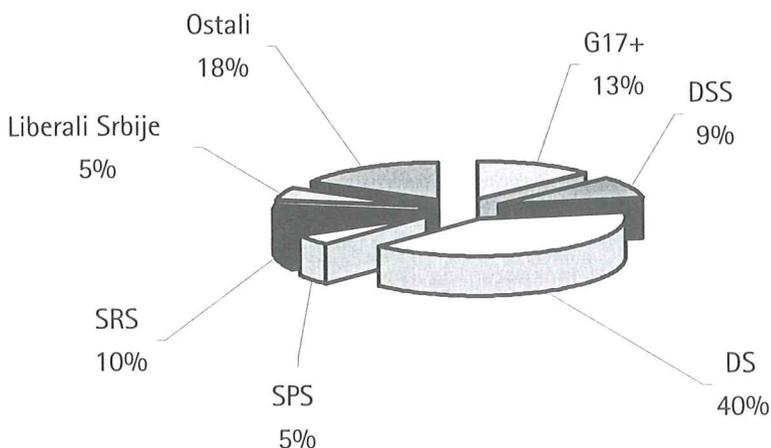

Vodeće mesto na listi aktivnog predstavljanja ima *DS* koja je u ukupnom broju priloga ove vrste zastupljena sa 16 %, a za njom slede *G17 plus* sa 12 % i *DSS* sa 11 % priloga. Sa 6 % učešća u ukupnom broju priloga posvećenih aktivnoj, direktnoj kampanji, *SRS* je znatno iza pomenutih stranaka, zahvaljujući činjenici da je njena kampanja u nekim listovima prećutkivana. Takav tretman *SRS* je imala pre svega u listu *Danas*, a zatim i u listu *Internacional*.¹⁹

Sasvim drugu sliku pružaju mediji kada je u pitanju pasivno predstavljanje stranaka i koalicija koje učestvuju u kampanji. Razlike između stranaka su u tom slučaju znatno veće. U ukupnom broju pasivnog predstavljanja (478) *Demokratska stranka* je apsolutno dominantna: njoj je posvećeno čak 40 % priloga. Ostale stranke i koalicije predstavljene su u medijima sa znatno manje priloga ove vrste. Prva iza *DS* je stranka *G17 plus* sa učešćem od 13 %, a zatim *SRS* sa 10 % učešća.

¹⁹ U poređenju sa drugim političkim strankama iste političke snage ili nekim slabijim političkim strankama, koje su u medijima u vreme kampanje dobile na značaju, svi podaci pokazuju da je *SRS* u kvantitativnom smislu najlošije zastupljena.

Zastupljenost stranaka i koalicija - pasivno
(ukupno svi listovi)

Da je u pitanju posebno mesto *DS* u medijima pokazuju i podaci o strukturi objavljenih priloga svake stranke pojedinačno. Tako je *DS* u ukupnom broju predstavljanja u štampanim glasilima imala čak 43 % tzv. pasivnog predstavljanja. Daleko iza nje bila je *SRS* sa 34 %, a zatim slede ostali sa znatno manjim udelom pasivnog predstavljanja u ukupnoj frekvenciji zastupljenosti.

Ako se uzme u obzir da su skoro svi prilozi pasivnog predstavljanja negativne konotacije, onda nije teško zaključiti kakav je bio tretman *DS*.

Način predstavljanja -stranke/koalicije²⁰ (ukupno svi listovi)

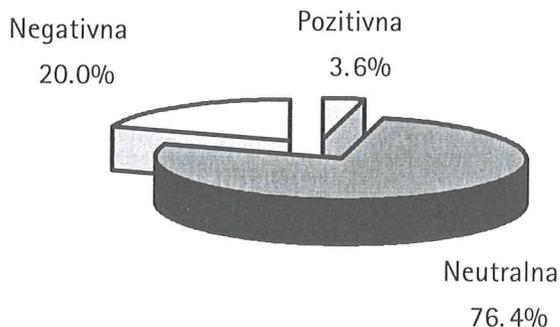
Stranka/Koalicija	Aktivno	Pasivno
G17 plus	74 %	26 %
DSS	80 %	20 %
DS	57 %	43 %
Koalicija SPO - Nova Srbija	91 %	9 %
SPS	80 %	20 %
SRS	66 %	34 %
Demokratska alternativa	87 %	13 %
Liberali Srbije	74 %	26 %

²⁰ U tabeli se navode samo one stranke i koalicije čije je učešće u ukupnoj zastupljenosti najmanje 5 %.

Svakako najznačajnija promena koja se dogodila u izveštavanju medija o predizbornim kampanjama, posle demokratskih promena 2000. godine, jeste način obaveštavanja čitalaca. Čini se da je sa 5. oktobrom 2000. nestala direktna, otvorena, bezobzirna kampanja za ili protiv, što je najveći napredak u profesionalnom angažmanu medija. Otvorena pristrasnost, pa čak i „navijanje“, za većinu ozbiljnih glasila, sudeći po tekućoj kampanji, jeste prošlost. Medijske kampanje, međutim, i dalje ima, ali je ona sada znatno suptilnija i uglavnom se ogleda u opremi teksto-va: upadljivi naslovi i plasman teksta (tekst na udarnoj ili nekoj sporednoj strani).

Značajan pokazatelj je, ali nikako jedini, vrednosna konotacija priloga, odnosno informacija koje glasila lansiraju u javnost. Opšta ocena je da se tretman stranaka i koalicija u napisima o aktuelnoj predizbornoj kampanji, izuzev u autorskim priložima, ne može vrednovati kao pozitivan ili negativan. On je preovlađujuće *informativan, neutralan i korektan*. Ovakav vrednosni tretman je razumljiv ako se ima u vidu da je, prema raspoloživim podacima, u ukupnoj žanrovskoj strukturi i u svakom listu pojedinačno, više od dve trećine članaka informativnog karaktera, bez novinarskih komentara. U *ukupnoj vrednosnoj konotaciji* svih prezentovanih priloga, aktivne i pasivne zastupljenosti, u posmatranim listovima preovlađuje neutralna konotacija stranaka i koalicija, sa čak 76.4 %. U pozitivnom kontekstu je bilo samo 3.6 %, a u negativnom 20 % od objavljenih priloga. Apsolutna dominacija neutralnog pristupa u izveštavanju o neposrednim aktivnostima stranaka i koalicija u kampanji pokazuje da su mediji postigli znatan napredak u izveštavanju.

Ukupna vrednosna konotacija (ukupno svi mediji)

Pojedinačno po listovima, odstupanja od opšteg proseka izražena su u listovima *Kurir* i *Internacional*, odnosno u *Politici*. Po prirodi uređivačkog pristupa, prva dva lista odlikovao je znatno manji broj priloga sa neutralnom konotacijom, odnosno sa većim učešćem negativno intoniranih priloga. Za razliku od svih ostalih glasila, u *Politici* se, valjda pod hipotekom režimskog informisanja u bliskoj prošlosti, brižljivo negovalo izbalansirano izveštavanje o kandidatima u izbornoj utakmici, te je po broju priloga objavljenih u neutralnom kontekstu bila znatno iznad proseka, odnosno ispod proseka kad je u pitanju negativna konotacija. Isti trend je uočen u listu *Blic*, koji, prema svim prethodnim analizama o ponašanju medija u predizbornim kampanjama, od 1997. otkad CeSID prati izbore, nije prilagođavao i menjao uređivačku politiku: ostao je dosledan u objektivističkom, uravnoteženom, korektnom izveštavanju.

Već smo rekli da, sudeći po pretežno neutralnom pristupu, kao i izrazito malom broju priloga sa pozitivnom konotacijom, ovaj put mediji nisu otvoreno identifikovali svoje favorite, a još manje zagovarali njihovu pobjedu.²¹ Međutim, ako se uzme u obzir podatak da je 20 % od ukupnog broja priloga imalo negativnu konotaciju, onda se može zaključiti da su mediji ipak identifikovali gubitnike. Među strankama koje sudeluju na izborima, najniži rejting u posmatranim glasilima imala je *Demokratska stranka*. Kako smo već na prethodnim stranicama pokazali, ova stranka je u pogledu kvantitativne zastupljenosti bila ispred svih drugih aktera, ali i je istovremeno imala i najlošiji kvalitativni tretman. U ukupnom broju objavljenih napisa sa negativnom konotacijom u svim glasilima (407), *Demokratska stranka* učestvuje sa nešto manje od polovine, 45 %. Slede je *G17 plus* sa 14 %, a zatim *SRS* sa 10 % učešća u svim negativno intoniranim napisima. Od većih stranaka, koje javnost vidi u ulozi nosilaca nove vlasti, *DSS* sa 6 % učešća u ukupnom broju negativnih priloga pokazuje da je ta stranka imala najbolji kvalitativni tretman u posmatranim štampanim medijima.

Dakle, vrednosne ocene neposredne aktivnosti u kampanji, kao i ocene uloge u političkom životu u Srbiji svake stranke pojedinačno, kakve su mediji prezentovali javnosti, pokazuju da stranke nisu imale jednak kvalitativan tretman. Kako se iz podataka može videti, u odnosu na druge vodeće stranke *DS* je bila najveći gubitnik u medijima. Na sasvim drugoj strani je *DSS* koja je u istom okruženju imala najviši vrednosni rejting. Poređenja radi u ukupnoj zastupljenosti, odnosno objavljenim napisima u posmatranim glasilima, *DS* je imala 40,6 % priloga sa negativnom, a

²¹ Ako je suditi po pozitivno intoniranim priložima, a naročito po velikim, obećavajućim naslovima, onda se može reći da su *Internacional* i *Kurir* u *DSS* i Koštunici videli svog favorita. Danas je, takođe, više indirektno, iskazao svojo naklonost prema *DS*, preko jednog broja tekstova u kojima se podržava reformaska politika aktuelne vlasti.

samo 3,6 % sa pozitivnom konotacijom. Istovremeno, DSS je imala 10,7 % negativno, odnosno 11.2 % pozitivno intoniranih priloga.

*Ukupna vrednosna konotacija - stranke i koalicije*²²

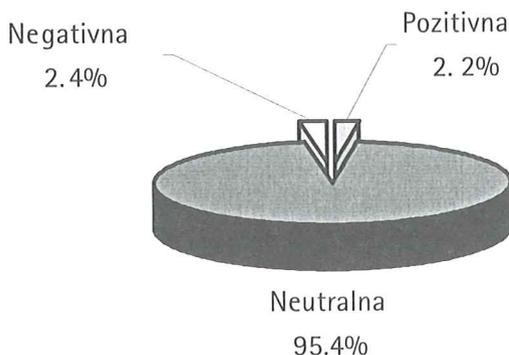
Stranka/Koalicija	Pozitivna	Neutralna	Negativna
G17 plus	2.8 %	74.0 %	23.2 %
DSS	11.2 %	78.1 %	10.7 %
DS	3.6 %	55.8 %	40.6 %
Koalicija SPO - Nova Srbija	0.8 %	92.4 %	6.7 %
SPS		86.2 %	13.8 %
SRS	4.0 %	69.5%	26.5 %
Demokratska alternativa	3.5 %	88.7 %	7.8 %
Liberali Srbije	2.0 %	74.3 %	23.8 %

Kakav je stvarni udeo medija u stvaranju vrednosnog konteksta neposrednih aktera u izbornom procesu može se pouzdanije proceniti ukoliko se izdvojeno posmatraju podaci o aktivnoj, odnosno pasivnoj zastupljenosti stranaka i koalicija.

U ukupnom broju priloga tzv. *aktivne zastupljenosti* (1559), neutralnu konotaciju je imalo 1487 priloga, odnosno 95,4 %. Oslobođeni komentara i ocena novinara, bez pristrasnosti bilo koje vrste - pohvala ili omalovažavanja, tekstovi su po pravilu imali informativni karakter. Čini se da su iz izveštavanja medija o tekućoj kampanji sasvim nestale uobičajene fraze i sintagme koje su nekada pratile ovu vrstu priloga: „oduševljeni građani“, „prepuna sala“, „nasmejani lider...“ ili „slučajni prolaznici“, „poluprazna sala“, „namrgođeni govornik...“. Sudeći po podacima, sva posmatrana glasila su, sa sasvim zanemarljivim odstupanjima, profesionalno i objektivistički pratila direktnu kampanju učesnika u izbornom procesu.

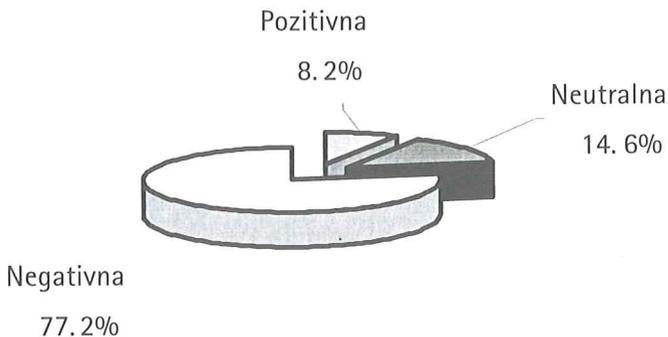
²² U tabeli su samo one stranke i koalicije čije je učešće u ukupnoj zastupljenosti najmanje 5 %.

Vrednosna konotacija - aktivna zastupljenost
(ukupno svi listovi)

Medijsku sliku izborne scene menja kvalitativna analiza napisa u kojima o kandidatima u periodu predizborne kampanje svoja mišljenja iznose drugi: političke stranke ili posredni akteri u izbornom procesu, predstavnici državne vlasti, nevladine organizacije, novinari, redakcije, javne ličnosti. Podaci o vrednosnom kontekstu tzv. pasivnog predstavljanja neposrednih učesnika u izbornom procesu, a videćemo na narednim stranama i teme koje su dominirale u medijima, pokazuju da predizborna kampanja nije bila sasvim neutralna, bezbojna.

Vrednosna konotacija - pasivna zastupljenost
(ukupno svi listovi)

U prilogama u kojima su stranke i koalicije predstavljane pasivno preovlađuje negativna vrednosna konotacija. Prilozi u pozitivno intoniranom tonu, u kojima drugi, u ovom slučaju posredni akteri, pre svih novinari ili redakcije u svojim autorskim tekstovima, daju podršku ili upućuju pohvale sasvim su zanemarljivi. Skoro 10 puta više je objavljenih priloga u kojima se vrlo otvoreno kritikuju ili, kao što se moglo pročitati u nekim listovima, osporavaju ili omalovažavaju pojedine stranke. Sudeći po kvantitativnim pokazateljima, između listova nije bilo značajnih razlika, ako se izuzmu list *Internacional* koji se izdvajao od ostalih po broju priloga pasivne zastupljenosti stranaka, 23 %, i *Politika* sa najmanje priloga, 9 % od ukupno objavljenih priloga ove vrste. U *Internacionalu* je najveće učešće, 88.1 %, a u *Politici* najmanje, 63.1 %, negativno intoniranih priloga.

Kada se radi o vrednosnom kontekstu priloga pasivne zastupljenosti stranaka i koalicija pojedinačno, podaci pokazuju da među njima postoje razlike, koje su najbolji pokazatelj da mediji nisu mogli da ostanu potpuno objektivni i nepristrasni. U prilog ovome treba podsetiti da je naša analiza utvrdila neuobičajeno veliki broj novinarskih, autorskih tekstova u ukupnoj žanrovskoj strukturi svih listova, što pokazuje da su novinari bili angažovani akteri u predizbornoj kampanji.²³

Glavni predmet kritike ili omalovažavanja bila je *Demokratska stranka*. Od 188 priloga, u kojima je ova stranka pasivno zastupljena, čak 166 je imalo negativnu konotaciju, odnosno 88.3 %. Međutim, ako bismo uzeli u obzir da je kritika Vlade Srbije implicitno bila kritika DS od strane kako opozicionih stranaka, tako i doskorašnjih učesnika u vlasti, a zatim i novinara i saradnika nekih listova, kao i afere koje su stavljane na teret DS, onda je ova stranka bila apsolutni šampion negativno intoniranih tekstova.

²³ Pogledati na prethodnim stranicama: Tabela 2. Zastupljenost posrednih aktera i Grafikon 1. Žanrovska struktura.

Vrednosna konotacija - stranke i koalicije - pasivno (ukupno svi listovi)

Stranka/Koalicija	Pozitivna	Neutralna	Negativna
G17 plus	1.6 %	12.5 %	85.9 %
DSS	42.2 %	11.1 %	46.7 %
DS	6.4 %	5.3 %	88.3 %
Koalicija SPO - Nova Srbija		40.0 %	60.0 %
SPS		39.1 %	60.9 %
SRS	2.0 %	24.0 %	74.0 %
Demokratska alternativa	20.0 %	20.0 %	60.0 %
Liberali Srbije	3.8 %	15.4 %	80.8 %

Podaci po listovima pokazuju da su, na primer, u *Internacionalu* apsolutno svi prilozii pasivne zastupljenosti DS stavljeni u negativni kontekst (100 %); najniže ušešće negativno intoniranih priloga srazmerno ukupnoj zastupljenosti bilo je u *Blicu*, 77,8 %. Druga stranka po apsolutnom broju priloga negativne konotacije i visokim udelom ovih priloga u ukupnoj pasivnoj zastupljenosti jeste *G17 plus*, koja najniži rejting, takođe, ima u *Internacionalu*, 95 %. U pogledu vrednosnog tretmana najkontroverzniju medijsku sliku imala je SRS. U ukupnoj pasivnoj zastupljenosti ove stranke bilo je 74 % negativno intoniranih priloga, ali su se razlike između listova u vrednosnom tretmanu kretale od 37,5 %, koliko ih je bilo u *Politici*, do 100 %, u *Internacionalu*.

U odnosu na druge, medijski značajno zastupljene stranke, DSS ima najmanje negativno intoniranih priloga u svim medijima, 46,7 % od ukupne pasivne zastupljenosti. Ako se tome doda podatak o 42,2 % pozitivno intoniranih priloga, onda je jasno da je ova stranka u predizbornom periodu imala najviši rejting u posmatranim glasilima.

Ako izuzmemo *Internacional* i *Kurir*, nisu uočene veće razlike između listova pojedinačno. Međutim, prema podacima naše analize ova dva lista su objavila najmanje negativno intoniranih priloga o DSS. Učešće negativno intoniranih priloga u *Internacionalu* je 30,8 %, sledi list *Kurir* sa 40 % negativnih priloga, što je znatno povoljniji tretman od tretmana koji je imao DS u ovom listu (89,7 %).

Vrednosna konotacija – pasivno (listovi pojedinačno)

List	Positivna	Neutralna	Negativna
Blic	14.5 %	17.4 %	68.1 %
Danas	7.0 %	18.6 %	74.4 %
Kurir	6.2 %	18.5 %	75.3 %
Internacional	8.3 %	3.7 %	88.1 %
Novosti	8.8 %	2.9 %	88.2 %
Politika	4.6 %	32.3 %	63.1 %

Ono što karakteriše izveštavanje ova dva lista, *Kurir* i *Internacional*, i izdvaja ih od ostalih, nisu toliko razlike u sadržini informacija, koliko je to način njihove prezentacije u nameri da se intrigira, zaprepasti, šokira javnost. Pogled na naslovne strane, najave tekstova, naslove i podnaslove članaka, nedopustive ne samo sa profesionalnog stanovišta već sa stanovišta etike, pokazivali su opredeljenost i ciljeve glasila.²⁴ Međutim, kao i u drugim prilikama, tako i u izveštavanju o akterima u predizbornoj kampanji, najavljena sadržina u naslovu nije uvek odgovarala sadržini priloga: naslovi ili nisu imali veze sa sadržinom tekstova ili su, što je češće bio slučaj, predstavljali tendenciozno tumačenje činjenica.²⁵

Kao što smo već napomenuli, u stvaranju medijske slike veliki doprinos su dali sami novinari ili saradnici listova u svojim autorskim tekstovima, komentarima, stalnim kolumnama, reportažama. Objektivnost ili pristrasnost, umerenost ili ostrašćenost, po prirodi stvari, najviše je dolazila do izražaja u ovim tekstovima. Za razliku od svih ostalih listova, stalne kolumne i autorske priloge, koji su objavljivani

²⁴ Izlišan je svaki komentar za naslove u stilu: „Živković je lažov“; „Primitivac“ (na račun Živkovića); „Čedinst ubica“; „Alavi ministri sedeli u Vladi“; „BK Boža“; „Karića na doboš“; „Lopove u zatvor, poštene na vlast“... sve to u Kuriru. „Vlahović izmuzao milion i po dolara“; „Tadić ima svoju obavestajnu službu“; „Na Beverli Hillsu vila za Premijera“; na naslovnoj strani najava: „Mlađan Dinkić izgovarao svog bivšeg druga“, zatim sledi naslov „Boža Derikoža duboko šizoidan“; „Država ubica“; „Kasa je nervozan i glup“; „G17 Plus ne veruje ni sama sebi“; „Dragan polutka laže“; „Imunitet spas od hapšenja“ (na fotografiji N. Mičić, G. Svilanović, A. Vlahović i B. Đelić) u *Internacionalu*.

Povremeno su u *Novostima* i *Blicu* objavljivani provokativni naslovi, ali u znatno umerenijem tonu; kad je u pitanju njihov plasman razlika je u tome što nisu plasirani na naslovnoj strani, niti su pisani slovima većim od samog teksta. Po pravilu, u naslovima su se našli citati iz predizborne kampanje pojedinih stranačkih lidera: „Trula vlast“, Dinkić, Večernje novosti (19. decembar 2003); „Stidimo se Vlade“, sa promocije G17 Plus u Beogradu, *Blic* (24. decembar 2003).

²⁵ Na primer u naslovu, „G17 Plus: Đelić je loš političar i izvanredan spletkar“. Uvidom u tekst vidi se da je izostavljeno „dobar finasijski stručnjak“.

u listovima *Kurur* i *Internacional* karakterisao je, po pravilu, negativni naboj prema istoj ciljnoj grupi – DS i prethodnoj vlasti DOS. Rečnik kojim su se služili njihovi autori, među njima, nažalost, bilo je poznatih i priznatih novinara u javnosti, bio je uvredljiv, neprimeren u svakom smislu.²⁶ Slično se može konstatovati za tendenciozno postavljena pitanja u intervjuima, koja su već u naslovima nagoveštavala karakter i nameru autora: „*Da li treba uhapsiti lopove DS?*” ili „*Sprema se lažiranje rezultata izbora u pijanstvu i veselju građana*” (*Internacional*, 9. i 18. decembar 2003). Bez komentara ostaje intervju naslovljen „*Zveki nije ubio Zorana Đinđića*”, objavljen istog dana kada i tekst u kojem se navodi da će se Legija vratiti u zemlju ako pobede SRS i DSS, jer je, kako se navodi u tekstu, politika te dve stranke bliska njegovoj politici (*Kurir*, 25. decembar 2003).²⁷

Mora se konstatovati da je i u svim drugim posmatranim listovima bilo prisrtrasnih tekstova, (ne)naklonjenih jednoj strani, ali oni su odmereni, korektni, bez upotrebe uvredljivog rečnika.²⁸ Takođe, u svima njima, to je posebno uočljivo u lis-

²⁶ U kolumni „Poslednji čin” ovako o Z. Živkoviću: „Bilo je to sasvim u skladu sa njegovim poreklom, izgledom i obrazovanjem. Hoće li 2040. godine o njemu biti snimljen film?...Kao o nekome ko je iz arogancije, opijen vlašću, pokušao da stavi tačku na poslednja dva veka srpske istorije”, Tirnanić, *Kurir*, 25. decembar. Ili isti autor, pišući o aferi „Neda”, bez imalo upitnosti zaključuje o aktuelnoj vlasti da „nije u protekle tri godine bilo druge ideologije do očuvanja gole vlasti” (sudeći po nesumnjivim kvalitetima pomenutog novinara, njemu takvo olako zaključivanje ne bi trebalo da bude svojstveno).

Kolumnista Vukičević, u nameri da podvrgne kritici neke članove Vlade, piše o njima u veoma uvredljivom tonu, neprimerenom korektnoj komunikaciji: „U kojem bi to poštenom biznisu mutavi Dušan Mihajlović mogao da stekne imperiju vrednu desetina miliona dolara? Gde bi to snajka Marija Rašeta mogla da zaradi stanove, diskoteke i firme? Na koju „foru” bi metalostrugar Dragan Milovanović za samo 1000 dana izgradio vilu u Zemunu...?” (*Kurir*, 6-7. decembar 2003).

²⁷ U pomenutom intervjuu T. Nikolić je oslovio optuženog za Đinđićevo ubistvo punim imenom. Naslov je priredio autor intervjuja ili redakcija (?).

²⁸ Izdva,amc kao primer redakcijski komentar Zakasnelo priznanje (16. decembar 2003), povodom afere zloupotrebe poslaničkih kartica prilikom glasanja o guverneru, izuzetno kritički intoniran prema DS, ali bez uvredljivih i ciničnih kvalifikacija. Redakcijski komentar lista Danas „Predizborna katarza”, povodom priznanja Borisa Tadića, pisan je u sličnom tonu, dakle kritičan u odnosu na DS, uprkos tome što ovaj list u celini jasno naglašava reformsko usmerenje: „Birači bi trebalo da pokažu mudrost pa da kazne reformske „mangupe”, ali ne i da ugroze reforme” (16. decembar 2003).

Zapaža se, međutim, da su spoljni saradnici lista Politika u rubrici „Pogledi” žestoki kritičari DS i da ne skrivaju svoju naklonost prema DSS (Lj. Stojadinović, S. Divjak, D. Vujadinović). Primera radi, članak S. Divjaka objavljen u istoj rubrici najdirektniji je hvalospjev DSS, odnosno Koštunici. Uputivši prethodno kritike na račun „inferiornosti i nepopularnosti DOS, ili tačnije rečeno Demokratske stranke”, autor komentariše dve, po njegovom shvatanju suprotne, političke opcije između kojih će se na predstojećim izborima voditi glavna bitka: „autističnog patriotizma” SRS i „modernog ustavnog patriotizma” DSS; „između radikalne avanturističke politike i Koštuničinog „principijelnog realizma”. U zaključku autor daje nedvosmisleni poruku građanima – biračima: „Verujem da će građani prednost dati politici koja Srbiji otvara perspektivu da napokon izađe iz pred – ustavnog, pred – demokratskog i pred – normalnog stanja.” Tekst je napisan korektno, bez uvredljivih tonova i upotrebe ružnih reči.

tovima *Politika* i *Danas*, stalni saradnici su pisali analitičke tekstove u kojima su predmet kritike bile sve glavne političke opcije tzv. demokratskog bloka.²⁹

TIP KAMPANJE I TEMATSKA STRUKTURA

Kao što je ranije rečeno, jedan od važnih pokazatelja predizborne slike koju mediji prezentuju javnosti jeste izveštavanje o tipu, cilju kampanje i temama, sadržini poruka koje stranke upućuju građanima. Podaci dobijeni analizom svih posmatranih glasila pokazuju da se *afirmativni tip kampanje* ispoljavao u nešto više od polovine poruka stranačkih predstavnika. Tačnije, u 59 % neposrednog obraćanja javnosti cilj je bio da se afirmišu sopstveni programi, odnosno sopstvene mogućnosti kako bi se pridobili budući birači. *Kritika kao tip kampanje* – poruke biračima ne sadrže sopstveni program i sredstva za njegovo ostvarenje, već se samo izlaže kritici druga, konkurentna strana u cilju diskvalifikacije, bila je zastupljena u 24 % neposrednih obraćanja stranačkih predstavnika. Kao primer takvog tipa kampanje mogu da posluže poruke upućene na račun odlazeće vlasti.³⁰ Ukupno u svim medijima u 17 % poruka neposredne kampanje dominirala je tzv. *negativna afirmacija* – kritikuje se druga strana, ali istovremeno ukazujući na slabosti i negativne rezultate drugih, verbalno, bez argumenata, građanima se obećavaju poboljšanja u različitim oblastima života, u stilu „*Kad mi osvojimo vlast svi seljaci će voziti audi*“.³¹

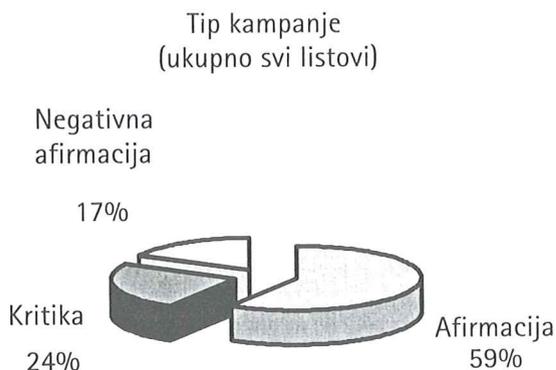
²⁹ Primeri kritičke intonacije, bez uvredljivog govora, jesu: kolumna Ivana Torova u *Politici*, sa temama: politička scena Srbije: stranke i aktuelna zbivanja na izornoj sceni (liste sa haškim optuženicima i policijskim generalima, izjava člника DHSS o Crnogorcima na rukovodećim mestima u Srbiji, proizvodnja „afera“ u izborne svrhe).

U listu *Danas* najdirektnije kritike svih relevantnih učesnika izbora objavio je Mihail Ramač u prilogu Obećanja sumnjivih lica. Prilog ima izrazito negativnu konotaciju prema političkoj sceni Srbije, ali bez upotrebe rečnika ulice ili govora mržnje (11. decembar 2003). U *Novostima* je, takođe, objavljen izrazito kritički intoniran prikaz svih glavnih aktera u izbornom procesu, DS, DSS, SRS, G17 Plus (19. decembar 2003).

Ako izuzmemo neke od kolumna B. Tirnanića u kojima autor ironično, sa prepoznatljivim metaforama piše o akterima i izornoj sceni Srbije uopšte, takvih priloga u *Kuriru* (i *Internacionalu*) nije bilo. Interesantno je da se u kritički intoniranim, ironičnim kolumnama pomenutog autora nikada nije mogla prepoznati DSS (možda se zato sticao utisak da je autor u tekstovima pisanim na pomenutu temu ostajao nedorečen i nejasan).

³⁰ „Ostavljaju osiromašenu Srbiju i jedino su razvili korupciju“, Koštunica u *Internacionalu*, 23. decembar 2003; ili „Na čelu kolone koj? je pvela Srbiju izbili su liferanti, zabušanti“ – razgovor sa V. Draškovićem u *Politici*, u kojem on ne amnestira od odgovornosti G17 Plus u odlazećoj vlasti: „Oni koji su pored svih reči u srpskom jeziku za naziv svoje stranke izabrali šifru i za poslednje tri godine proizveli 15 milijardi dolara duga Srbiji, što inostranog što spoljnotrgovinskog deficita i čija je ekspertna pamet učinila to da smo samo ove godine platili 750 miliona dolara za uvoz krušaka, jabuka, paradajza, mleka, mesa i pšenice i sada nude spas Srbiji od njih samih (25. decembar 2003).

³¹ U *Kuriru*, G. Pop Lazić, 10. decembar 2003.

Kako se iz podataka vidi, u izveštavanju medija o neposrednoj kampanji strana-ka i koalicija preovlađivala je pozitivna kampanja (59 %), što je bez sumnje, u odnosu na predsedničke izbore održane septembra i decembra 2002, znatna pro-mena, s obzirom da su i predsednički i tekući, parlamentarni, izbori od strane opozi-cije predstavljeni kao presudni - mi ili oni.³² Negativna kampanja - kritika i nega-tivna afirmacija - zastupljena je u ukupno 41 % neposrednog obraćanja stranačkih predstavnika.

Analiza glasila pojedinačno pokazuje da među njima postoje znatne razlike u prezentaciji tipa kampanje, što je razumljivo ako se ima u vidu da su se glasila ra-zlikovala u vrednosnom tretmanu izbornih aktera. Tako su *Politika* i *Danas* prednja-čili u prezentaciji pozitivne kampanje, znatno iznad opšteg proseka; u *Blicu* je, takođe, preovlađivala pozitivna kampanja, ali po broju priloga nešto bliže proseku. Suprotno od pomenutih listova, u *Kuriru*, *Internacionalu* i *Novostima* dominirao je negativni tip kampanje izbornih aktera. Dakle, prva tri pomenuta lista svoju pažnju usmerila su na poruke čija je pretežna sadržina bila afirmacija sopstvenih zamisli i mogućnosti, dok su ostala tri lista svoju pažnju usmerila pretežno na poruke čija je sadržina bila osporavanje protivkandidata.

³² I u predsedničkim, 2002. i u tekućim, parlamentarnim izborima, okosnica kampanje je bila Vlada Srbije, tada „jedan čovek na čelu Vlade Srbije, Zoran Đinđić“, ponavljali su u svojoj kampanji dva najozbiljnija predsednička kandidata, sada, po prirodi stvari, opet Vlada, odnosno jedna stranka.

Tip kampanje (mediji pojedinačno)

List	Afirmacija	Kritika	Negativna afirmacija
Blic	66 %	23 %	11 %
Danas	72 %	18 %	10 %
Kurir	39 %	48 %	13 %
Internacional	47 %	28 %	25 %
Novosti	48 %	21 %	31 %
Politika	74 %	15 %	11 %

Prema izveštavanju medija može se konstatovati da su se akteri izbornog procesa, stranke i koalicije, različito ponašale u kampanji. Prvo, zapaža se da je u grupi aktera koji nisu uspjeli da premoste izborni cenzus preovlađivao afirmativni tip kampanje. Sa izuzetkom *Koalicije Odbrana i pravda*, sve ostale „male“ stranke i koalicije imale su pozitivnu kampanju; neke od tih stranaka znatno su premašile opšti prosek afirmativnog tipa kampanje svih neposrednih aktera u izbornom procesu (59 %).³³

O karakteru kampanje vodećih stranaka na izbornoj listi dobili smo sasvim drugačiju medijsku sliku. Sa izuzetkom *Demokratske stranke* i *Srpske radikalne stranke*, kod kojih je dominirao afirmativni tip kampanje, ostale četiri stranke su pretežno vodile negativnu kampanju. Prva po broju pozitivnih poruka upućenim biračima bila je *DS* (73 %), a zatim sledi *SRS* (60 %). Preovlađujući tip kampanje ostalih vodećih stranaka bila je kritika i negativna afirmacija. Kvantitativno izražena analiza sadržaja poruka pokazuje da su sve te stranke znatno premašile opšti prosek negativne kampanje svih izbornih aktera (41 %). U tom pogledu prednjačile su *SPS* (64 %) i *DSS* (62 %).

³³ Videti na kraju teksta tabelu: Tip kampanje - stranke i koalicije (ukupno svi mediji).

Tip kampanje - stranke i koalicije³⁴ (ukupno svi listovi)

Stranka	Afirmacija	Kritika	Negativna afirmacija
G17 plus	49 %	23 %	28 %
DSS	38 %	41 %	21 %
DS	73 %	18 %	9 %
Koalicija SPO - Nova Srbija	48 %	35 %	17 %
SPS	36 %	38 %	26 %
SRS	60 %	19 %	21 %

Sudeći po raznovrsnosti tema kojima su se učesnici u izbornom nadmetanju bavili, kampanja je medijski bila veoma zanimljiva i podsticajna. Samo letimičan pogled na naslovne strane listova bio je dovoljan da nas uveri da je u pogledu ponuđenih tema predizborna kampanja predstavljala za medije profesionalni i etički izazov. Za to su svakako najzaslužniji sami akteri izbora, političke stranke i drugi posredni akteri, ali i sami novinari. Presudni uticaj na izbor dominantnih tema u medijima imala je jasno izražena namera stranaka i koalicija, opozicionih i kvaziopozicionih, da prekinu kontinuitet vlasti uspostavljene posle 5. oktobra 2000. i sruše „vlast goru od vlasti Slobodana Miloševića“. To je upravo i osnovni razlog što su se glavni favoriti u tzv. demokratskom bloku, zajedno sa SPS-om, vodili pretežno negativnu kampanju, a najjača stranka desne orijentacije i jedan od favorita na izborima, SRS, oslobođena uloge prvog kritičara³¹ aktuelne vlasti, vodila korektnu, umereno pozitivnu kampanju.

U kvalitativnoj analizi priloga izdvajaju se tri pitanja: prvo, koje su teme dominirale u štampanim glasilima uopšte; drugo, koje su od tih tema bile zastupljene u glasilima pojedinačno; treće, kakav je politički rečnik i koja retorička sredstva koriste neposredni učesnici u izbornom procesu i autori novinarskih priloga u komunikaciji sa građanima.

Tema koja se nametnula štampanim medijima u osnovi je bila tema koja je dominirala u porukama onih stranaka koje su pretežno vodile negativnu kampanju -

³⁴ U tabeli su samo one stranke i koalicije koje su prešle izborni cenzus.

kritika Vlade Srbije i DOS-a, odnosno DS-a.³⁵ Izjava funkcionera DSS – da su ovo izbori između korupcije i kriminala, rasprodaje društvenog bogatstva, s jedne strane, i demokratske i odgovorne vlasti, s druge strane – nedvosmisleno pokazuje zašto je bavljenje temama, kao što su nove i stare afere, korupcija i kriminal, privatizacija kao glavna ekonomska i socijalna tema, praktično bilo u kontekstu kritike Vlade Srbije i DS.³⁶ Usporedna analiza glasila pokazala je da je ova tematska celina dobila adekvatan medijski publicitet: informacije nisu prećutkivane i „zaturane“, ali istovremeno, sa nebitnim odstupanjima, glasila nisu proizvodila „događaje“ niti lansirala vesti iz „proverenih izvora.“³⁷

Pored pomenute tematske celine koja je, po prirodi stvari, bila okosnica čitave kampanje te je dobila i primerenu medijsku pažnju, druge dve teme zaslužuju da budu pomenute: problemi ekonomije i privatizacije i postizborna predviđanja. Interesantno je da nijedna od ovih tema nije zaokupljivala preteranu pažnju izbornih aktera u ranijim izbornim kampanjama, posebno kad je u pitanju druga tema. Kao što smo već rekli, kvalitativna analiza poruka je pokazala da su se akteri u okviru ekonomskih problema prevashodno kritički odnosili prema načinu i posledicama privatizacije (korupcija, kriminal, socijalni problemi). Što se druge teme tiče, ona je prvi put zavredila veću pažnju samih aktera. Postizborna predviđanja su do sada bila omiljena tema posrednih aktera izbora, „profesionalnih“ analitičara, istraživača javnog mnjenja, novinara. Ključnim pitanjem – mogućim postizbornim koalicijama i sastavom Vlade Srbije – sada su bili zaokupljeni lideri i funkcioneri stranaka.

³⁵ U ukupnoj strukturi učestalosti tema ova tematska celina čini 17 % (pogledati na kraju teksta grafikon tematska struktura, ukupno svi mediji). Zajedno za sve medije ukupna učestalost tema u priložima neposrednih aktera bila je 2502. Kodirane su najviše tri teme od ukupnog broja tema koje su bile predmet poruka. To je ujedno i objašnjenje zašto je učestalost tema veća od ukupne učestalosti neposredne aktivnosti stranaka i koalicija (ukupno 1559).

³⁶ D. Maršićanin, Kurir, 22. decembar 2003.

³⁷ Po prirodi svoje uređivačke politike Internacional i Kurir su povremeno svojim čitaocima servirali senzacionalističke informacije iz pouzdanih izvora ili od anonimnih sagovornika. Informacije su se uglavnom odnosile na povezanost određenih članova Vlade sa kriminalcima (na naslovnoj strani lista Kurir najava teksta „Da li je Čeda sa Legijom i Šiptarom 'napakovao' ubistvo generala B. Buhe Maljkoviću?“) Sledi ogroman tekst o tome da li je Legija ubio generala Buhu i kakva je uloga Č. Jovanovića u tome (18. decembar 2003), na malverzacije i korumpiranost članova Vlade („Đelić vratio ekstra profit, maznuo 500.000“, Internacional, 25. decembar). Istini za volju, pored anonimnih „izvora“, ogroman doprinos tome davali su politički sagovornici iz redova opozicije i doskorašnji potpredsednici i članovi Vlade u svojim izjavama: „Ministar za privatizaciju Aleksandar Vlahović će po dolasku DSS na vlast nositi bukagije“ (D. Maršićanin), Blic, 19. decembar; izjave Isakova o platama ministra i posebnim isplata-ma ministrima – ekspertima: „U vladi se o tome nije otvoreno govorilo, već je bilo priče da se ministrima ekspertima isplaćuju velike sume iz nekih fondova... Bili smo mnogo alavi“, Kurir, 22. decembar 2003.

Tematska struktura³⁸ (ukupno svi listovi)

Teme	ukupno
Ekonomska pitanja	11 %
Kritika stranke ili koalicije	9 %
Postizborna predviđanja	9 %
Afere	9 %
Kritika Vlade i DOS-a	8 %
Izborna problematika	6 %
Odnos prema Haškom tribunalu	5 %
Problem Kosova i Metohije	5 %
Korupcija i kriminal	5 %
Socijalna pitanja	4 %
Donošenje Ustava Srbije	4 %
Ostale teme	25 %

Iako su poruke upućene javnosti od strane stranačkih funkcionera u tematskom smislu bila veoma raznovrsne, činilo se da su „stare“ afere i nove, pokrenute u periodu predizborne kampanje, potpune zaokupljivale pažnju medija i javnosti. Kvantitativni podaci pokazuju da su afere podjednako, pa čak u odnosu na neke teme i manje zastupljene u medijima, davale pečat čitavoj kampanji. Najmanje dva razloga utiču na stvaranje takve predstave. Prvo, kako su afere po prirodi stvari medijski uvek privlačne teme, onda je sasvim razumljivo što su se neke od njih našle u autorskim tekstovima i redakcijskim komentarima štampe. To je dodatno pojačavalo utisak o njihovoj političkoj važnosti u izornoj kampanji.

Uporedna analiza objavljenih tekstova u štampanim glasilima o tzv. aferi „Bodrum“ najbolje to ilustruje. Drugi razlog leži u načinu na koji mediji plasiraju određene incidentne događaje. Pokazalo se da su neki događaji, tretirani senzacionalistički i intrigantski u određenim glasilima, poprimili karakter novih afera, što je samo doprinelo opštem utisku da brojne afere prate tekuću izbornu kampanju.³⁹

³⁸ U grafikonu su predstavljene teme koje su najviše bile zastupljene.

³⁹ Jedan primer je vraćanje ekstraprofita prema odluci Vrhovnog suda Srbije Kompaniji Karić; drugi primer je polemika koja se ticala vlasništva Nacionalne štedionice i učešća države i uloge Narodne banke Srbije.

Kakvu ulogu imaju mediji u stvaranju „afera“ pokazuje primer incidentnog događaja u Medija centru gde je glavni akter bio aktuelni predsednik Vlade Srbije Zoran Živković. Incidentu sa novinarima dat je veliki publicitet, a ponašanje Živkovića naišlo je na veliku osudu svih medija. Međutim, neki listovi su svojim napisima podizali tenziju i u neprimerenom tonu pisali o ličnosti Živkovića. U članku pod naslovom „Živković ispljuvao sedmu silu da bii odbranio Bebu Popovića“ S. Marjanović piše: „Živković je pomešao čevabdžinicu i susret sa novinarima. Takvo ponašanje je ispod svakog nivoa i može se tolerisati u čevabdžinici, a ne u susretu sa novinarima.“ Internacional, 19. decembar 2003.

Kakvu ulogu mogu da imaju „afere“ za sam izborni proces pokazuje zaključak redakcijskog komentara lista *Danas* „Afera, birači i - tepih“ povodom priča o Nacionalnoj štedionici: „Do izbora je ostalo manje od nedelju dana i nema nikakve šanse da se sve to do kraja raspetlja. A kako će na sve to reagovati birači - ostaje da se vidi. Najverovatnije je da će i od njihovih glasova zavisiti da li će se konačno utvrditi šta se događalo sa Nacionalnom štedionicom. Da li je afere odista bilo i, ako jeste, ko je zato kriv ili je cela priča izmišljena u okviru predizborne strategije. Ipak, bez obzira na to ko bude došao na vlast neće biti lako sve ovo nonšalantno gurnuti pod tepih.“⁴⁰

Analiza medija pojedinačno pokazuje da u selekciji tema postoje razlike među njima. Jednostavno rečeno, svaki list je u skladu sa svojom opštom uređivačkom politikom i strategijom izveštavanja u izornoj kampanji imao manje ili više omiljene teme. Upporedna analiza podataka o zastupljenosti dve dominantne tematske celine - ekonomija i privatizacija i kritka aktuelne vlasti i DOS - pokazuje razlike u njihovoj zastupljenosti u posmatranim glasilima. Najveću pažnju ekonomskoj sadržini poruka posvetio je *Blic*, a najmanje *Kurir* i *Internacional*. U slučaju druge tematske celine je obrnuto: *Kurir* i *Internacional* su najviše pažnje posvetili kritici vlasti i stranaka u porukama aktera izbora, a *Blic* najmanje. Prema interesovanju koje su pokazale za ovu temu, *Novosti* su, takođe, zauzimale visoko mesto, po broju priloga u kojima dominira direktna kritika bile su odmah iza *Internacionala*.⁴¹ Pa da u oči da su najveća odstupanja ispoljena u zastupljenosti tema koje se odnose na probleme Kosova i Metohije. Daleko najveću pažnju ovoj tematici posvetile su *Novosti*, čak 10 % od ukupno zastupljenih tema u listu, najmanje *Kurir* samo 1 %; *Blic* i *Danas*, koji su po raznovrsnosti tematske strukture bile ispred *Novosti* i *Internacionala*, za temu Kosovo i Metohija nisu pokazali interesovanje. *Politika* koja se, sudeći po tematskoj strukturi priloga najviše trudila da što svestranije izveštava svoje čitaoce, temi Kosova i Metohije takođe nije posvetila preteranu pažnju.

Najmanje razlika između glasila ispoljeno je u zastupljenosti „afere“, teme koja je velikoj meri obeležila tekuću kampanju, a takođe i pitanju Haškog tribunala. Izuzetak je list *Kurir* koji je aferama posvetio znatno više pažnje nego ostali mediji. Što se Haškog tribunala tiče, u svim dosadašnjim kampanjama ova tema nije preterano privlačila pažnju aktera, dakle i medija. Stavljanje haških optuženika na izborne liste iniciralo je polemiku u javnosti, te se tako Hag kao tema našao u javnim nastupima neposrednih aktera u kampanji.

⁴⁰ *Danas*, 22. decembar 2003.

⁴¹ U ukupnoj strukturi zastupljenih tema (411) o kritici vlasti i stranaka u *Novostima* govori se 94 puta, a u *Internacionalu* ova tema je zastupljena 105 puta (ukupna zastupljenost tema je 397).

Tematska struktura (listovi pojedinačno)

Teme	Blic	Danas	Kurir	Internacional	Novosti	Politika	prosek
Ekonomska pitanja	19 %	15 %	5 %	5 %	7 %	14 %	11 %
Kritika stranke ili koalicije	3 %	8 %	13 %	15 %	11 %	8 %	9 %
Postizborna predviđanja	12 %	8 %	12 %	9 %	8 %	6 %	9 %
Afere	9 %	7 %	16 %	7 %	7 %	9 %	9 %
Kritika Vlade i DOS-a	5 %	7 %	8 %	11 %	11 %	7 %	8 %
Izborna problematika	8 %	4 %	7 %	7 %	2 %	8 %	6 %
Odnos prema Haškom tribunalu	6 %	6 %	5 %	5 %	5 %	4 %	5 %
Problem Kosova i Metohije	3 %	3 %	1 %	6 %	10 %	7 %	5 %
Korupcija i kriminal	2 %	4 %	8 %	5 %	5 %	6 %	5 %
Socijalna pitanja	6 %	6 %	3 %	2 %	2 %	5 %	4 %
Donošenje Ustava Srbije	1 %	6 %	4 %	4 %	4 %	3 %	4 %
Ostale teme	26 %	26 %	18 %	24 %	28 %	23 %	25 %

Medijska slika o izborima u velikoj meri se oblikovala pod uticajem političkog diskursa koji su koristile političke ličnosti u obraćanju javnosti. Nezaobilazan doprinos tome dali su i mediji, odnosno tvorci medija, novinari. Svako je to shvatao na svoj način - političari i mediji - pojedinačno. Zato je među njima i bilo razlika. O istim temama govorili su na različite načine. Neki su govorili prljavim jezikom, uvredljivo, na ivici govora mržnje. Neke stranke su obnovile manir etiketiranja i upotrebu uvredljivih stereotipa, baš kao u predizbornim kampanjama u vreme Miloševićeve vlasti.⁴² Nekadašnje vladajuće stranke nisu uopšte menjale rečnik.⁴³ Drugi su izbegavali takav jezik i svoje kritičke opaske saopštavali korektnim, pristojnim rečnikom. U tom pogledu najveća promena se desila u javnim nastupima SRS.⁴⁴

⁴² „... zapravo na ovim izborima nastupa surčinsko - zemunska - dosovska lista DS i ostatka DOS"(S. Vuksanović, Kurir, 17. decembar 2003); „U obračun sa kriminalcima i dosmanlijama krenuli smo pre tri meseca..." (T. Nikolić, Politika, 24. decembar). Rečnik je vrveo od reči: „prevaranti", „lažovi", „šibicari", „kriminalci", „lopovi", „ogrezli u korupciji", „lažni eksperti", „legalisti" (tobožnji).

⁴³ „slepoposlušnička politika DOS" (iz saopštenja SPS, Danas, 8. decembar 2003); „DOS je u protekle tri godine ponizio nacionalno dostojanstvo srpskog naroda. U istoriji će ostati samo oni koji su bili junaci, a ne oni koji su bili izdajnici i kukavice"; iz terminologije nije izostao ni „heroj Milošević".

⁴⁴ Upadljivo je bilo da su funkcioneri ove stranke izbegavali da o konkurentskim strankama govore uvredljivo i koriste uobičajene epiteze za diskvalifikaciju protivnika.

ZAKLJUČAK

Okosnica izborne kampanje koje su stranke vodile bila je nastavak reformske politike ili potpuni raskid sa vlašću uspostavljenom posle 5. oktobra 2000. godine, što je izborima davalo poseban značaj. Kvantitativni podaci pokazuju da su izbori bili glavna tema u medijima.

Mediji su uglavnom poštovali princip ravnomernog, nepristrasnog i objektivnog izveštavanja kada se radilo o neposrednim aktivnostima stranaka i koalicija u kampanji. Kvantitativna zastupljenost je uglavnom odgovarala njihovom realnom angažmanu u kampanji, sa dominantnom neutralnom konotacijom. Izuzetak je bilo predstavljanje *SRS*, koja u nekim medijima (*Danas*) nije bila adekvatno zastupljena. Kada se radi o tzv. pasivnom predstavljanju, zapažene su razlike kako u kvantitativnom, tako i u kvalitativnom smislu. U tome su se posebno izdvajali *Kuriri* i *Internacional*, koji su bili otvoreno naklonjeni prema *DSS*, dok su *DS* predstavljali u izrazito negativnom kontekstu. List *Danas*, uravnotežen i korektan u izveštavanju, vidno je bio naklonjen *DS*. Činjenica je ipak da nijedan list nije imao ulogu promotera bilo koje stranke ili koalicije.

Dominirali su tekstovi informativnog žanra, izveštaji sa citatima. Nije bilo komentarisanih izveštaja, što je bila uobičajeno za izveštavanje do 5. oktobra 2000. godine. Tekstove više ne prate poznate sekvence o „oduševljenoj masi koja je govornika prekidalala gromkim aplauzom“, „hiljadama ljudi koji su se tiskali da pozdrave lidera...“⁴⁵ Isto tako, nije bilo od ranije prepoznatljivih komentara u kojima su novinari omalovažavali promocije stranaka, koje se „održavaju u praznoj hali“, u „atmosfera kiča“, „provincijskoj krčmi“ i sl. U odnosu na predsedničke izbore 2002. i 2003. vidan je porast autorskih tekstova i redakcijskih komentara o prilikama na

⁴⁵ Izuzetak su bile tri reportaže objavljene u *Politici* o predizbornim promocijama stranačkih lidera Koštunice, Labusa i Tadića, pisane u nekadašnjem maniru. Prva: „Na putu prema pijaci, u ulici Hajduk Stanka - mnogo ljudi. Pozdravljaju Vojislava Koštunicu... Dobro došao pravi Srbije... Prilazi jedan čiča. Pod ruku ga vodi devojka. - Ova moja unuka 'će da se slika sa vama. Je l' može? - upita... Omaleni starac podiže ruku i reče: „Pobedićemo ako glasujemo za njega.“ (Iz reportaže „Sa Vojislavom Koštunicom u Grockoj“, 11. decembar 2003). Druga: „Bez velike pompe i namrštenih lica u neizbežnoj pratnji Labus je svoji posetu ovom regionu započeo u mestašcu Vladimirovac... - Šta ću kad volim ovu sedu glavu i poštujem njegove reči, jer on jedini deluje razumno i sposobno da izvede zemlju iz krize - rekla je jedna meštanka, uzbuđena zbog susreta sa svojim političkim idolom.“ (Iz reportaže „Sa Miroljubom Labusom u kampanji“, 13. decembar 2003). Treća: „Šta da vam kažem? Podstanar sam i sve što zaradim odlazi na stan i jedva uspevam da prehranim porodicu. Ipak, biće bolje. Samo sa Tadićem imamo neke šanse“... rekla je mlada majka, koja je... dočekala ulazak Borisa Tadića u salu na nogama i sa dugotrajnim aplauzom.... Sala SO Stara Pazova bila je pretesna da primi sve zainteresovane građane koji su želeli da čuju i vide potpredsednika Demokratske stranke.“ (Iz reportaže „Sa Borisom Tadićem u kampanji“, 14. decembar 2003).

izbornoj političkoj sceni i aktuelnim događanjima koji bi mogli da utiču na izborne rezultate. Takvih tekstova kritičkih, odmerenih i korektnih najviše je bilo u listovima *Danas* i *Politika*). Svi listovi su objavili veći broj intervjuja sa stranačkim liderima, koji su, zavisno od izabrane strategije u informisanju o izborima, u nekima od njih bili manje ili više tendenciozni. Pohvalna je zamisao lista *Blic* da svakog dana objavljuje korektno sačinjenu anketu u kojoj predstavnici relevantnih stranaka daju mišljenja o veoma raznovrsnim temama.

Početak kampanje obećavao je da će kandidati pokazati da su sposobni da vode pozitivnu i politički odmerenu kampanju. Međutim, kako je vreme odmicalo, a izborni dan bio sve bliži, tako je i kampanja dobijala karakter žestoke i nekorektne borbe u kojoj akteri nisu mnogo marili za rečnik i stil. U cilju diskvalifikacije konkurenata, kampanja je sve više dobijala negativan karakter, u čemu su, kako podaci pokazuju, prednjačile vodeće stranke tzv. demokratskog bloka. Rečnik i jezik koji su pritom upotrebljavali političari bio je neprimeren demokratskom političkom diskursu.⁴⁶ Pokazalo se da su se ozbiljni mediji, u pogledu upotrebe jezika, za razliku od političara, ipak promenili: koliko god je bilo moguće, a da se pritom ne dovede u pitanje autentičnost predizborne kampanje, maksimalno su prećutkivane uvredljive izjave, koje su u žaru diskvalifikacije protivnika katkada bile na ivici govora mržnje. Takođe, sami mediji nisu bili promoteri ružnog, primitivnog govora ulice.⁴⁷

Izborna scena, politička scena Srbije uopšte, u ovom periodu bila je veoma složena. Sama kampanja je bila izuzetno borbena, žestoka, bogata ne samo političkim događanjima, već i mnogobrojnim aferama. Neposredni akteri su takođe, svojim neodmerenim izjavama i porukama (obećanja ili kritike), dali doprinos tome. Mediji su imali izuzetno težak zadatak, te su se tako ponovo našli pred izazovom (ne)zavisnog novinarstva, tamo gde su bili do oktobra 2000. godine. Čini se da su bar za sada uspeali da izbegnu zamku prestrojavanja i ostanu u granicama profesionalnog

⁴⁶ „Demokrate su renovirale i sredile sve zatvore u Srbiji. To je dobro, biće im tamo toplo i udobno.“ (V. Ilić, Kurir, 24. decembar); „DS nema nameru da menja svoju politiku koja je zasnovana na nemoralu i bezakonju“ (D. Maršićanin, Internacional, 18. decembar); „Labus i Dinkić su iz priče u kojoj ubijeh čoveka pa mu posle plačeš na sahrani“ (M. Ristićević, Večernje novosti, 7. decembar); „Vlada se samo slikala i trpala pare u džep“ (Dinkić, Večernje novosti, 19. decembar); „Tu su i eksperti za Porodično blago, jedan je Doša, drugu dvojicu znate, koji su se 2000. godine odmah uhvatili banaka, umesto Bor-a, IMT-a...“ (Z. Živković, Večernje novosti, 25. decembar 2003).

Kakav je diskurs naših političara vidi se i iz sledećih citata: „Može Sveta Marović da se izvinjava i ljubiteljima životinja, ali sa Cetinja i o trošku Crne Gore, a ne o našem trošku“, Batić, Blic, 16. decembar 2003, ili „Građani ne treba da slušaju vudu ekonomiste koji bi hteli da spuste poreze i povećaju rashode, a nemaju blage veze o tome šta je budžet i nisu u stanju da saberu dve cifre“ (Đelić na račun Dinkića i G17 Plus, iz Politike, 21. decembar).

⁴⁷ To nije bio uvek slučaj sa tzv. tabloidskim listovima kao što su Kurir i Internacional. Kako smo već naveli, predstoji iscrpna sadržinska analiza svih tekstova i poruka iz perioda kampanje.

izveštavanja. Jednostavno rečeno, uočava se da su mediji, sa svakim novim izborima, objektivnije i profesionalnije izveštavali.

Štampana glasila su prekršila pravilo izborne tišine. Svi listovi, bez razlike, u danima izborne tišine objavljivali su tekstove koji se neposredno ili posredno odnose na izborne aktere.

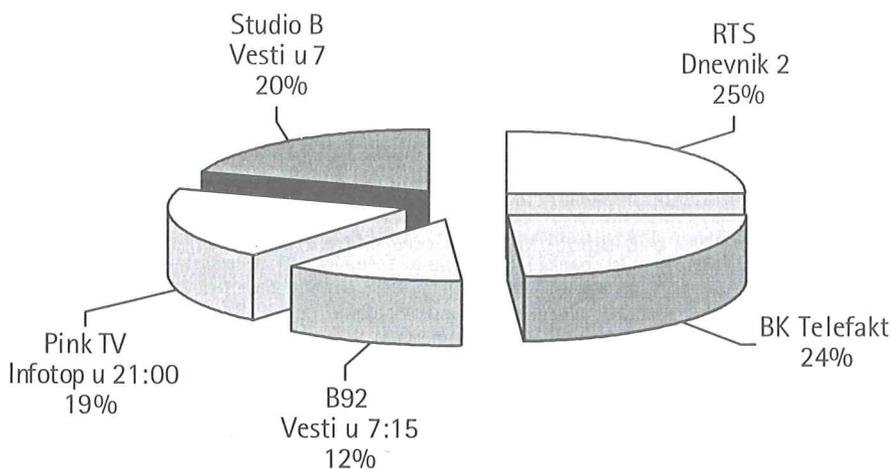
IZVEŠTAJ MONITORINGA ELEKTRONSKIH MEDIJA

UVOD

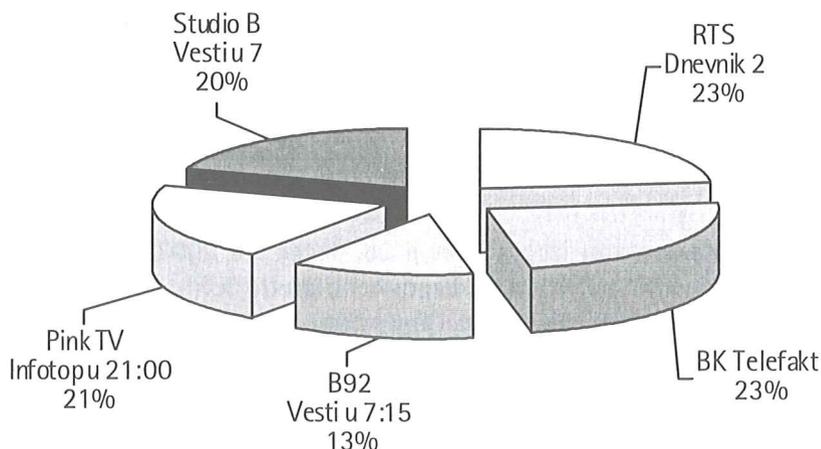
Vanredni parlamentarni izbori u Srbiji 28. decembra 2003. godine dobili su značajno veći medijski publicitet od neposredno prethodećih, neuspelih predsedničkih izbora u novembru iste godine. Odnos broja priloga je bio 3:1 u korist parlamentarnih izbora, odnosno 6:1 u medijskom vremenu (tabela 1 u Prilogu).

Kada je reč o elektronskim medijima posmatranim tokom ovog monitoringa (RTS, BK TV, B92, Pink i Studio B) izveštavanje o predizbornim aktivnostima 19 prijavljenih lista (stranaka i koalicija) zapremilo je, u proseku, oko četvrtine vremena u udarnim informativno-političkim emisijama ovih medija, sa dosta istaknutim *placement-om*. Prednjačila je, razumljivo, RTS, shodno svojim obavezama koje proističu iz njenog statusa javnog servisa - sa oko trećinom vremena u *prime time* (tabela 2 u Prilogu, grafikoni 1 i 2).

Grafikon 1. Ukupan broj priloga o parlamentarnoj kampanji

Grafikon 2. Ukupno vreme priloga o parlamentarnoj kampanji

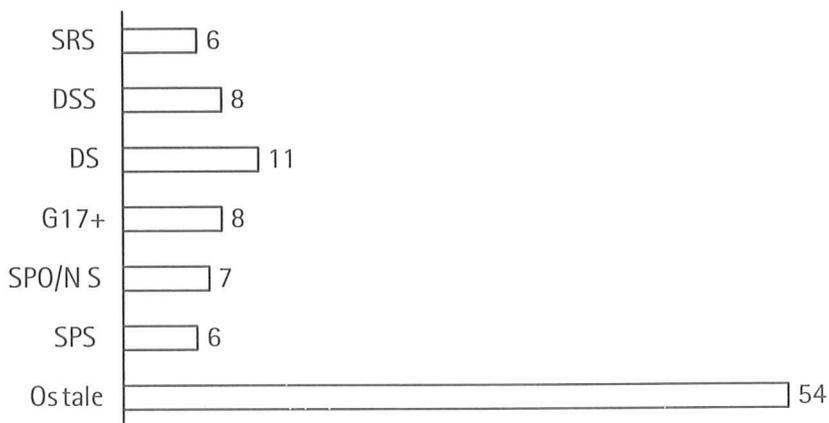
Osim toga, RTS je kampanju pratila donekle „paralelno“ i u glavnoj emisiji vesti i u „Političkom poligonu“. Ako bi se ovome dodale i specijalizovane kontakt-emisije, plaćene i *ad hoc* promocije izbornih aktera, TV dueli, plaćeni spotovi, slogani i slično, „opsednutost“ *prime time* vremena predizbornom problematikom na svim medijima dosegla bi, verovatno, preko 50 %. No, ovo potonje nije zadatak ove analize.

CeSID je, već uobičajeno, pratio ponašanje medija u informativnom pokrivanju predizborne kampanje, standardnom metodologijom i *timing*-om, počev tri nedelje pred izbore, dakle, od 7. decembra. S obzirom na dosta „rastegnutu“ proceduru prijavljivanja izbornih lista, dugog međusobnog merkanja potencijalnih predizbornih i postizbornih saveznika, u trenutku započinjanja monitoringa Republičkoj izbornoj komisiji bilo je podneto već 12 lista (dve trećine potonjih učesnika na izborima).⁴⁸ To ipak nije bitno uticalo na medijsku „ravnopravnost“ u prezentaciji predizborne

⁴⁸ Hronološki: 21. decembra - „G17 plus - Miroљub Labus“; 23. decembra - „Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelј“; 25. decembra - „Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica“; 27. decembra - „Demokratska alternativa - Nebojša Čović“; „Demokratska stranka - Boris Tadić“; „Srpski pokret obnove - Nova Srbija - Vuk Drašković - Velimir Ilić“; 30. decembra - „Otpor“; „Za narodno jedinstvo - Borisav Pelević - Marjan Ristićević“; 4. decembra - „Socijalistička partija Srbije - Slobodan Milošević“; „Samostalna Srbija - dr Vladan Batić“; „Obrana i pravda - Vuk Obradović - Borivoje Borović“; „Zajedno za toleranciju - Čanak, Kasa, Ljajić“. Do dana zaključivanja liste učesnika na izborima, 12. decembra, još su se prijavile liste: „Liberali Srbije - Dušan Mihajlović“; „Reformisti - Socijaldemokratska partija Vojvodine - Miodrag Mile Isakov“; „Koalicija Socijalistička narodna stranka - general Nebojša Pavković“; „Privredna snaga Srbije i dijaspora - Branko Dragaš“ (grupa građana); „Laboristička partija Srbije - Dragan Milovanović“; „Savez Srba Vojvodine - Dušan Salatić“ i „Jugoslovenska levica - JUL“. Ukupno, za Skupštinu je pokušalo da se kvalifikuje 59 partija i grupa građana.

ponude budućih aktera na izborima, odnosno doprinelo je generalnom utisku da su, u medijskom smislu, svi akteri imali *podjednake šanse* da se predstave biračkom telu, katkad nezavisno od svoje realne političke snage. Ovo je zapravo pre komplikment delovanju medija nego delovanju aktera. Pomenuta ravnopravnost, izvesno, nije značila i „jednakopravnost“ (tabela 3 u Prilogu, grafikon 3), no ona nije zavisila od ovakvog ili onakvog stava medija (s nekim izuzecima o kojima će biti reči), već više od sadržinske ponude aktera (čak i u beneficiranim situacijama kada su imali – ali nisu iskoristili – priliku da se „autentično“ predstave sadržajem po svom izboru).

Grafikon 3. Udeo „jačih“ i „ostalih“ stranaka i koalicija u broju priloga o predizbornoj kampanji

Posredni akteri

Ono što je bilo karakteristično u medijskom praćenju ove kampanje jeste izrazita disproporcija između broja i vremena priloga neposrednih i posrednih (pratećih) aktera – 93 % prema 7 % u korist prvih prema broju, odnosno 91 % prema 9 % u vremenu priloga.

Od posrednih aktera najveći publicitet, gotovo četvrtinu, imala je Republička izborna komisija (23 %), potom međunarodne organizacije u zemlji ili van nje (17 %), istraživači javnog mnjenja (14 %), CeSID (13 %), te politički analitičari, eksper-

ti za izbornu pravo i izbore (9 %).

Neposredni akteri

Izrazita usitnjenost priloga je najznačajnija karakteristika medijskog pokrivanja kampanje, što se, s obzirom na veliki broj pretendenta na medijski prostor, moglo i očekivati.

Tabela 4. Prosečan broj priloga i prosečno trajanje priloga neposrednih aktera

Medij	Prosečan broj priloga	Prosečno vreme priloga (u sec.)
RTS - Dnevnik 2	16	57
BK Telefakt	16	58
B92 - Vesti u 7:15	7,5	61
Pink TV - Infotop u 21:00	13	65
Studio B - Vesti u 7	13	52

Druga značajna karakteristika medijskog praćenja ove kampanje bila je izuzetna „televizičnost“, dakle izveštavanje s vizuelnim pokrivanjem: u proseku je 78 % priloga bilo praćeno slikom, bilo aktuelnom, ili arhivskim snimkom. U „televizičnosti“ su prednjačile RTS i Studio B sa preko 90 % pokrivenosti izveštaja slikom. Pri tome treba reći da je kod Studija B 72 % priloga bilo pokriveno „živim“, a 20 % arhivskim snimcima. Najniža vizuelna pokrivenost uočena je u izveštavanju TV B92 - 57 %. Zato je ova TV stanica u žanrovskom smislu imala najviše izveštaja s navodima aktera (37 %).

Žanrovi priloga su u direktnoj vezi s izabranim izvorima. Za B92 ključni izvor bile su izjave i saopštenja aktera (52 %). Uopredno, ovaj izvor su koristili (po opadajućem procentu) Pink TV (35 %), BK TV (30 %), Studio B (23 %) i RTS (21 %).

S druge strane, javni skupovi aktera s vizuelnim pokrivanjem najčešće su bili izvor za Studio B - 62 % (uz pomenutu kombinaciju aktuelne i arhivske slike), potom za RTS (60 %), Pink TV (50 %), BK TV (47 %) i, najmanje, TV B92 - 29 %.

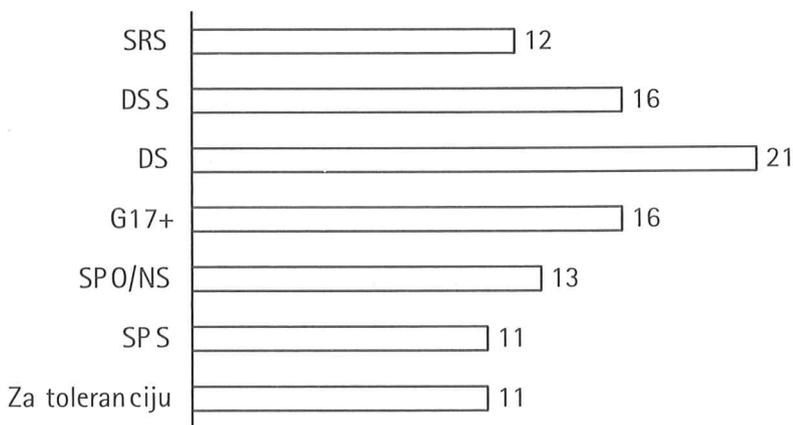
Konferencije za štampu aktera bile su u najvećem broju izvor za BK TV (21 %), RTS (17 %), TV Pink i Studio B (po 12 %) i TV B92 - 11 %.

Napokon, potonja TV stanica je u strukturi izvora imala znatno više novinarskih izvora (agencijske informacije i novinarske priloge - 8 %), tri puta više nego TV Pink i Studio B, odnosno četiri puta više nego RTS i BK TV.

Zanimljivo je osmotriti, konačno, odnos „uspešnih“ i „neuspešnih“ stranaka i

koalicija na izborima u odnosu na njihovo prethodno medijsko pokrivanje u kampanji (tabela 5 u Prilogu i grafikon 4).⁴⁹

Grafikon 4. Udeo stranaka i koalicija sa najboljim izbornim rezultatima u broju priloga o predizbornoj kampanji (%)

Vidljivo je da je stranka koja je osvojila najviše glasova na izborima, *SRS*, u broju priloga o kampanji pri dnu, u društvu sa dva „autsajdera“, *SPS* (koja je ipak prošla cenzus) i Koalicijom „Zajedno za toleranciju“, koja mu je bila vrlo blizu. Ako se ovakva medijska „skrajnutost“ radikala može donekle pripisati njihovoj medijskoj marginalizaciji na pojedinim medijima (posebno na TV B92!), najviša pozicioniranost (u smislu medijskog prisustva) *DS* je rezultanta mnogo kompleksnijeg spleta faktora, od kojih većina ne potiče iz medija. Naime, i ovi izbori su bili, dobrim delom, „izbori protiv“, u ovom slučaju protiv *DS*, koja je personifikovala aktuelnu vlast u Srbiji, pa su se ostali akteri ne tako retko (samo)identifikovali „stavom naspram“ aktuelne vlasti. Dakle, izabrani tip kampanje je uplvisao ovaliku „prisutnost“ *DS* u izveštavanju o kampanji.

U metodologiji koju primenjujemo u posmatranju medijskog pokrivanja aktera kampanje značajno mesto zauzima merenje kvalitativnog faktora – tipa kampanje aktera. U principu, uočena su tri tipa: (a) afirmativna, tokom koje akteri nastoje da

⁴⁹ Radi preglednosti ovde su izdvojene samo stranke/koalicije sa najboljim potonjim izbornim rezultatima, uključujući šest koje su prošle izborni cenzus, odnosno jednu koja mu je bila najbliža – Koalicija „Zajedno za toleranciju“. Sve ostale analize u ovom tekstu biće zasnovane na ovih sedam aktera.

istaknu prednosti svoje izborne ponude i da govore o sebi; (b) kritička, u kojoj se akteri više usmeravaju na, u datom trenutku, omiljeni predmet napada, a ne govore o svom programu; napokon, „negativna afirmacija“, gde se ne govori toliko o autentičnim kvalitetima sopstvenog programa, koliko o njegovim komparativnim prednostima u odnosu na neki izabrani „napadani“ program.

Tokom ove kampanje, odnos „afirmativnog“ i „kontra-afirmativnog“ tipa kampanje bio je 86 % : 14 %, što je, sledstveno, pogodovalo većem „prisustvu“ DS u javnosti, čak i mimo njene volje. Finije nijansiranje ovog nalaza ostvaruje se posredstvom pokazatelja koji nazivamo „način predstavljanja aktera“.

Način predstavljanja aktera

Akteri u medijskoj kampanji mogu biti predstavljeni „aktivno“ i „pasivno“ (ovaj instrument koristili smo i u dosadašnjim analizama). Zbir ova dva pokazatelja čini *ukupno predstavljanje* aktera. Kako je to izgledalo u konkretnom slučaju ove kampanje, predstavljeno je u tabeli 6 u Prilogu.

Iz podataka je vidljivo da je odnos „aktivnog“ (samopredstavljanje) i „pasivnog“ (predstavljanje od strane *drugog*) bio u proseku oko 3:1 (73 % : 27 %). Naravno, odnos u različitim medijima varirao je oko tog proseka. Tako je najviše „aktivnog“ predstavljanja, natprosečno, bilo na BK TV (88 % : 12 %), potom na Studiju B (85 % : 15 %), RTS (80 % : 20 %), a najmanje na B92 (65 % : 35 %) i Pink TV (55 % : 45 %).

Najčešće je „pasivno“ bila predstavljena DS (38 % od svih pasivnih predstavljanja), potom SRS (23 %), G17 plus (16 %), SPS (12 %) i DSS (10 %). Najređe su pasivno bile predstavljene koalicije SPO/NS i „Zajedno za toleranciju“ (po 0,5 %).

Ukupno predstavljanje stranaka i koalicija donekle koriguje nalaze prikazane u grafikonu 4 (jer se on odnosi samo na *aktivno predstavljanje*) i dobija se sledeća slika (u tabeli 7).

Tabela 7. Ukupno predstavljanje stranaka i koalicija

DS	25
G17 plus	16
SRS	15
DSS	14
SPS	12
SPO-NS	10
Za toleranciju	8

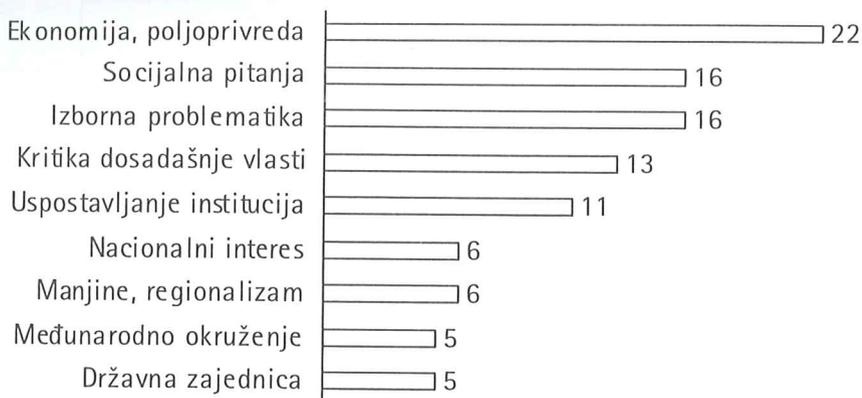
Dakle, ovako posmatrano, DS je „porasla“ za 4 procentna poena, SRS za tri, G17 plus i SPS ostali su na istim pozicijama, dok su koalicije SPS/NS, odnosno „Za toleranciju“ opale za tri, a DSS za 2 procentna poena.

Konačno, da li se može govoriti o *favorizovanju*, odnosno *ignorisanju* bilo koje političke opcije u predizornoj (medijskoj) ponudi? Na prvi pogled – ne, tj. manje nego ikada do sada. Međutim, podaci iz tabele 5 (u Prilogu) ipak ukazuju na potrebu diferenciranijeg pristupa odgovoru na ovo pitanje. Istina, uglavnom nije bilo *izrazitog* favorizovanja, odnosno ignorisanja nijedne političke opcije (kakve pamtимо iz relativno nedavne prošlosti), ali finija poređenja ipak ukazuju na primere „nejednakopravnog“ tretmana, posebno kod pojedinih „privatnih“ medija. U nekim slučajevima, čak drastično, štaviše preko granica tolerantne (autonomne) uređivačke politike, posebno u delu produkcije koji pokriva informisanje najšireg auditorijuma o relevantnim dnevno-političkim događanjima, a koji tangiraju javni interes u najširem smislu tog pojma – dakle, pravo publike da bude adekvatno informisana, svemu ostalom uprkos.

Teme kampanje aktera

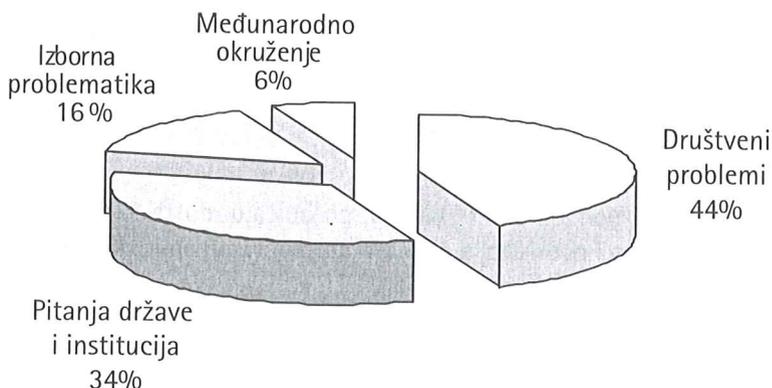
Teme predizborne ponude aktera bile su, po običaju, dosta šarolike (tabela 8 u Prilogu), što se moglo i očekivati, s obzirom na „pačvork“ političke ponude, odnosno pretendencije na sedišta u parlamentu.

Grafikon 5. Teme kampanje (ukrupnjeno) (%)

Ipak, neke tendencije su se jasno iskazale. Još jedna u nizu „istoričnosti“ (i) ovih izbora donela je ponovo na politički menú različite ponude rešavanja starih „istorijskih“ pitanja i najavu novih istorijskih diskontinuiteta, ovaj put s tek iniciranim projektom društvenih reformi. U relativnom smislu, ponovno su prevladala (u odnosu 2:1) „državno-politička“ pitanja nad životnim, ekonomskim i socijalnim, čime bi svaka odgovorna vlast, po definiciji, prevashodno trebalo da se bavi (grafikon 6).

Grafikon 6. Oblasti tema kampanje (ukrupnjeno) (%)

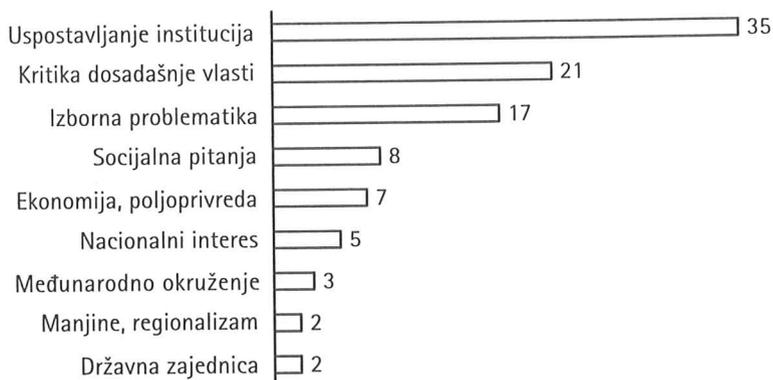

Kada pseudoteme (iz grafikona 5), kao što su „kritika dosadašnje vlasti“ i „izborna problematika“ zapreme sedminu, odnosno šestinu od svih tema kampanje aktera, a zajedno gotovo tri od deset (29 %), jasno je da su izbori i njihov ishod shvaćeni prevashodno kao prilika da se steknu instrumenti za promenu dosadašnjeg kursa državnog i društvenog razvoja. Antireformski kurs, istina, nije transparentno iskazivan, pogotovo ne otvoreno „antidemokratski“ kurs, ali su odijum prema prethodnom nosiocu reformskog projekta i najave temeljnih revizija nekih reformskih i demokratskih tekovina „postpetooktobarskog“ perioda bili više nego reći i jasni. Bilo je vidljiva i nakana „novih“ nosilaca vlasti, ako uspeju na izborima, da tvrdoglavo nastave inačenje sa međunarodnim okruženjem, pa šta košta da košta, makar i po cenu nove izolacije i novih mukotrpnih bauljanja na putu „samosvojnosti“ i „autentičnosti“, koje ni na šta ne liče, osim na svoje samozaljubljene planere i promotere. Dakle, u Srbiji ništa novo: „selo gori, a baba se češlja“, zaneseno zagledana u svoj lik u ogledalu.

Ovakva, „obrnuta ekonomija“ upotrebljenog političkog prostora i vremena donela je i neke, ipak neočekivane, inverzije standardnih političkih „mantri“, odnosno prepoznatljivih programskih prioriteta (videti tematski registar stranaka/koalicija u grafikonima 7-13).

Tako se, recimo, stranka koja pretenduje da u budućoj vlasti rukovodi vladinom većinom (DSS) najmanje bavila ekonomskim, socijalnim i društvenim pitanjima kao *autentičnim* sadržajima (valjda) vladine politike, i dalje gurajući u prvi plan svoju viziju „legalizma“ i, po ko zna koji put, „uspostavljanja“ (čitaj: promena) institucija. Ne propuštajući, pri tom, da još poprilično uživa u svojoj poslovičnoj ulozi „kritičke opozicije“ odlazećoj vlasti i da „premesti“ međunarodno okruženje na poziciju - sedme rupe na svirali! Ipak, kritika vlasti je mnogo udobnija od njenog vršenja. Ne treba smetnuti s uma upozorenje mudrog Napoleonovog maršala Neja: bajone-tima se sve može osvojiti, ali se na njima ne može sedeti!

Grafikon 7. Teme kampanje DSS (%)

Začudo, i DS se, u predasima odbrane od napada na (još uvek) aktuelnu vlast, optužbi za korupciju i zloupotrebe (neutemeljenih!?) i „izdaju nacionalnih interesa“, iznenada „prisetila“ socijalnih pitanja i stavila ih na vrh svojih prioriteta, praktično „zaboravljajući“ upravo njihov neadekvatan tretman tokom prethodnog vršenja vlasti.

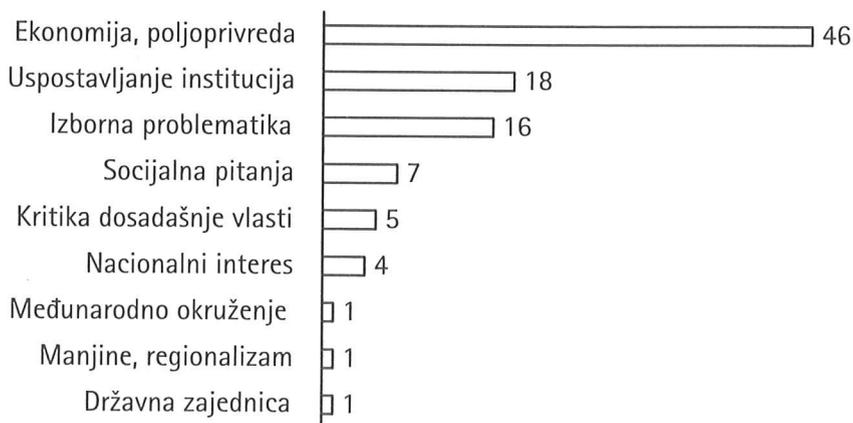
Grafikon 8. Teme kampanje DS (%)

Stranka/koalicija čiji drugi naziv je oduvek bio „srpski nacionalni interes“

(SPO/NS) jedanaest puta manje se bavila njime nego ekonomskim pitanjima, tek usputno koketirajući sa obnovom monarhije kao predloškom za promenu državnog okvira. Istina, briga za ekonomiju u njoj interpretaciji značila je, gotovo eksplicitno, reviziju privatizacije, odnosno „domaćinsko-burazersku“, netržišnu, zatvorenu i autarhičnu ekonomiju tajkunskog tipa, u skladu, verovatno, s *kredom* ekonomskog „buma“ na lokalnom nivou njenog manjeg lidera: reketiranje + ekološka devastacija + monopolsko drpanje i „razdeoba“ plena.

Grafikon 9. Teme kampanje SPO/NS (%)

Ultradesno-ultraleve članice bivše crveno-crne koalicije najviše su koketirale sa „burag-socijalnim“ impulsima lumpenskih protivnika ekonomskih reformi, svojih najvernijih glasača, i primerenom socijalnom demagogijom, nudeći i takve nonsense kao što su revizija privatizacije, besplatni socijalni servisi (školstvo, zdravstvo...) i – hleb po ceni od tri dinara. Falio je još samo „švedski standard“.

SPS se, kao *omage* svom najistaknutijem, trenutno na duže odsutnom članu, značajno bavio i mrskim „međunarodnim okruženjem“ (posebno Haškim tribunalom), a SRS najvećma „nacionalnim interesom“. Pri tom je simptomatično da obe stranke u podjednako meri ignorišu pitanje „uspostavljanja institucija“ (tako priraslo srcu DSS). No, u tome su bar bile iskrene: njihova vladavina je bila ista takva, tj. vaninstitucionalna i one ostaju nepomerene u stavu da najbolje funkcionišu u institucionalnom haosu. Otuda gotovo unisona kritika „dosadašnje vlasti“ i njenog kakvog-takvog rada na institucijama znači još jedan dokaz njihove dosled-

nosti. Dakle, s njima nema neizvesnosti (kao jednog od sinonima demokratije).

Grafikon 10. Teme kampanje SPS (%)

Grafikon 11. Teme kampanje SRS (%)

Šarolika i u velikoj meri iznuđena koalicija „Za toleranciju“ je u svojoj ponudi i u pokušaju proboja praga u suštini diskriminatorskog, ili u najmanju ruku marginali-

zujućeg, visokog izbornog cenzusa za „male“ stranke, igrala na slabu kartu, slabu u odnosu na *mainstream* većine najjačih političkih opcija: viđenja Srbije kao visoko centralizovane *unitarne* države s marginalizovanim ili „asimiliranim“ manjinama; ovde je „institucionalno-politička“ komponenta progutala socijalno-ekonomsku. Doduše, da je cenzus bio probijen, ova mana bi ostala zapretna i to bi doprinelo makar malo drugačijem sastavu budućeg parlamenta. Pošto se to nije dogodilo, ostaje „gola činjenica“ da je Srbija jedina multietnička zemlja u Evropi u kojoj interesi čak i „značajnih“ manjina neće biti predstavljeni u parlamentu.

Grafikon 12. Teme kampanje „Zajedno za toleranciju“ (%)

Nekako najdoslednija (ma šta to značilo) svojoj izornoj ponudi bila je eksperćka stranka G17 plus, istina, zagubivši negde usput svoje prethodno „gromoglasno“ mantranje „samostalne Srbije“.

Grafikon 13. Teme kampanje G17 plus (%)

Pravu „poslasticu“ za analitičare medija do kraja 2000. godine (uz sve lično gađenje prema nivou opšte i političke kulture, ali „smiješano, najlakše se pije“) činile su oralne „svaštalice“, tj. miš-maš govora mržnje, netrpeljivosti, ksenofobije, otvorenog/prikrivenog etnonacionalizma, šovinizma i rasizma, pogromaških poziva, nadgornjavanja u inoviranju uvreda, difamacija i diskvalifikacija uglavnom u interpretacijama aktera, ali i uz izdašno i „dragovoljno“ seirenje i „dosoljavanje“ samih poslanika medija.

Filteri u sterilisućem distanciranju medija od aktera bili su u međuvremenu, i bar u nekom vremenu, ipak zgusnuti, tako da je malo šta „kulturno kontaminirajuće“ dobijalo priliku da se provuče kroz njih. Mediji su, bar neko vreme, nastojali da „štite“ aktere od njih samih, tj. sopstvenog sramoćenja pred javnošću i vređanja te javnosti. Ako je to bila svojevrсна preventivna cenzura, pozdravljam. Ako je to, usput, bila zaštita slobode i prava na čistu javnu reč od ugrožavanja te slobode i prava, pozdravljam je utoliko više („nema slobode za neprijatelje slobode“ još uvek važi u našim *temporas et mores*).

Nažalost, ova izvorno javna funkcija medija opstala je kratko. Nju je postepeno zamenjivao „objektivizam“, tj. pilatovština, dakle, prividno čišćenje ruku od „jezičkih pikanterija“ naših asova (političke) džungle, u kojima mediji uglavnom, uistinu, više ne saučestvuju (aktivno), ali im se i ne suprotstavljaju, makar pasivno.

Ako ne komentaram, ono bar ograđivanjem. Navodno, sve to u ime maksime da je „sve vest“, makar bila i najgrđa (jezička) gnusoba.

Ovako shvaćeni „objektivizam“ (u)desio je da tokom ove kampanje u etar odu i neke krajnje neobične izjave-svaštalice, u rasponu od zlovolje, preko mrzovolje do mržnjoslovlja, za koje smo (ovo potonje) pomislili da pripada ropotarnici (nedavne) neslavne istorije. Bez namere da izlažemo detaljni katalog primera ovog raspona, navešćemo najvećma šta je sve (između ostalog) pušteno na mediju koji ima najveći emisioni domet, koji je javni servis i koji time ima najveću odgovornost prema javnosti. Usput, i na medijima koji pretenduju na „nacionalnu frekvenciju“.

Dragan Maršićanin, potpredsednik DSS na tribini u Rekovcu, o dosadašnjoj kampanji koju vode druge stranke:

„Da ne znam imena lidera tih stranaka - Tadića, Labusa i Tome Nikolića, ja bih rekao da Srbijom šetaju laža i paralaža i da jedan nudi 300.000 radnih mesta, da drugi nudi 500.000 a čujem da je jedna stranka juče izašla i sa milion. Nisam ni znao“ (9. decembar 2003, Dnevnik 2, RTS).

Marijan Ristićević iz „Koalicije za narodno jedinstvo“, konstatujući kako i druge stranke sve češće govore o poljoprivredi, kaže: „Prava je navala na svinjce, kokošinjce i staje!“ (8. decembar 2003, Dnevnik 2, RTS).⁵⁰

„Danas se u Srbiji pije slovenačko mleko, a srpski seljaci rasipaju mleko“, Ivica Dačić, predsednik GO SPS, kritikujući DOS na mitignu SPS u Aleksandrovcu (12. decembar 2003, Dnevnik 2, RTS).

„Opet krvavi Solana u Srbiji i opet šesta flota u Jadranu. Da se ja pitam, prekinuo bih sve aktivnosti oko izbora dok šesta flota ne izađe iz Jadrana“, rekao je Radovan Raka Radović, Kolicija „Za narodno jedinstvo“, na konvenciji u Nišu (16. decembar 2003, Politički poligon, RTS).

„...Šta nas sprečava da živimo kao Evropljani... Šta nas sprečava? To što nemamo svoje pare i što s njima ne možemo da raspolažemo. A zašto nemamo svoje pare? Zbog toga što onog momenta kada mi krenemo u pitanje zašto ne dozvolite da živimo normalno, onda se postavlja pitanje šta će biti sa beogradskim parazitima koji žive od toga što piju krv i Vršcu i Kragujevcu i Subotici i Novom Pazaru na potpuno identičan način“, Nenad Čanak, Koalicija „Zajedno za toleranciju“, na tribini u Vršcu (17. decembar 2003, BK TV).

⁵⁰ Ako zanemarimo osobeni diskurs ovog iskaza (valjda namerno zaoštren da bi bio autentično „seljački“, ma šta to značilo), većina analitičara je u klasifikaciji tema kampanje uočilo da, za razliku od prethodnih predizbornih kampanja, stranke na vlasti i opozicija u svojim predizbornim programima znatno više pažnje posvećuju problemima sela. Analitičari smatraju da povećano interesovanje tzv. demokratskih snaga za probleme sela leže u činjenici da taj glasački korpus uglavnom glasa za socijaliste i radikale.

„Na njihovim mestima, na žalost, sada sede crnogorski direktori, koji su se besplatno školovali ovde u Beogradu. Broj crnogorskih direktora je u Srbiji 1400. Nemamo ništa protiv Crnogoraca, ali Srbi nemaju drugu otadžbinu“, reči Ivana Jakšića iz omladine DHSS, na konferenciji za novinare posvećenoj problemu nezaposlenosti omladine u Srbiji (9. decembar 2003, Dnevnik 2, RTS).

Dušan Mihajlović, Liberali Srbije: „Jedan od junaka antiterorističke borbe na Kosovu i Metohiji i moja desna ruka u reformama policije i pravi junak najveće policijske operacije „Sablja“, general Lukić (8. decembar 2003, TV B92).

Marijan Rističević, „Za narodno jedinstvo“: „Ja vas pozivam da stavite prst na čelo. Parafraziraću majora Gavrilovića „Za njih Vaši životi ne postoje, Vaše porodice ne postoje, Vi ništa nemate više da izgubite. Zato napred u slavu 28-og, olovke u ruke da ih zakucamo istim olovkama“ (17. decembar 2003, Pink TV).

ANALIZA DELOVANJA POJEDINIH MEDIJA

RTS⁵¹ - Dnevnik u 19:30 i „Politički poligon“ (od 15. decembra)⁵²

Faktografija:

Ukupan broj priloga = 311

Ukupan broj priloga o neposrednim akterima = 306, o posrednim samo 5

Prosečan broj priloga o neposrednim akterima = 16

Prosečan broj priloga o posrednim akterima = 1,7

Ukupno vreme priloga 17.769 sec = 296,15 minuta = 4,93 sati

Ukupno vreme priloga neposrednih aktera = 17.569 sec = 292,81 minuta = 4,88 sati

Ukupno vreme priloga posrednih aktera 200 sec = 3,3 minuta

Prosečno vreme trajanja jednog priloga neposrednih aktera = 57 sec

Prosečno vreme trajanja jednog priloga posrednih aktera = 42 sec

⁵¹ Najveći deo analize zasniva se na zapažanjima i komentarima analitičarke Veliborke Staletović.

⁵² S obzirom na brojnost izbornih lista, 15. decembra u Dnevniku 2 saopšteno je da od te večeri posle Dnevnika 2 počinje emitovanje emisije koja će u celosti biti posvećena parlamentarnim izborima - „Politički poligon“. Uredivački ispravna odluka koju je donelo uredništvo RTS, jer da nije, Dnevnik 2 počeo bi da liči na one dnevnike iz septembra 2000. godine. Izborni blok trajao je u proseku 15 minuta što je dovelo do toga da će gotovo polovina emisije pripasti izborima, a sve ostale teme ne bi tako dobile prostor. Dnevnik 2 postao bi tako monoton, opterećen politikom, a sve ostale oblasti/događaji ostali bi izvan emisije koja još uvek ima najveću gledanost u Srbiji. Međutim, u vreme vikenda 20/21. decembra Politički poligon nije emitovan pa je izborni blok ponovo bio vraćen u Dnevnik 2.

Politički poligon trajao je u proseku 15 minuta i, uz najave spikera iz studija, emitovani su prilozima o predizbornim aktivnostima učesnika parlamentarnih izbora.

UVOD

Iskustvo tokom ranijih uređivačkih godina na ovom mediju nije se ponovilo. Parlamentarni izbori po obimnosti potencijanih učesnika nisu bili nimalo lak medijski zadatak, a „državna televizija“ (tj. javni servis) obavila je veoma dobar posao. Trebalo je profesionalno i korektno novinarski pokriti zvanično 19 izbornih lista. Direktno, to je značilo da je za takav novinarski posao bilo potrebno ni manje ni više nego 19 kamera i ekipa što, poznavajući domaće medijske uslove, nema nijedna druga TV.

Tehnički najopremljenija, sa razvijenom dopisničkom mrežom, RTS je uspevala da emituje priloge sa mitinga, konvencija koje su održavali nosioci predizbornih lista, a koje su se dešavale istog dana. RTS je veoma retko koristila arhivske snimke u pokrivanju priloga, uglavnom samo onda kada se radilo o saopštenjima.⁵³

Izveštaji su uglavnom ličili jedni na druge. S obzirom da se predizborna kampanjska aktivnost u najvećoj meri svela na tribine i konvencije, uz retko koji miting (SRS, SPO/NS, SPS), i izveštaji su bili jednolični, sa „hladnim“ (u McLuhan-ovskom smislu) vizuelnim i tonskim pokrivanjima, kraćim najavama i odjavama sa događaja. Kamere su retko kad, u odnosu na prethodne godine, „zumirale“ prisutne pojedince. Pre su se zadržavale na širokim planovima, zumiranim transparentima i sloganima i pitoresknim obeležjima učesnika zborova.

Za razliku od, recimo, BK TV, RTS se nije direktno uključivala ni u jednu predizbornu konvenciju bilo koje političke stranke/koalicije, niti je u posmatranom dnevnom informativnom programu bilo plaćenih termina.

Sve u svemu, u izveštavanju o predizornoj kampanji na RTS, „izostalo je“ komentarisanje novinara, svrstavanje, podržavanje, pristajanje uz bilo koje političke opcije. Dobar je znak da su, makar dok traje predizborna aktivnost, novinari javnog medijskog servisa u Srbiji odradili posao profesionalno.

Nacionalna televizija, „odrasla“ na greškama, poslušničkom i podaničkom konceptu, prišla je predizornoj kampanji na način kako je to naložila i Republička radiodifuzna agencija, koja je, pretpostavljamo, obavljala svakodnevni monitoring svih elektronskih medija, u okviru svojih nadležnosti. Zastupljenost svih učesnika izbora bez favorizacije bilo kojeg aktera, tehnički dobro pokriveni događaji/prilozi sa živom slikom i tonom, bez komentarisanja priloga, učinili su da RTS zasluži epitet

⁵³ Kao i u vreme predsedničke kampanje, izostala su u većoj meri saopštenja političkih stranaka/koalicija. Kampanja je bila mahom jednolična, naporna za praćenje, jer se već posle nekoliko dana posmatranja uvidelo da će demagogija, kako politička tako i socijalna, biti top tema gotovo svih predizbornih lista.

profesionalne televizije, koja je, možda, i preterivala u „objektivizmu“, katkad poistovećenim sa „poslušništvom“ itd.⁵⁴ Ovakvo poistovećivanje se za RTS ne bi mogla izvesti. Staloženi „objektivizam“ je ipak bolja opcija od naglašenog, čak ostrašćenog „subjektivizma“ (zasnovanog na ovakvim ili onakvim političkim simpatijama i preferencijama), odnosno volunтарыstičkog „izbora“ samog medija koga i šta će prezentirati, odnosno ignorisati (bez obzira na moguću, riskantno kalkulisanu Orwell-ovski efekat, da „čega nema na TV, nije se ni dogodilo“). Jer, u multimedijalnom prostoru kojim smo okruženi stvari se ne samo *zbivaju*, nego i *saznaju* i iz drugih izvora, ma šta o tome „mislilo“ uredništvo neke TV.

A sad ponešto o „objektivizmu“ RTS u prezentaciji predizborne kampanje. Medijsko vreme i prostor, koji su podeljeni između neposrednih i posrednih aktera, s apsolutnom prevagom prepušten je neposrednim akterima (odnos 98 % : 2 %), tako da su potonji bili gotovo „statistička greška“.⁵⁵

Neposredni akteri

RTS se doista potrudila da svi akteri imaju podjednaku šansu da se medijski predstave biračkom telu, bez obzira na objektivnu političku značajnost.⁵⁶ Udeo „jačih“ i „slabijih“ političkih opcija bio je 1:2 (36 % : 64 %, grafikon 14).

⁵⁴ Neki medijski analitičari su ocenjivali da su se svi mediji tokom predizborne kampanje ponašali „podanički“ i „snishodljivo“ naspram većine političkih aktera, učesnika parlamentarnih izbora, pogotovu onih koji predstavljaju snage bivšeg režima (SPS, SRS, JUL). Ne treba prenebregnuti činjenicu da su se oni vratili na političku scenu kao „autentične“ stranke ne zahvaljujući medijima i medijski bi ih bilo loše „isključivati“, jer im se tako, ako ništa drugo, podiže rejting. U normalnijem političkom i medijskom okruženju njihova pojava i govor trebalo bi da budu samim sobom kontrapropaganda. No, ovde ne postoji normalno političko okruženje, politička kultura i zrela politička zajednica „birača“, a ne „glasača“ i nije na medijima da ponovo pokušavaju da „normalizuju“ to okruženje u određenom, zadanom smeru, dovoljno je da ga slikaju u pravim bojama, pa neka se „javnost“ opredeli prema sopstvenim kriterijumima. A kakvo političko okruženje, takva i „politička javnost“.

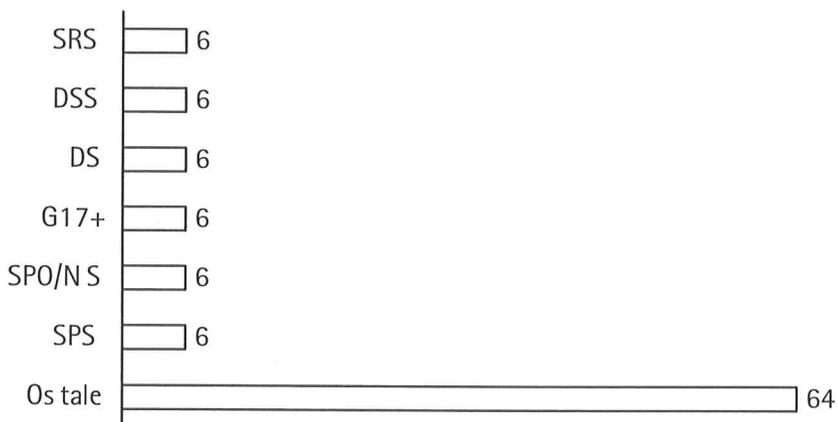
⁵⁵ Izostali su ranije veoma dugi prilozi sa sednica RIK-a, dok su ispraćeni svi događaji kada su predavane izborne liste. Ovu kampanju obeležava i to da su u medijima izostale reakcije/saopštenja posrednih aktera kampanje, kao i rezultati istraživanja javnog mnjenja.

⁵⁶ Na RTS-u nije mogla da se primeti favorizacija bilo kojeg političkog aktera/predizborne liste. RTS tako nije dala primat (poput BK TV) vesti o saobraćajnoj nesreći dvojice predstavnika radikala, iako je taj događaj uvrstila u vesti dana. Vest o nesreći radikala emitovana je u redovnom bloku vesti o kampanji i drugih aktera.

Informacije o aktivnostima stranaka/koalicija koje učestvuju na parlamentarnim izborima plasirane su u sredini emisije. Blok vesti bio je podeljen je na gotovo ujednačene priloge.

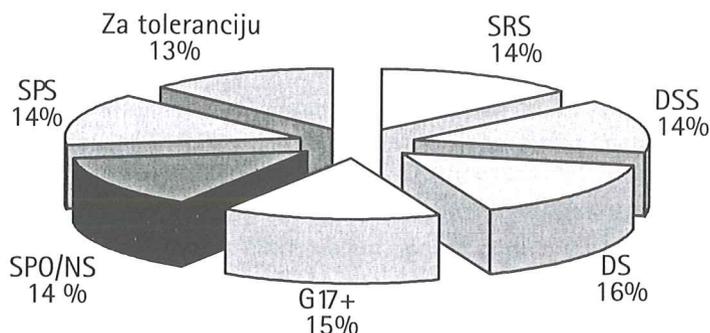
Ujednačen tretman učesnika ogledao se i u minutaži priloga. Prilozi su u proseku trajali 57 sekundi za neposredne aktere, odnosno 42 sekunde za posredne. Blok vesti o predizornoj kampanji počinjao je uvek s drugom izbornom listom. Nije bilo utvrđenog reda po kojem su prilozi emitovani.

Grafikon 14. Udeo „jačih“ i „ostalih“ stranaka i koalicija u broju priloga o predizbornoj kampanji (%)

Kada se izdvoje samo stranke i koalicije koje su ostvarile najbolje izborne rezultate, dobija se razdeoba prikazana u grafikonu 15:

Grafikon 15. Udeo stranaka i koalicija sa najboljim izbornim rezultatima u broju priloga o predizbornoj kampanji na RTS (%)

„Aktivno“ i „pasivno“ predstavljanje neposrednih aktera

I u ukupnom predstavljanju neposrednih aktera RTS je nastojala da uspostavi

„nadprosečni“ odnos između „aktivnog“ i „pasivnog“ predstavljanja (80 % : 20 %), pokušavajući tako da akterima više „pruži priliku“ za „afirmativne“, nego za „destruktivne“ aspekte njihove predizborne ponude.

Tabela 9. „Aktivno“, „pasivno“ i ukupno predstavljanje neposrednih aktera

	Aktivno	Pasivno	Ukupno
G17 plus	19	8	27
DSS	18	8	26
SRS	18	7	25
DS	20	6	26
SPO-NS	18	0	18
SPS	18	2	20
Za toleranciju	16	0	16
Ukupno	127 (80 %)	31 (20 %)	158

BK TV Telefakt 4 u 18:55

Faktografija:

Ukupan broj priloga = 306

Ukupan broj priloga o neposrednim akterima = 292, o posrednim 14

Prosečan broj priloga o neposrednim akterima = 16

Prosečan broj priloga o posrednim akterima = 1,7

Ukupno vreme priloga na BK TV: 17.477 sekundi = 291,2 minuta = 4,85 sati

Ukupno vreme priloga neposrednih aktera na BK TV = 16.917 sekundi = 281,9 minuta = 4,70 sati

Ukupno vreme priloga posrednih aktera na BK TV = 560 sec = 9,3 minuta

Prosečno vreme trajanja jednog priloga neposrednih aktera = 57.9 sekundi

Prosečno vreme trajanja jednog priloga posrednih aktera = 70 sekundi

Većina medijskih analitičara ostala bi bez jednoznačne ocene kad je reč o radu BK TV u vreme predizborne kampanje. Ovaj privatni medij, zasigurno, nije do kraja ispoštovao preporuke Republičke radiodifuzne agencije, tj. njenog Saveta.⁵⁷

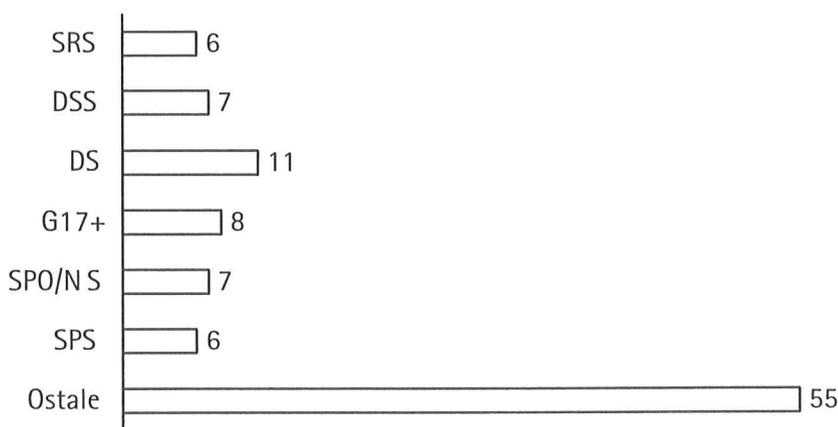
Recimo, doprinoseći favorizaciji jedne političke opcije (DS, videti grafikone 16 i 17), BK je relativno profesionalno, mada manje istaknuto, ipak ispratila i dešavanja

⁵⁷ Najveći deo analize zasniva se na zapažanjima i komentarima analitičarke Veliborke Staletović.

na drugoj strani političke skale.⁵⁸ Katkada je taj navodni „ekvilibrijum“ delovao zbunjujuće, medijski nemotivisano i politički neopravdano.⁵⁹ Inače, vesti o izbornoj kampanji emitovane su uglavnom u drugom delu emisije, često i posle vesti iz sveta. Uglavnom pokriveni aktuelnom slikom i tonom, prilozi o aktivnostima stranaka/koalicija svodili su se na kratke izveštaje, s nekim, pomenutim izuzecima.

Neposredni akteri

Grafikon 16. Udeo „jačih“ i „ostalih“ stranaka i koalicija u broju priloga o predizbornoj kampanji (%)

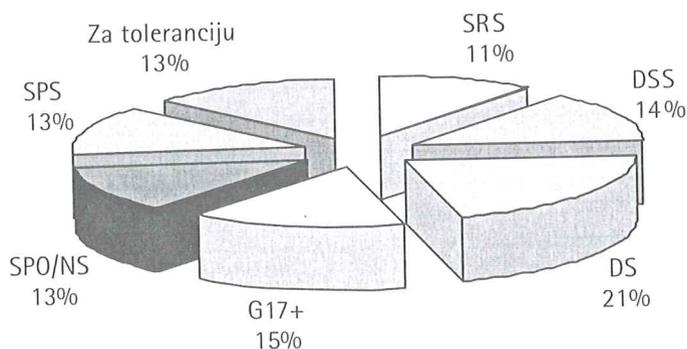
Primetno je bilo da su manje „značajne“ stranke ipak dobijale manje vremena, a njihove aktivnosti predstavljane su kroz kratke vesti ili izjavu nekog od direktnih učesnika (Koalicija „Odbrana i pravda“).

⁵⁸ BK TV dala je veliki značaj saobraćajnoj nesreći u kojoj su učestvovali čelni ljudi SRS. I pored toga što je vest o toj nesreći objavljena kao prva, gotovo tri minuta trajao je prilog o tom događaju (snimci lokalne TV Globus). Za razliku od državne TV koja se prema ovom događaju nije posebno odnosila (iako je emitovana kao vest dana), BK TV je prilog o saobraćajnoj nezgodi predstavnika SRS emitovala odvojeno od predizbornog bloka koji se uvek najavljuje džinglom (levo-desno), a koji je u Telefaktu 4, 10. decembar 2003. emitovan u 14. minutu, posle vesti o Kosovu, Hagu, dešavanjima u svetu.

⁵⁹ Recimo, prilog o šetnji lidera SNS Branislava Ivkovića i Bidže Budimirovića trajao je neuobičajeno dugo - kamera je šetala i pratila kretanja dvojice lidera koalicije SNS-Pavković, koji su na Kalenić pijaci u Beogradu pokušali da animiraju seljake na tezgama. Niti je bilo razgovora sa seljacima, niti je prilog koji je emitovan morao da traje 62 sekundi. Sve se na kraju završilo Bidžinom izjavom o poljoprivredi (Telefakt 4, 9. decembar 2003).

Kada se izdvoje samo stranke i koalicije koje su ostvarile najbolje izborne rezultate, dobija se sledeća razdeoba:

Grafikon 17. Udeo stranaka i koalicija sa najboljim izbornim rezultatima u broju priloga o predizbornoj kampanji (%)

Favorizacija izborne liste DS

Nosilac liste DS Boris Tadić i DS dobijali su značajan primat u Telefaktu 4, u odnosu na ostale stranke/koalicije. Uistinu, može se govoriti o direktnoj favorizaciji ili podršci ovoj listi, jer se u Telefaktu 4 BK TV direktno uključila u konvenciju DS u Zaječaru. Prilog je trajao 4 minuta i 32 sekunde. *To je bilo prvo direktno uključivanje.* Emitovan je sam početak konvencije i pozdravni govor Borisa Tadića. Nije bilo reči o plaćenom terminu već o direktnom uključanju u program (11. decembar, Telefakt 4 BKTV).

BK TV je 13. decembra 2003. još jedanput dala značajniju podršku i prostor DS na parlamentarnim izborima. U Telefaktu 4, na kraju bloka vesti o aktivnostima aktera kampanje za parlamentarne izbore, BK TV se *direktno uključila u konvenciju DS* u Novom Sadu. Prilog je trajao 3 minuta i 24 sekunde, što je gotovo minutaža koju dobijaju pet stranaka/koalicija (mereno zajedno). Pitanje je koliko je sve to profesionalno i gde su standardi koji se moraju poštovati - ravnopravnost svih aktera, jednak tretman.

Da BK TV ne poštuje preporuke Republičke agencije za radiodifuziju pokazuje i iz-

danje Telefakta 4 od 17. decembra 2003. kada se *direktno uključila* u preidizbornu konvenciju DS u Užicu. Osim na konvencije DS, ova televizija nije se uključivala ni na jednu drugu konvenciju, sve do 22. decembra (pre Telefakta u 18:55), kada je BK TV direktno prenosila konvenciju DSS iz Niša sa naznakom *plaćeni termin*.⁶⁰

Radi se o direktnim uključenjima (slika, ton) bez komentarisanja. Voditelj emisije jednostavno u izbornom bloku *najavi* direktno uključenje. S druge strane, državna televizija nije imala prilog sa konvencije DS iz Užica, koja se odvijala u toku večeri, već je emitovan prilog sa konferencije za štampu, koju je u toku dana održao nosilac liste Boris Tadić.

„Aktivno“ i „pasivno“ predstavljanje neposrednih aktera

BK TV je u svom izveštavanju dala iznadprosečan primat aktivnom predstavljanju aktera, za deset procenata više u odnosu na prosek svih posmatranih elektronskih medija.

Tabela 10. „Aktivno“, „pasivno“ i ukupno predstavljanje neposrednih aktera

	Aktivno	Pasivno	Ukupno
G17 plus	23	7	30
DSS	21	4	25
SRS	17	8	25
DS	21	7	39
SPO-NS	19	1	20
SPS	19	2	21
Za toleranciju	19	0	19
Ukupno	150 (84 %)	29 (16 %)	179

Među *posrednim akterima* najveći publicitet imali su istraživači javnog mnjenja (27 %), Republička izborna komisija (20 %), CeSID (13 %), Vlada i članovi Vlade, Radiodifuzni savet, međunarodne organizacije u zemlji ili van nje, Srpska pravoslavna crkva, javne ličnosti intelektualci i ostali akteri (po 7 %).

⁶⁰ Indikativno je da je u bloku vesti o predizbornim aktivnostima BK TV umela da emituje i izjave još uvek aktuelnog premijera Srbije Zorana Živkovića koji ne govori u ime stranke kojoj pripada, već je govorio kao premijer o rezultatima koje je Vlada Srbije postigla u poslednje tri godine (10. decembar, 20. decembar). Nejasno je kakva je uloga premijera u kampanji koji vodi stranka kojoj pripada?

Najčešći izvori informacija na BK TV bili su javni skupovi aktera (48 %), potom njihove izjave i saopštenja (30 %) i konferencije za štampu (21 %).

Žanrovsku strukturu činilo je 74 % izveštaja s vizuelnim pokrivanjem, 25 % čisto verbalnih vesti i izveštaja, i jedan intervju (0,3%).

B92, Vesti u 7:15

Faktografija:

Ukupan broj priloga = 146

Ukupan broj priloga o neposrednim akterima = 120, o posrednim 26

Prosečan broj priloga o neposrednim akterima = 7,5

Prosečan broj priloga o posrednim akterima = 3,7

Ukupno vreme priloga na B92: 9810 sekundi = 163,5 minuta = 2,72 sata

Ukupno vreme priloga neposrednih aktera na B92 = 7323 sekunde = 122 minuta = 2,03 sati

Ukupno vreme priloga posrednih aktera na B92 = 2487 sekundi = 41,5 minuta

Prosečno vreme trajanja jednog priloga neposrednih aktera = 61 sekunda

Prosečno vreme trajanja jednog priloga posrednih aktera = 95 sekundi

*Uvod*⁶¹

Već iz sumarnih faktografskih podataka uočljivo je da je TV B92 posvetila kampanji znatno skromniji publicitet od svih ostalih posmatranih medija. Osim toga, odnos neposrednih i posrednih aktera kampanje znatno je „uravnoteženiji“, čak se može reći da su posredni akteri bili izrazitije zastupljeni sa dužim i složenijim prilozima nego neposredni, o kojima se jednostavno „izveštavalo“. Treća uočena karakteristika jeste neujednačen tretman „jednakijih“ (jačih) i „nejednakijih“ (pretpostavljeno marginalnih) učesnika na ovim izborima.

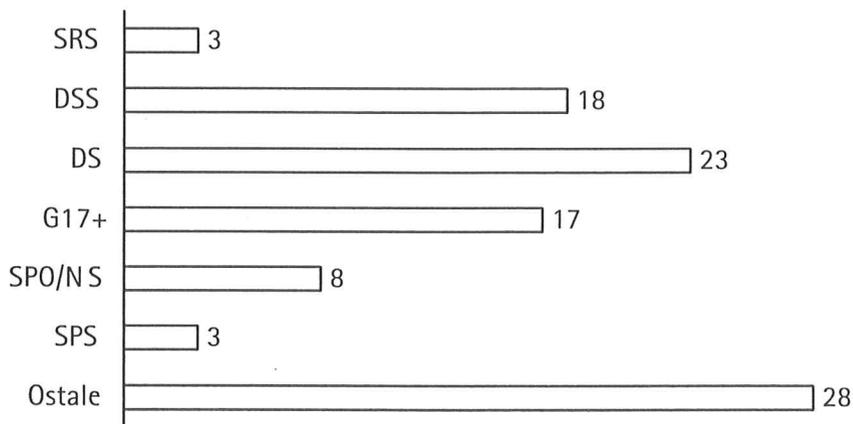
Napokon, četvrta, iako ne i na poslednjem mestu, jeste izvesna, jasno uočljiva (i čini se svesna) favorizacija nekih i marginalizacija drugih političkih opcija, o kojima će biti još reči. Mogućno je da je ovo potonje izraz i osobene uređivačke politike TV B92 (i uspostavljenog „konsenzusa“ unutar uređivačkog tima da se određene stranke i njihove aktivnosti sistematski namerno prećutkuju i ignorišu), no to ne može, a da ne bude primećeno i konstatovano u ovom izveštaju. Smatramo, takođe, da se ovakvi disbalansi ne mogu pripisati samo skromnijim

⁶¹ Znatan deo analize zasniva se na zapažanjima i komentarima analitičarke Nataše Nastić.

tehničkim mogućnostima ove TV (u poređenju, recimo, sa RTS).
Neposredni akteri

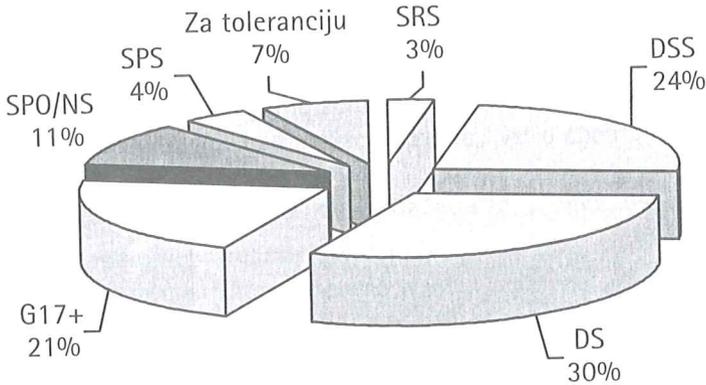
Očito je da je TV B92 „anticipirao“ (tj. prognozirao) realni raspored političkih snaga na potonjim izborima, jer je odnos broja priloga „viđenih“ favorita i autsajdera bio gotovo tri prema jedan (72 %: 28 %). Druga uočljiva disproporcija je odnos unutar korpusa „favorita“, u kojem je odnos priloga o strankama tzv. „reformskog bloka“ naspram priloga o tzv. „antireformskom bloku“ praktično 4:1.

Grafikon 18. Udeo „jačih“ i „ostalih“ stranaka i koalicija u broju priloga o predizbornoj kampanji (%)

Ovo je još vidljivije kada se izdvoje samo stranke i koalicije koje su ostvarile najbolje izborne rezultate, kao u grafikonu 19:

Grafikon 19. Udeo stranaka i koalicija sa najboljim izbornim rezultatima u broju priloga o predizbornoj kampanji (%)

I ovde je odnos „pro” i „anti”-reformskog bloka 4:1, no zanimljiviji je odnos broja priloga, recimo, o SRS, naspram tri najjače stranke/koalicije „pro”-bloka: prema DS - 1:10, prema DSS - 1:8, prema G17 plus 1:7.

„Aktivno” i „pasivno” predstavljanje neposrednih aktera

Na osnovu ukupne zastupljenosti aktera može se uočiti dominacija tri najveće stranke: DS, G17 plus, DSS (ovim redom), dok je „aktivno” izveštavanje o predizbornim aktivnostima SRS izrazito zapostavljeno.

Tabela 11. Aktivna, pasivna i ukupna zastupljenost aktera

No, ovu „rang listu” valja osmotriti diferencirano. Dok DSS i delimično G17 plus

	Aktivno	Pasivno	Ukupno
G17 plus	20	7	27
DSS	22	2	24
SRS	3	11	14
DS	28	22	50
SPO-NS	10	0	10
SPS	4	7	11
Za toleranciju	6	0	6
Ukupno	93 (65 %)	49 (35 %)	142

svoj visoki rejting prvenstveno duguju „aktivnom“ predstavljanju: DSS 9:1, a G17 plus 3:1, DS je postigla gotovo „ekvilibrjum“ aktivnog i pasivnog predstavljanja 56 % : 44 %, dakle, u gotovo istom omeru se samopredstavljala, ali i bila predmet napada drugih.⁶² „Negativnu“ proporciju aktivnog i pasivnog predstavljanja ostvarile su SPS (1:3), odnosno SRS (1:5).

Posrednih aktera je na TV B92 bilo, kao što je već rečeno, znatno više nego na ostalim posmatranim medijima, i po broju i prema vremenu priloga. Najveći publicitet su imale reakcije međunarodnih organizacija u zemlji ili van nje, te politički analitičari, eksperti za izbornu pravo i izbore (po 21 %), potom istraživači javnog mnjenja (18 %), Republička izborna komisija (14 %), pa CeSID i sindikati (po 7 %), te nevladine organizacije i udruženja građana, mediji i ostali akteri (po 4 %).

Izvori informacija su uglavnom bili: izjave i saopštenja aktera (52 %), javni skupovi (29 %), konferencije za štampu (11 %), ali i 8 % agencijskih i novinarskih izvora. Gotovo da i nema priloga u kojima su sadržani komentari.

Najveći broj priloga pripadao je informativnom žanru: izveštaj sa audio-vizuelnim pokrivanjem (57 %), izveštaj sa navodima aktera (često pušten samo uz telop - 38 %), vest i izveštaj sa fotografijom aktera i događaja (2 %) i intervjui (3 %).

Pink TV, Infotop u 21:00⁶³

Faktografija:

Ukupan broj priloga = 234

Ukupan broj priloga o neposrednim akterima = 214, o posrednim 20

Prosečan broj priloga o neposrednim akterima = 12,6

Prosečan broj priloga o posrednim akterima = 2,9

Ukupno vreme priloga na Pink Infotop: 15.225 sekndi = 253 minuta = 4,23 sata

Ukupno vreme priloga neposrednih aktera na Pink Infotop = 13.806 sekundi = 230 minuta = 3,8 sati

Ukupno vreme priloga posrednih aktera na Pink Infotop = 1419 sekundi = 23 minuta

Prosečno vreme trajanja jednog priloga neposrednih aktera = 65 sekundi

Prosečno vreme trajanja jednog priloga posrednih aktera = 71 sekunda

⁶² Na udaru nekih stranaka su znatnim delom bile SPS i SRS, dok su DS i Vlada RS bile na udaru svih ostalih stranaka. Demokratskom strankom bavile su se sve stranke, sa porukama koje su se uglavnom odnosile na odgovornost za različite aspekte trenutnog stanja u zemlji.

⁶³ Znatna deo analize zasniva se na zapazanjima i komentarima analitičarke Nataše Nastić.

Uvod

Udarna večernja informativno-politička emisija TV Pink, koja je u CeSID-ov monitoring medija uključena nakon (opravdanog?) odijuma, zbog iskazane izrazite pristranosti u kampanji za prvi krug neuspelih predsedničkih izbora u Srbiji 1992. godine, iskazala je neskrivenu ambiciju nadmetanja, kako u pogledu davanja značajnog publiciteta predizbornoj kampanji za ove vanredne parlamentarne izbore (sa RTS i BK TV)⁶⁴, tako i u pogledu „objektivizma“ (u konkurenciji sa RTS).

Osnovni utisak, nakon svega, jeste da je Pink Infotop u najvećoj meri nastojao i poštovao princip ravnomerne medijske zastupljenosti kandidata, a samim tim i standarde propisane u uputstvima Republičke radiodifuzne agencije. U pitanju je, istina, često bilo površno i brzometno pokrivanje, „šturo“ vesti, bez analize i komentara i kratki, usitnjeni prilozi. Ovaj medij je u svakom slučaju dosta pokrивao kampanju ukoliko to merimo brojem priloga, maltene su svi kandidati bili zastupljeni u Infotopu svake večeri.⁶⁵

Izveštavanje je bilo korektno, odmereno, bez uvreda ili neodmerenih pohvala. Dominirao je objektivistički, neutralni pristup, bez vrednosne ocene autora priloga. Najveći broj priloga pripadao je informativnom žanru.

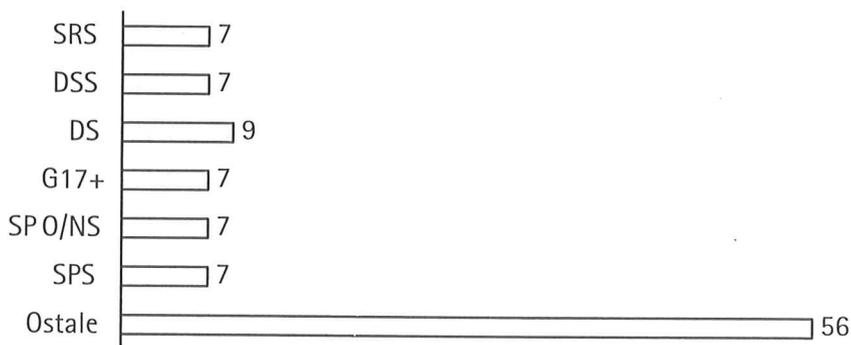
Neposredni akteri

Već prvi pogled na ovaj grafikon ukazuje na napadno nastojanje na medijskoj ravnopravnosti svih aktera, kako „jačih“, tako i „slabijih“ (6:4 u korist „slabijih“), uz potpunu „uravnilovku“ u okviru korpusa „jačih“.

⁶⁴ Publicitet meren vremenom praćenja kampanje je natprosečan, ako se poredi svi posmatrani mediji (prosek je bio oko četiri sata), tek nešto iza RTS (4,88 sati), odnosno BK TV (4,85 sati), znatno iznad Studija B (3,75 sati), odnosno TV B92 (2,72 sata).

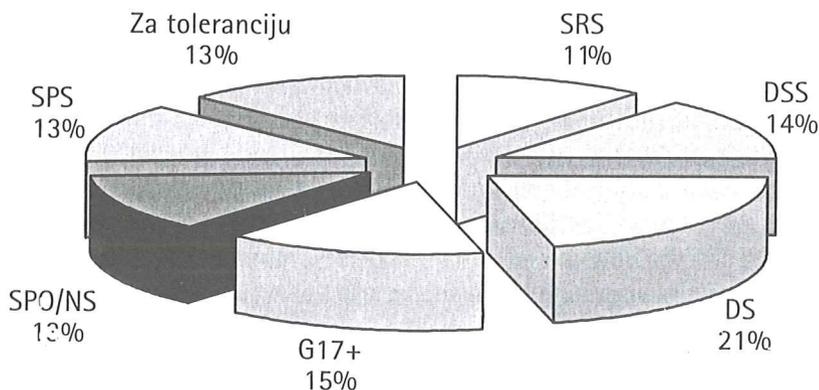
⁶⁵ Kako je kampanja političkih stranaka i koalicija pred vanredne parlamentarne izbore ulazila u završnu fazu, tako je rastao i broj priloga (i po 28, 29, pa i 30). U proseku je emitovano 16 priloga. Kako je kampanja odmicala broj priloga se povećavao.

Grafikon 20. Udeo „jačih“ i „ostalih“ stranaka i koalicija u broju priloga o predizbornoj kampanji (%)

Kada se izdvoje samo stranke i koalicije koje su ostvarile najbolje izborne rezultate, dobija se razdeoba kao u grafikonu 21:

Grafikon 21. Udeo stranaka i koalicija sa najboljim izbornim rezultatima u broju priloga o predizbornoj kampanji (%)

Dakle, nije bilo preteranih diskrepancija između publiciteta datog strankama/koalicijama tzv. „reformskog“, versus „antireformskog bloka“ (istina, prvi je imao blagu prevagu, u odnosu 6:4). Jednom reči, nije se moglo uočiti bilo izrazito favorizovanje ili izrazito marginalizovanje bilo koje političke opcije.

„Aktivno“ i „pasivno“ predstavljanje neposrednih aktera

I ovde su, na prvi pogled, u ukupnoj zastupljenosti blago „dominirale“ stranke/koalicije tzv. „reformskog“ bloka (60 % : 40 %). Međutim, unutar njih, brojčano najeksponiranija, DS, imala je izraziti „deficit“ aktivnog naspram pasivnog predstavljanja (jedna naspram dve trećine), znatno lošije od G17 plus (6:4), odnosno DSS (8:2). Među „antireformskim“ strankama, negativni saldo ukupnog predstavljanja ostvarila je samo SRS (4:6), naspram SPS (54 % : 46 %).

Tabela 12. „Aktivna“, „pasivna“ i ukupna zastupljenost aktera

	Aktivno	Pasivno	Ukupno
G17 plus	14	9	23
DSS	16	4	20
SRS	14	21	35
DS	20	41	61
SPO-NS	16	0	16
SPS	15	13	28
Za toleranciju	15	1	16
Ukupno	110 (55 %)	89 (45 %)	199

U prilogima o *posrednim akterima* na Infotopu dominirali su Republička izborna komisija (30 %), međunarodne organizacije u zemlji ili van nje (25 %), CeSID (15 %), istraživači javnog mnjenja (10 %), a ravnomerno su bili raspoređeni Vlada i članovi Vlade, Radiodifuzni savet, stranke koje ne učestvuju na izborima i ostali akteri (sa po 5 % priloga).

U strukturi izvora najviše je bilo javnih skupova (50 %), potom izjava i saopštenja aktera (34 %), konferencija za štampu (12 %), te agencijskih izvora (3 %).

U žanrovskom pogledu, u više od tri četvrtine priloga (77 %) bio je zastupljen izveštaj s aktuelnim vizuelnim pokrivanjem, oko petine (21 %) narativni izveštaj ili vest s navodima, te 2 % intervju.

Studio B, Vesti u 19:00⁶⁶

Faktografija:

Ukupan broj priloga = 247

Ukupan broj priloga o neposrednim akterima = 222, o posrednim 25

⁶⁶ Znatna deo analize zasniva se na zapažanjima i komentarima analitičara Miroslava Milisavljevića.

Prosečan broj priloga o neposrednim akterima = 13

Prosečan broj priloga o posrednim akterima = 2,5

Ukupno vreme priloga na STB Vesti u 7: 13.491 sekunda = 225 minuta = 3,75 sati

Ukupno vreme priloga neposrednih aktera na STB Vesti u 7 = 11.565 sekundi = 193 minuta = 3,2 sata

Ukupno vreme priloga posrednih aktera na STB Vesti u 7 = 1926 sekunda = 32 minuta

Prosečno vreme trajanja jednog priloga neposrednih aktera = 52 sekunde

Prosečno vreme trajanja jednog priloga posrednih aktera = 77 sekundi

Uvod: Čista monotonija

Studio B je „vraćen“ s punim kapacitetom u monitoring medija, nakon što je tokom kampanja za predsedničke izbore uglavnom služio kao komparativni („kontrolni“) medij, iz dva razloga: najpre zbog toga što je u komparativnoj ulozi bio solidan kontrolni faktor za ostale posmatrane, a potom i zbog činjenice da ima solidno teritorijalno pokrivanje signalom i može se pratiti u značajnom delu izbornih jedinica. Teško je opredeliti se da li je ovakav izbor pogodilo metu, osim što je potvrdio dve već dobro znane činjenice: monotoniju i zastarelost informativne matrice ove TV, odnosno tehničku zaostalost i redakcijsku nepripremljenost, često na nivou neizvesne improvizacije.⁶⁷

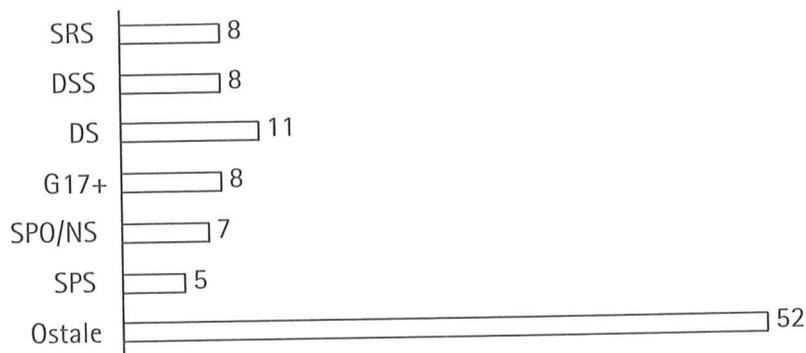
Neposredni akteri

Studio B se uglavnom strogo čuvao od favorizovanja, odnosno marginalizovanja nekih političkih opcija, već su se pojavljivale sve liste i kandidati, što se može videti iz gotovo potpune uravnoteženosti publiciteta „jakih“ i „slabih“ stranaka/koalicija. Nije se moglo primetiti da se nekome daje prednost, mada se neki više pojavljuju/putuju⁶⁸, pa je i njihova zastupljenost u faktografskim izveštajima bila nešto veća.

⁶⁷ Otprilike svaki dan je izgledalo isto: praćene su raznorazne izborne konvencije, posete kandidata raznim gradovima i selima i sl. Po pravilu je išla kratka najava, pa aktuelni video i audio zapis, bez komentara. Dešavalo se, ponekad (odnosno relativno često), da posle najave nije bio spreman prilog, pa je prilog emitovan kasnije, tokom vesti. U ovome nije bilo nikakvog pravila po pitanju izbora priloga, pa se više sticao utisak da to treba pripisati aljkavosti u pripremanju vesti.

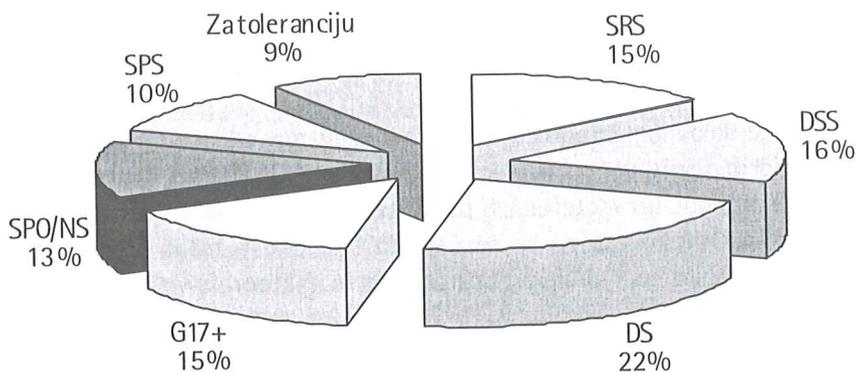
⁶⁸ Istina, dešavalo se vrlo često da se pojavljuju članovi lista koji su istovremeno na nekoj funkciji u Vladi. Najčešće su govorili o nekoj aktuelnoj temi, tj. kako je Vlada (čitaj oni) dobro uradila ovo ili ono, ili neko od njih je putovao negde pa su mu tamo čestitali na doslednom sprovođenju reformi i sl. U velikoj većini slučajeva to su: Tadić, Živković i Čović. Ovo se dešavalo čak i manje nego na nekim drugim televizijama.

Grafikon 22. Udeo „jačih“ i „ostalih“ stranaka i koalicija u broju priloga o predizbornoj kampanji (%)

Kada se izdvoje samo stranke i koalicije koje su ostvarile najbolje izborne rezultate, dobija se razdeoba kao u grafikonu 23.

Grafikon 23. Udeo stranaka i koalicija sa najboljim izbornim rezultatima u broju priloga o predizbornoj kampanji (%)

„Aktivno“ i „pasivno“ predstavljanje neposrednih aktera

TV Studio B je znatno nadmašila prosek većinski „aktivne“ u odnosu na „pasivnu“ zastupljenost aktera (73:27), kao i poslovično „najoprezniju“ TV kuću, RTS (80:20),

ostavši u tom pogledu samo iza BK TV. Zbog „odsustva“ pasivne zastupljenosti, inače omiljenih predmeta napada tokom kampanje (DS i SRS), „sličnost“ obima publiciteta „proreformskih“ i „antireformskih“ aktera bila je veća nego na bilo kojem posmatranom mediju - 2:1 za „proreformske“. *Nijedna stranka/koalicija* nije ostvarila negativni saldo između aktivne i pasivne zastupljenosti, mada su ovde „najgore“ prošle DS (80 % : 20 %), te DSS i G17 plus (82 % : 18 %), dok je SRS, začudo, imao samo 14 % „kritičkih predstavljanja“.

Tabela 13. „Aktivna“, „pasivna“ i ukupna zastupljenost aktera

	Aktivno	Pasivno	Ukupno
G17 plus	18	4	22
DSS	18	4	22
SRS	18	3	21
DS	25	6	31
SPO-NS	15	0	15
SPS	12	3	15
Za toleranciju	10	0	10
Ukupno	116 (85 %)	20 (15 %)	136

Studio B dao je najveći publicitet *posrednim akterima* posle TV B92: najviše Republičkoj izbornoj komisiji i međunarodnim organizacijama u zemlji ili van nje (po 21 %), potom CeSID-u (17 %), onda Vladi i članovima Vlade, istraživačima javnog mnjenja, političkim analitičarima i ekspertima za izbornu pravo i izbore (po 8 %), te Radiodifuznom savetu, sindikatima, strankama koje ne učestvuju na izborima i ostalim akterima (po 4 %).

Glavni izvor za izveštavanje Studija B bili su javni skupovi i manifestacije aktera (62 %), njihove izjave i saopštenja (23 %), konferencije za štampu (12 %), te ostali medijski izvori (3 %).

U žanrovskoj strukturi preovlađivali su izveštaji sa vizuelnim pokrivanjem (92 %, od čega su aktuelni snimci činili 72%, a arhivski 20 %), te narativne vesti i izveštaji (8 %).

TABELE

Tabela 1. Poređenje predsedničke kampanje u novembru i kampanje za vanredne parlamentarne izbore u decembru 2003. godine (vreme posvećeno kampanji, mereno u minutima)

Medij	Predsednička kampanja	Parlamentarna kampanja
RTS - Dnevnik 2	64	296
BK - Telefakt	69	291
B92 - Vesti u 7:15	74	163
Pink TV - Infotop u 21:00	9	254
Studio B - Vesti u 7	0	257
Ukupno	216	1261

Tabela 2. Ukupan broj i vreme priloga o parlamentarnoj kampanji

Medij	Broj priloga	Vreme priloga (u sek.)
RTS - Dnevnik 2	311	17.769
BK - Telefakt	306	17.477
B92 - Vesti u 7:15	146	9810
Pink TV - Infotop u 21:00	233	15.225
Studio B - Vesti u 7	247	13.491
Ukupno	1243	73.722

Tabela 3. Udeo „jačih“ i „ostalnih“ stranaka i koalicija u broju priloga o predizbornoj kampanji

	RTS		BK TV		TV B92		Pink TV		Studio B		Σ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
SRS	18	(5,9)	17	(5,8)	3	(2,5)	14	(6,5)	18	(8,1)	70	(6,1)
DSS	18	(5,9)	21	(7,2)	22	(18,3)	16	(7,5)	18	(8,1)	95	(8,2)
DS	20	(6,5)	32	(11,0)	28	(23,3)	20	(9,3)	25	(11,3)	125	(10,8)
G17 plus	19	(6,2)	23	(7,8)	20	(16,7)	14	(6,5)	18	(8,1)	94	(8,1)
SPO/NS	18	(5,9)	19	(6,5)	10	(8,3)	16	(7,5)	15	(6,8)	78	(6,8)
SPS	18	(5,9)	19	(6,5)	4	(3,3)	15	(7,0)	12	(5,4)	68	(5,9)
Ostale	195	(63,7)	161	(55,1)	33	(27,5)	119	(55,6)	116	(52,2)	624	(54,1)
Ukupno	306	(26)	292	(25)	120	(10)	214	(19)	222	(19)	1154	

Izveštaj monitoringa elektronskih medija

Tabela 5. Udeo stranaka i koalicija sa najboljim izbornim rezultatima u broju priloga o predizbornoj kampanji

	RTS		BK TV		TV B92		Pink TV		Studio B		Σ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
SRS	18	(25,7)	17	(24,3)	3	(4,3)	14	(20,0)	18	(25,7)	70	(11,7)
DSS	18	(18,9)	21	(22,1)	22	(23,2)	16	(16,8)	18	(18,8)	95	(15,9)
DS	20	(16,0)	32	(25,6)	28	(22,4)	20	(16,0)	25	(20,0)	125	(21,0)
G17 plus	19	(20,2)	23	(24,5)	20	(21,3)	14	(14,9)	18	(19,1)	94	(15,8)
SPO/NS	18	(23,1)	19	(24,4)	10	(12,8)	16	(20,5)	15	(19,2)	78	(13,1)
SPS	18	(26,5)	19	(27,9)	4	(5,9)	15	(22,0)	12	(17,6)	68	(11,4)
Za toleranciju	16	(24,2)	19	(28,8)	6	(9,1)	15	(22,7)	10	(15,2)	66	(11,1)
Ukupno	127		150		93		110		116		596	

Tabela 6. Ukupno predstavljanje neposrednih aktera (aktivno + pasivno)

	RTS			BK TV			TV B92			PINK TV			STUDIO B			Σ		
	A	P	U	A	P	U	A	P	U	A	P	U	A	P	U	A	P	U
G17 plus	19	8	27	23	7	30	20	7	27	14	9	23	18	4	22	94	35	129
DSS	18	8	26	21	4	25	22	2	24	16	4	20	18	4	22	95	22	117
SRS	18	7	25	17	8	25	3	11	14	14	21	35	18	3	21	70	50	120
DS	20	6	26	21	7	39	28	22	50	20	41	61	25	6	31	125	82	207
SPO-NS	18	0	18	19	1	20	10	0	10	16	0	16	15	0	15	78	1	79
SPS	18	2	20	19	2	21	4	7	11	15	13	28	12	3	15	68	27	95
Za toleranciju	16	0	16	19	0	19	6	0	6	15	1	16	10	0	10	66	1	67
Ukupno	127	31	158	150	29	179	93	49	142	110	89	199	116	20	136	594	218	814

Tabela 8. Tematski registar kampanje najuspešnijih stranaka na izborima

	G17 plus	DSS	DS	SPO - Nova Srbija	SPS	SRS	Zajedno za toleranciju	Σ	%	Rang
Ekonomska pitanja	53	9	23	49	22	13	2	169	19	1
Donošenje Ustava Srbije, uspostavljanje državnih institucija	13	53	14	3	4	2	5	94	10,5	2
Socijalna pitanja	22	8	23	8	19	7	5	92	10,3	3
Kritika aktera	7	15	18	16	7	6	8	77	7,8	4
Izborna problematika	7	11	8	7	6	14	13	66	7,4	5
Vojvodina, regionalizacija, položaj nacionalnih manjina	2	3	5	2	1	1	38	52	5,8	6-7
Ostalo (školski sistem, zdravstvo, kultura...)	7	3	18	2	7	11	4	52	5,8	6-7
Afere	8	2	26	1	3	2	0	42	4,7	8
Vlada Srbije / DOS	2	7	1	5	12	9	4	40	4,5	9-10
Problem Kosova i Metohije i srpsko pitanje	1	7	5	5	13	8	1	40	4,5	9-10
Korupcija, kriminal	3	23	3	1	3	5	0	38	4,2	11
Odnos prema Haškom tribunalu	0	0	2	1	14	7	2	26	2,9	12
Poljoprivreda, selo, položaj seljaka	2	2	2	11	5	0	0	22	2,5	13
Politika približavanja Evropi i Evropskoj uniji	1	4	5	1	1	1	8	21	2,3	14
Obnavljanje monarhije	0	0	0	20	0	0	0	20	2,2	15
Nacionalni interes	1	1	1	1	2	9	1	15	1,7	16
Odnos prema državnoj zajednici SCG	0	2	3	2	5	2	0	14	1,6	17
Vojska	0	2	2	0	0	1	0	5	0,6	18
Ekonomski nacionalizam	0	0	0	4	0	0	0	4	0,4	19
Samostalnost Srbije	2	1	0	0	0	0	0	3	0,3	20
Raseljena lica, izbeglice	1	1	0	0	0	0	0	2	0,2	21
Ukupno	134	154	159	127	124	98	83	894		

PARALELNO BROJANJE GLASOVA

Na izborima za poslanike Skupštine Republike Srbije, koji su održani 28 decembra 2003. godine, CeSID je realizovao parcijalno paralelno brojanje glasova metodom reprezentativnog uzorka (PPVT) i masovno paralelno brojanje glasova (PVT).

PPVT

Reprezentativni uzorak je obuhvatio 562 biračka mesta. Za prijem rezultata je korišćeno 16 telefonskih linija povezanih na dva broja telefona, tako da su svi posmatrači zvali jedan od ta dva broja. Po jedan operater je opsluživao telefonsku liniju i primljene podatke odmah unosio u računar pomoću posebno razvijene aplikacije. U sobi za obradu podataka, u svakom trenutku, bilo je poznato koliko se posmatrača javilo, koji se nisu javili, kakva je procena rezultata na osnovu javljenih rezultata i kako se kreću statistički pokazatelji kvaliteta realizacije uzorka. Bilo je moguće odštampati spisak nerealizovanih biračkih mesta sa imenima i brojevima telefona nadležnih koordinatora za ta biračka mesta.

Posmatrači na biračkim mestima iz uzorka imali su formular u koji su upisivali rezultate pre nego što će ih javiti. Svi formulari su štampani centralno, sa već upisanim brojem, nazivom i adresom biračkog mesta, zatim šifrom biračkog mesta u uzorku i brojem telefona na koji se podaci javljaju. Svi pomenuti podaci na formularima se prilikom štampanja uzimaju iz iste baze podataka, koja se koristi prilikom prijema rezultata, tako da je isključena greška pri prepisivanju. Formulari za reprezentativni uzorak bili su štampani na žutom papiru, da bi se jasno razlikovali od formulara za masovno paralelno brojanje glasova.

Na poleđini formulara nalazila su se polja za osnovne podatke o dva posmatrača (ime, prezime, adresa, telefon) koja su obavila posmatranje izbora na odgovarajućem biračkom mestu. Na poleđini se, takođe, nalazilo kratko uputstvo za posmatrača u koje su ušli najvažniji detalji na koje posmatrač treba da obrati pažnju.

Posmatrač se prilikom javljanja rezultata predstavlja šifrom biračkog mesta, a kada operater unese šifru biračkog mesta, aplikacija je odmah spremna za unos rezul-

tata sa datog biračkog mesta. Pri tome aplikacija prikazuje podatke o biračkom mestu koji se dodatno proveravaju. Nakon završetka unosa primljenih podataka, aplikacija formira šifru potvrde prijema koju operater diktira posmatraču i ovaj upisuje u formular kao dokaz da je podatke poslao.

Deo tima za obradu podataka se ovoga puta nalazio u jednoj od prostorija u okviru pres-centra i periodično preuzimao celokupnu bazu podataka iz centra za prijem podataka. Svu pripremu podataka za dalje objavljivanje obavljao je deo tima u pres-centru.

Na ovaj način ostvarena je bolja koordinacija sa predstavnicima CeSID-a, koji su na pres-konferenciji objavljivali rezultate, posebno po pitanju odlučivanja šta će i kada da se objavi, komunikacije u toku konferencije za štampu, pripreme štampanog materijala za novinare i grafike koja je prikazivana na monitorima u pres-centru.

Na prethodnim izborima, na kojima je biran predsednik Republike, korišćene su SMS poruke za komunikaciju sa predstavnicima CeSID-a na konferenciji za štampu. Zbog prisustva 19 lista od kojih više lista treba da podele 250 mandata u skupštini, izbori za poslanike obuhvataju znatno veću količinu informacija koje predstavljaju rezultat izbora, nego što je slučaj sa izborima za predsednika Republike. Zato smo procenili da komunikacija putem SMS-a nije dovoljno dobro rešenje za ove izbore. Takođe, skoro uvek se dešava da neko poslaničko mesto bude toliko blizu granice da pripadne jednoj ili drugoj listi da je to ispod praga statističke greške. Još delikatnija okolnost pri objavljivanju procene rezultata jeste kada je neka lista blizu cenzusa. Neophodno je da onaj ko govori na konferenciji za štampu ima detaljan uvid u podatke da bi na pravi način na takve situacije ukazao, a to je jedino moguće ako neposredno pristupa aplikaciji za obradu podataka.

Osim štampanog materijala koji se deli novinarima, na osnovu podataka iz baze automatski se formira Power Point prezentacija koja se prikazuje u pres-centru.

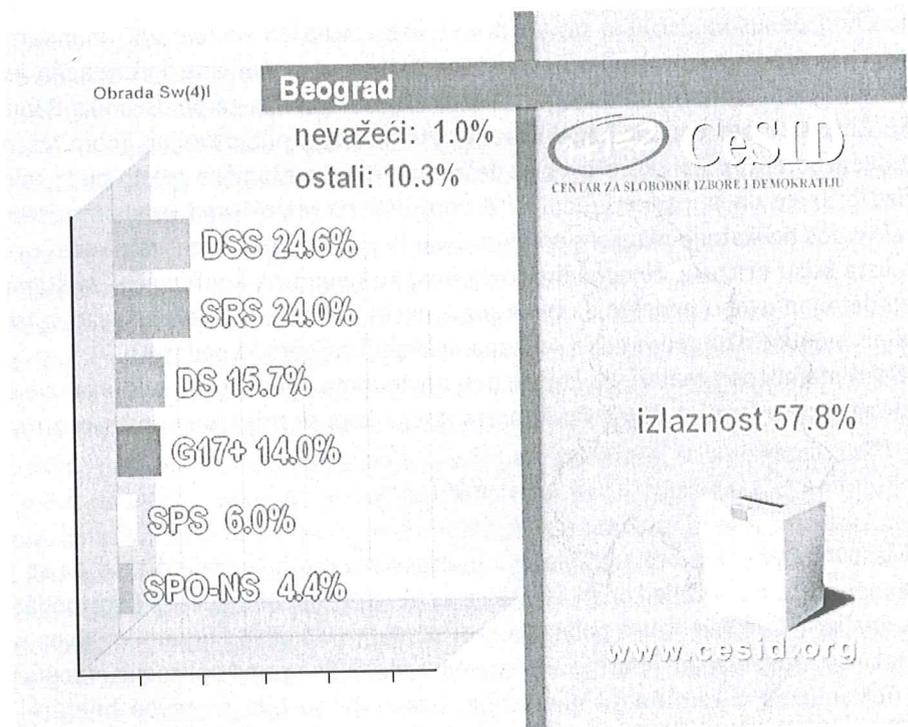
PVT

Masovno paralelno brojanje glasova je organizovano hijerarhijski tako da se na svakom nivou hijerarhije koristi identična aplikacija koja omogućava unos podataka, analize i izveštaje, izvoz podataka radi slanja na viši nivo hijerarhije i uvoz podataka sa nižeg nivoa hijerarhije. Postojanje samo jednog tipa aplikacije omogućilo je fleksibilnost u formiranju hijerarhije. Istaknuta su bila tri nivoa hijerarhije: opština, lokalna kancelarija i centralna kancelarija. U mnogim opštinama opštinski koordinator je koristio aplikaciju za unos rezultata sa biračkih mesta svoje opštine.

Te podatke je slao lokalnoj kancelariji najčešće elektronskom poštom. Lokalne kancelarije su imale autonomiju da izaberu kako će organizovati razmenu podataka sa opštinskim koordinatorima. U nekim kancelarijama su se u samoj kancelariji unosili podaci za više opština, dok su se u drugim kancelarijama isključivo primali fajlovi od opštinskih koordinatora koji su samostalno koristili aplikaciju. Kao rezervnu opciju, aplikacija omogućava i unos zbirnih podataka za opštinu, tako da opštinski koordinator može bez računara da sabere rezultate za svoju opštinu i to izdiktira kancelariji.

Za slanje fajlova centralnoj kancelariji korišćena je Web aplikacija.

Svaki izveštaj, pored klasične verzije koja se može pregledati u aplikaciji ili štampati, ima i verziju u obliku Excel tabele koju generiše aplikacija. Na taj način je omogućeno korisniku aplikacije da dodatno formira grafikone u Excelu ili računa dodatne pokazatelje.

Aplikacija je imala i opciju za generisanje slika sa grafičkom prezentacijom rezultata po opštinama. Ove slike su posebno prilagođene prikazivanju na televiziji ili na video projektoru. Dodatno je generisan i TARGA format slika u PAL rezoluciji, što je standard za TV produkciju. Slike su se prikazivale na mnogim televizijama u Srbiji.

WEB

Rezultati su bili prikazivani i na Web sajtu CeSID-a. Urednik Web sajta samostalno objavljuje vesti uz pomoć Web aplikacije. Ostali sadržaji se „ručno“ postavljaju, odnosno kroz standardnu aplikaciju za uređivanje Web strana, osim nekih prezentacija rezultata koji se automatski generišu. Pravljeni su prikazi mapa Srbije sa rezultatima po opštinama.

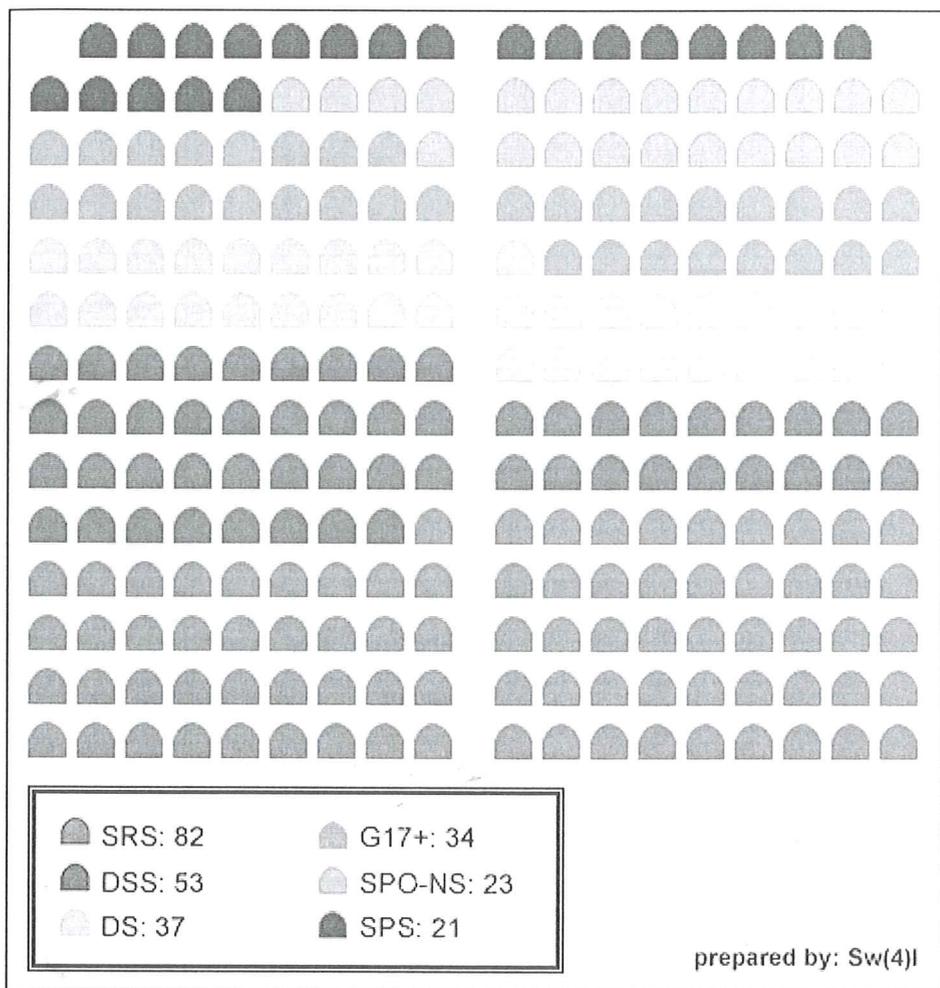
REZULTATI

Prvi rezultati na osnovu reprezentativnog uzorka objavljeni su u 22:00, a konačna procena je objavljena u 22:30:

Procena rezultata u 22:30			
	glasova	%	
Upisano	6.511.450		
Glasalo	3.861.104	59,3	
Nevažećih	49.727	1,3	
Važećih	3.809.103	98,7	
	glasova	%	mandati
1. G17 plus - Miroљub Labus - Mladan Dinkić -	453.139	11,7	34
2. Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelј - dr Vojislav Šešelј -	1.069.212	27,7	82
3. Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica - Vojislav Koštunica -	695.253	18,0	53
4. Demokratska alternativa - Nebojša Čović - dr Nebojša Čović -	82.941	2,1	0
5. Demokratska stranka - Boris Tadić - prof. dr Dragolјub Mićunović -	486.579	12,6	37
6. Srpski pokret obnove - Nova Srbija - Vuk Drašković - Velimir Ilić - Vuk Drašković -	301.971	7,8	23
7. Otpor - Čedomir Čupić -	62.116	1,6	0
8. Za narodno jedinstvo - prof. Borislav Pelević - Mariјan Ristićević (Stranka srpskog jedinstva, Narodna seljačka stranka, Narodna stranka, Naš dom Srbija i Srpska stranka) - Dragan Marković - Palma -	64.731	1,7	0
9. Sociјalistička partija Srbije - Slobodan Milošević - Slobodan Milošević -	285.203	7,4	21
10. Samostalna Srbija - dr Vladan Batić (Demohrišćanska stranka Srbije, Demokratska stranka Otadžbina, Demokratski pokret Rumuna Srbije, Seljačka stranka, Srpska pravda) - dr Vladan Batić -	43.884	1,1	0
11. Odbrana i pravda Vuk Obradović i Borivoје Borović (Sociјaldemokratija, Narodna stranka Pravda, Stranka radnika i penzionera - SRP i Sociјaldemokratska partija zelenih) - Mila Živojinović -	17.842	0,5	0
12. Zajedno za toleranciju - Čanak, Kasa, Lјajić - Branislav Cole Kovaćević -	152.682	4,0	0
13. Liberali Srbije - Dušan Mihajlović - Dušan Mihajlović -	27.032	0,7	0
14. Reformisti - sociјaldemokratske partije Vojvodine-Srbije, Miodrag-Mile Isakov - Miodrag-Mile Isakov -	17.547	0,5	0
15. Sociјalistička narodna stranka - Narodni blok - general Nebojša Pavković - Dobrivoје Bidža Budimirović -	23.471	0,6	0
16. Privredna snaga Srbije i diјaspora - Branko Dragaš - Zoran Milinković -	14.126	0,4	0
17. Laburistička partija Srbije - Dragan Milovanović - Dragan Milovanović -	4882	0,1	0
18. Savez Srba Vojvodine - Dušan Salatić - Miroљub Milić -	2662	0,1	0
19. Jugoslovenska levica - JUL - Desimir Stanojević -	3688	0,1	0

Paralelno brojanje glasova

Ova procena bi dala raspodelu mandata:

Na osnovu obrađenih 7914 od 8600 biračkih mesta, što iznosi oko 92 % biračkog tela, dobijeni rezultati po opštinama su:

Parlamentarni izbori, Srbija 2003											
Redni broj	Opština	Obrađeno biračkih mesta	Izšlo	Nevažeci	Važeci	G17 plus - Miroslav Labus	Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	Demokratska alternativa - Nebojša Čović	Demokratska stranka - Boris Tadić	Zajedno za Srbiju - Vuk Drašković i Velimir Ilić
Aleksandrovac	60	60	25070	16299	288	16010	2355	3914	3216	107	2363
Aleksinac	91	43	28440	17192	276	16900	1733	6520	2849	166	1639
Arandelovac	43	43	38803	24339	277	24058	2297	6720	6496	264	1971
Arije	35	35	15900	10386	176	10192	841	2381	2089	114	1737
Babušnica	48	48	13111	8166	168	7996	545	2862	908	608	501
Bajina Bašta	53	45	20282	12781	197	12583	946	3835	2469	172	1395
Batočina	35	35	10795	6857	80	6777	488	1792	1187	41	556
Bela Palanka	38	38	11140	7178	151	7027	595	2363	852	116	805
Beograd-Barajevo	26	26	20480	12093	150	11942	859	3440	3184	417	1350
Beograd-Voždovac	80	80	141807	80337	772	79557	11859	17545	21476	3104	13012
Beograd-Vračar	60	60	62122	36722	295	36424	5835	4255	9846	1696	9556
Beograd-Grocka	35	35	60587	32762	780	31974	3158	11373	6908	969	3034
Beograd-Zvezdara	70	66	119387	68310	604	67452	10389	14424	17753	2785	11690
Beograd-Zemun	114	77	110770	64125	696	63419	8546	20848	13935	1760	9102
Beograd-Lazarevac	64	64	48890	31716	454	31248	2854	7102	9837	741	3117
Beograd-Mladenovac	60	60	46224	27021	481	26530	2541	8665	5783	423	2951
Beograd-Novi Beograd	132	122	191149	119121	1041	118058	18779	24183	30000	4811	21523
Beograd-Obrenovac	55	39	44437	26632	334	26295	2793	7268	5601	658	2925
Beograd-Palilula	121	95	114520	64930	670	64254	9361	16260	15704	2295	10662
Beograd-Rakovica	52	52	92388	53905	573	53327	8454	12827	13470	2396	7963
Beograd-Savski venac	37	36	42491	25932	262	25556	3998	4119	6744	1053	5478
Beograd-Sopot	33	20	9552	5151	77	5074	435	1651	1254	231	605
Beograd-Stari grad	56	46	49039	28951	238	28712	4674	3518	7984	1253	7185
Beograd-Čukarica	92	84	140023	83611	761	81938	11596	19256	20486	6188	12140
Blace	33	33	11133	6946	92	6853	467	1995	1435	190	948
Bogatić	31	31	26031	16643	219	16424	1302	4743	2262	186	1339
Bojnik	30	28	9301	6062	113	5949	195	2044	356	234	460
Boljevac	36	36	13548	7643	147	7491	568	1418	1912	68	1060
Bor	48	48	47482	26444	350	26092	3743	7086	4281	389	3386
Bosilegrad	34	34	9008	4535	116	4419	190	951	1176	195	593
Brus	49	49	15663	9779	163	9616	725	2683	1365	142	859
Bujanovac	57	57	36554	9121	186	8928	294	3976	712	1481	355
Valjevo	119	119	80554	52833	735	52090	5287	9755	12370	766	5464
Varvarin	40	40	17307	10207	182	10025	1031	2128	1647	66	740
Velika Plana	47	47	38998	22192	332	21860	2013	6479	4271	211	1930
Veliko Gradište	36	36	20518	10928	170	10757	618	2871	1594	235	1368
Vladimirci	44	44	16741	9498	170	9328	638	2833	1832	117	628
Vladičin Han	53	53	18519	10975	159	10810	912	3598	1893	224	1007
Vlasotince	58	57	25824	16674	243	16430	1590	7346	1369	191	1222

Paralelno brojanje glasova

Republika Srbija										CeSID			
Otpor	Za narodno jedinstvo prof. Borislav Pelević - Marijan Ristićević	Socijalistička partija Srbije - Slobodan Milošević	Za samostalnu Srbiju - dr Vladan Batić	Za odbranu i pravdu - Vuk Obradović i Borivoje Borović	Zajedno za toleranciju Čanak, Kasa, Ljajić	Liberali: Srbije - Dušan Mihajlović	Reformisti Vojvodine - socijaldemokratske partije - Mirodrag Isakov	Socijalistička narodna stranka - Narodni blok - general Nebojša Pavković	Pokret privredna snaga Srbije i Dijaspora	Laburistička partija Srbije - Dragan Mliotarović	Savez Srba Vojvodine - Dušan Salatić	Jugoslovenska levica - JUL	Redni broj
1413	137	215	1520	231	108	7	60	7	296	38	12	4	7
1326	234	317	1397	141	28	100	59	8	315	30	17	5	16
2912	194	602	1904	287	63	88	65	11	66	84	26	0	8
1597	71	154	736	40	26	13	39	3	183	162	2	3	1
470	183	106	1229	221	67	67	108	7	37	29	12	7	29
1727	87	216	1291	85	53	16	43	5	104	62	8	8	61
1233	49	458	463	41	62	74	117	2	186	9	12	4	3
303	48	373	1157	175	34	43	72	8	41	16	6	3	17
834	130	77	1261	193	32	23	48	3	62	16	3	1	9
3179	1567	522	4662	999	370	309	267	144	208	221	50	21	42
1104	931	158	1878	389	91	196	138	45	150	90	28	8	30
2242	419	531	2511	365	133	86	44	22	73	63	16	8	19
2868	1483	476	3456	890	245	284	187	83	159	158	42	11	69
2271	1252	476	3060	608	208	565	240	82	111	249	47	26	33
3645	411	187	2376	387	91	93	56	11	80	57	110	6	87
2309	345	579	1965	288	65	64	88	35	238	62	100	7	22
3021	2642	727	8452	1113	471	835	344	134	339	400	130	33	121
2037	474	131	2083	1810	112	75	147	13	42	50	14	4	58
2419	1318	494	3237	768	422	552	211	106	153	142	51	20	79
1899	1050	406	3318	628	149	225	138	51	128	156	24	12	33
884	633	133	1615	273	106	167	108	46	76	69	16	9	29
317	62	60	307	23	15	7	71	1	17	2	4	3	9
881	733	127	1426	278	143	173	122	34	64	70	14	10	23
3415	1557	554	4340	990	289	274	239	81	180	224	65	16	48
459	32	54	812	37	158	24	54	1	135	20	7	1	24
3056	167	407	2350	110	69	6	25	11	334	30	8	4	15
339	76	159	679	93	13	18	197	13	998	7	3	2	63
627	49	354	916	237	28	13	144	22	37	17	7	1	13
2171	401	492	1735	870	227	169	552	30	354	91	77	9	29
103	24	126	528	16	11	285	154	21	18	8	7	6	7
1984	39	91	666	187	37	11	784	5	16	10	4	4	4
612	21	122	696	35	137	382	48	16	17	8	8	5	3
8328	850	354	4488	350	212	201	2040	32	1103	403	49	12	26
2146	121	434	1525	76	21	11	10	8	28	10	11	7	5
2125	389	1369	2472	159	39	51	96	16	190	15	10	5	20
1228	60	348	2152	169	17	7	15	4	51	10	3	0	7
1233	82	329	1386	165	20	7	11	5	24	9	6	2	1
848	77	368	1297	214	36	144	29	8	80	46	11	8	10
913	86	168	2422	78	599	19	128	3	120	12	29	21	114

Parlamentarni izbori, Srbija 2003											
Redni broj	Opština	Obrađeno biračkih mesta	Izbašilo	Nevažeci	Važeci	G17 plus - Mirojub Labus	Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	Demokratska alternativna - Nebojša Čović	Demokratska stranka - Boris Tadić	Zajedno za Srbiju - Vuk Drašković i Velimir Ilić
Vranje	108	108	71940	42130	603	41524	4263	16863	6207	1043	3683
Vrnjačka Banja	38	38	24459	14517	208	14309	1301	4451	3039	212	1291
Gadžin Han	35	35	9273	5654	119	5535	412	1682	861	92	258
Golubac	30	20	6523	4184	74	4110	297	1193	744	62	734
Gornji Milanovac	67	12	7539	4855	78	4777	497	992	1230	51	511
Despotovac	44	44	25693	14021	275	13746	908	3684	2288	147	1485
Dimitrovgrad	17	17	9781	5556	123	5432	591	1475	1155	105	742
Doljevac	37	33	13475	9394	157	9234	667	2874	1117	72	820
Žabari	37	37	13897	7258	113	7145	399	1362	1195	65	821
Žagubica	33	33	12900	7145	158	6987	597	2098	1579	88	830
Žitораđa	39	39	14398	9487	160	9323	489	2824	1490	93	625
Zaječar	75	75	58602	33765	547	33213	3409	9722	5920	303	4968
Ivanjica	57	46	25255	14960	183	14717	1224	4539	3223	92	1663
Kladovo	41	41	24732	13369	305	13062	1104	2785	3268	175	1659
Knić	35	35	13055	7686	105	7578	410	2093	1630	143	554
Knjaževac	80	80	32311	17106	332	16773	2133	5795	2475	191	1751
Kosjerić	33	27	9840	6322	107	6215	706	1201	1316	122	698
Koceljeva	34	34	12628	7538	141	7397	539	2257	1359	75	587
Kragujevac	159	141	144120	90608	968	89632	10735	25316	17969	1184	10196
Kraljevo	128	128	110925	58066	632	57424	5888	16683	10972	748	6505
Krupanj	33	33	16001	9257	236	9021	631	2461	2286	106	629
Kruševac	130	130	116990	70619	995	69622	7501	17544	15646	873	8250
Kuršumlija	54	26	12434	7427	94	7322	461	3074	1007	163	741
Kučevo	42	42	19352	10445	235	10210	621	3165	1910	81	1827
Lajkovac	35	31	11626	7812	130	7682	631	1696	1999	76	1046
Lebane	42	42	20225	11925	170	11755	885	4474	1243	976	872
Leskovac	195	186	125033	79060	1140	77909	7120	27311	9259	3659	8064
Loznica	89	89	71966	41565	725	40832	3867	11184	7569	1529	4170
Lučani	58	58	19572	11870	201	11668	770	2149	2421	168	1398
Ljig	30	30	11084	7818	130	7688	385	1293	2474	82	648
Ljubovija	36	31	11607	6963	167	6796	448	1837	1250	85	714
Majdanpek	41	41	20026	10892	174	10717	892	2946	1742	120	1601
Mali Zvornik	29	29	11386	6531	141	6390	357	1910	985	53	719
Malo Crniće	29	29	14478	7201	137	7064	466	1588	1492	61	823
Medveđa	31	31	10119	4115	64	4051	102	909	344	1355	234
Merošina	38	38	12035	8079	96	7983	456	2274	920	75	457
Mionica	39	39	12801	8736	117	8619	572	1512	1591	48	638
Negotin	72	72	45388	20446	370	20075	1660	4262	3338	297	3454
Niš	201	179	194245	119479	1324	118145	20230	28675	24736	1819	16869

Paralelno brojanje glasova

Republika Srbija												CeSID	
Otpor	Za narodno jedinstvo prof. Borislav Pelević - Marijan Ristićević	Socijalistička partija Srbije - Slobodan Milošević	Za samostalnu Srbiju - dr. Vladan Batić	Za odbranu i pravdu - Vuk Obradović i Borivoje Borović	Zajedno za toleranciju Čanak, Kasa, Ljajić	Liberali Srbije - Dušan Mihajlović	Reformisti Vojvodine - socijaldemokratske partije - Miodrag Isakov	Socijalistička narodna stranka - Narodni blok - general Nebojša Pavković	Pokret privredna snaga Srbije i Dijaspore	Laburistička partija Srbije - Dragan Milovanović	Savez Srba Vojvodine - Dušan Salatić	Jugoslovenska levica - JUL	Redni broj
2837	316	658	4206	318	139	329	219	37	218	45	78	31	31
1736	148	202	1234	121	146	37	134	12	167	63	8	3	4
641	50	210	913	47	14	11	302	1	20	6	2	4	9
280	48	51	574	58	10	4	13	0	17	16	3	1	5
792	70	43	460	64	23	8	12	2	6	11	2	1	2
1079	110	1650	940	181	37	25	596	9	472	72	6	6	51
228	94	63	434	90	42	246	63	10	31	10	17	6	30
844	115	136	2106	192	82	16	14	5	153	8	3	0	10
917	55	457	1716	74	18	4	6	4	29	11	8	1	3
517	75	223	728	110	18	8	23	11	33	13	14	3	19
769	49	526	1526	147	85	21	302	99	234	10	7	15	12
3009	652	562	2578	532	267	94	576	57	225	188	72	14	65
2198	134	223	1008	182	50	24	42	17	26	60	4	3	5
647	256	249	2001	343	65	10	191	11	242	25	7	4	20
1520	76	145	682	106	86	11	59	1	23	15	12	2	10
1464	303	331	1677	142	70	45	59	48	177	42	37	7	26
1323	97	51	500	92	6	7	30	3	19	26	5	4	9
923	111	130	1112	82	44	13	74	6	34	11	9	4	7
10651	1182	1861	6437	1088	490	371	1258	42	288	212	268	19	65
8884	806	905	3718	724	176	132	278	34	417	168	341	13	32
797	47	107	1398	125	59	29	101	5	219	15	1	2	3
8405	1809	1265	4920	1848	330	167	147	39	536	182	76	26	58
637	82	181	588	247	57	12	27	2	21	12	2	1	7
923	75	142	1156	190	18	17	5	7	33	10	13	1	16
1232	65	40	677	26	21	11	35	4	97	14	5	2	5
1402	48	296	855	111	90	17	253	14	175	10	18	1	15
7374	981	1207	6695	885	535	229	610	142	3459	183	98	50	48
4422	505	522	4720	633	550	184	120	31	289	370	131	10	26
2441	202	185	610	124	44	14	47	6	28	40	11	2	8
1429	40	36	340	151	31	7	74	3	659	13	9	0	14
729	93	68	1283	76	34	4	101	0	16	49	3	2	4
1109	205	142	1138	198	251	36	125	8	138	47	3	4	12
354	66	119	757	208	683	115	15	2	4	35	3	4	1
738	38	176	1524	88	8	7	7	4	20	13	2	1	8
317	12	66	527	22	46	19	48	8	26	5	8	1	2
534	68	177	2582	328	33	5	15	6	13	23	2	1	14
2148	31	58	1032	568	21	10	256	9	49	62	5	1	8
2172	297	405	3370	293	122	92	82	11	113	40	38	5	24
9876	1960	2347	7870	1438	497	344	425	90	619	216	54	23	57

Oko izbora

Parlamentarni izbori, Srbija 2003											
Redni broj	Opština	Obrađeno biračkih mesta	Izašlo	Nevažeci	Važeci	G17 plus - Mirolijub Labus	Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	Demokratska alternativa - Nebojša Čović	Demokratska stranka - Boris Tadić	Zajedno za Srbiju - Vuk Drašković i Velimir Ličić
Nova Varoš	38	38	15838	10035	138	9897	643	2781	1316	93	1395
Novi Pazar	85	57	49151	27535	172	27347	531	4307	695	179	13660
Osečina	21	21	12036	7483	196	7286	375	1464	1237	42	571
Paraćin	55	55	50288	29294	425	28856	3372	8545	4280	241	3293
Petrovac	50	50	34813	18182	316	17863	1042	3076	2517	126	2530
Piroć	86	86	51781	29247	539	28699	3272	9000	4012	615	3183
Požarevac	68	55	56354	32852	475	32371	4466	8329	5988	382	4489
Požega	53	53	26187	16817	173	16643	1701	3608	3520	299	1690
Preševo	38	38	28286	1842	68	1774	91	854	137	90	140
Priboj	48	48	25665	13348	126	13212	485	3373	1899	229	1982
Prijepolje	78	40	23466	13527	115	13409	344	3877	1331	71	3999
Prokuplje	94	62	28353	18115	198	17916	1410	5747	2534	290	2664
Ražanj	22	22	9153	5335	84	5251	323	1889	665	75	407
Rača	31	31	10916	6550	97	6453	482	1139	1107	34	689
Raška	48	48	22466	13356	238	13118	925	5438	2165	302	1136
Rekovac	36	36	11818	6961	183	6778	335	1308	1195	51	1361
Jagodina	91	91	63464	35727	427	35295	3759	7860	6731	439	4435
Svilajnac	30	30	26717	14761	247	14514	1018	2619	2693	102	2576
Svrljig	45	45	14850	8995	186	8807	740	2450	1210	246	705
Sjenica	70	70	24752	13836	93	13743	186	1983	365	52	6038
Smederevo	77	76	97747	54738	799	53929	6635	17694	10332	821	5942
Smederevska Palanka	57	54	44173	25883	390	25489	2590	6210	4339	307	3345
Sokobanja	37	37	16731	9022	238	8784	774	2884	1909	111	966
Surdulica	46	46	18148	10743	172	10571	810	3874	1835	420	789
Užice	92	69	60074	37995	424	37571	6145	7424	8767	752	5657
Topola	42	30	15284	9469	141	9327	823	2218	1991	80	1023
Trgoviste	26	26	4879	2776	47	2729	117	941	266	132	169
Trstenik	67	67	40217	24169	446	23723	3038	5938	4035	184	1824
Tutin	59	59	26362	15012	73	14939	522	382	77	23	9979
Čičevac	18	18	8891	5639	84	5555	423	1512	596	40	494
Čuprija	32	32	30975	16473	226	16246	1711	4020	2717	250	1891
Ub	51	16	7572	4246	77	4169	422	1142	850	27	370
Crna Trava	12	12	2424	1173	17	1156	23	504	124	31	82
Čajetina	27	27	12671	7661	95	7566	648	1860	2145	90	810
Čačak	103	99	96297	59700	702	58974	5361	10407	12683	681	6148
Šabac	103	103	99524	62259	872	61387	6157	16877	11533	654	8434
Lapovo	10	10	7590	4641	75	4564	461	1308	835	43	348
Niška Banja	29	20	9695	6054	74	5980	1002	1692	1210	42	601
Ada	29	28	15876	8247	90	8157	1423	872	262	41	298

Paralelno brojanje glasova

Republika Srbija											CeSID		
Otpor	Za narodno jedinstvo prof. Borislav Pelević - Marijan Rističević	Socijalistička partija Srbije - Slobodan Milošević	Za samostalnu Srbiju - dr Vladan Batić	Za odbranu i pravdu - Vuk Obradović i Borivoje Borović	Zajedno za toleranciju Čanak, Kasa, Ljajić	Liberali Srbije - Dušan Mihajlović	Reformisti Vojvodine - socijaldemokratske partije - Mišodrag Isakov	Socijalistička narodna stranka - Narodni blok - general Nebojša Pavković	Pokret privredna snaga Srbije i Dijaspore	Laburistička partija Srbije - Dragan Mitošević	Savez Srba Vojvodine - Dušan Salatić	Jugoslovenska levica - JUL	Redni broj
1799	37	44	990	302	31	387	26	1	18	26	2	4	2
267	61	161	398	21	37	6774	178	18	47	4	4	1	4
1846	49	109	1219	35	11	13	226	6	21	54	1	1	6
3169	483	2421	2152	302	163	47	43	17	159	80	8	6	75
2732	168	1390	3790	253	36	14	70	10	79	9	5	6	10
2167	514	1117	3033	323	376	154	185	25	379	98	163	11	72
2155	384	672	4247	577	127	253	38	21	119	64	17	5	38
3499	125	124	1656	141	69	9	82	6	34	64	7	2	7
141	14	37	197	10	5	28	4	3	11	3	3	3	3
1211	104	88	943	66	71	2095	474	12	68	16	88	6	2
501	64	43	623	48	184	2154	109	5	33	8	7	5	3
1546	212	221	1685	434	363	452	109	11	93	88	11	3	43
539	50	473	487	86	39	7	10	3	159	10	2	0	27
1667	66	332	723	45	29	10	27	6	73	8	10	2	4
859	107	271	1395	259	30	53	91	7	24	40	5	4	7
1125	40	413	837	36	14	0	11	6	24	6	9	1	6
2398	489	4959	2412	456	135	67	656	19	265	70	31	16	98
1764	84	965	707	104	24	6	31	8	1759	22	7	4	21
918	113	777	1122	117	24	10	89	7	206	32	15	10	16
182	77	27	311	66	10	4364	51	8	14	2	2	2	3
4246	731	906	4793	543	129	259	204	30	364	143	76	15	66
3736	344	832	2569	300	58	112	75	20	527	32	58	8	27
661	114	160	777	115	35	12	87	67	83	16	6	3	4
486	82	107	1412	106	60	69	425	10	45	11	9	3	18
4308	945	216	2014	427	150	26	153	27	130	283	124	7	16
1581	85	336	844	150	60	5	68	20	25	9	2	0	7
144	3	69	432	389	13	5	14	2	8	13	3	3	6
4586	378	727	2018	345	218	97	73	11	87	126	5	9	24
230	145	22	78	75	64	3302	19	7	11	1	2	0	0
953	73	330	551	345	20	12	5	13	159	21	2	1	5
1137	148	2185	1502	227	121	28	86	23	152	23	10	4	11
561	49	40	553	85	15	5	16	3	6	13	5	0	7
94	2	4	157	4	3	2	115	2	0	1	1	0	7
1076	91	119	524	63	44	8	30	8	17	21	3	5	4
15050	740	680	5489	881	136	53	157	29	162	222	37	4	54
7155	978	1133	6043	802	296	184	101	37	530	316	110	17	30
711	24	278	359	50	13	7	60	1	28	10	5	0	23
635	84	180	314	56	12	5	87	5	31	15	5	2	2
136	548	37	113	33	25	4007	24	216	20	18	30	50	4

Oko izbora

Parlamentarni izbori, Srbija 2003											
Redni broj	Opština	Obrađeno biračkih mesta	Izlaslo	Nevažeci	Važeći	G17 plus - Mirojub Labus	Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	Demokratska alternativa - Nebojša Čović	Demokratska stranka - Boris Tadić	Zajedno za Srbiju - Vuk Drašković i Velimir Ilić
Alibunar	17	13	15518	7220	105	7113	936	1823	1220	71	956
Apatin	43	43	26616	14685	196	14487	1388	5031	1766	184	1499
Bač	26	26	13231	8446	122	8319	554	2680	775	61	1774
Bačka Palanka	43	34	36557	24352	254	24092	1984	9977	2870	153	1994
Bačka Topola	49	48	31249	17136	230	16906	2632	3225	1159	114	1113
Bački Petrovac	31	31	12053	7011	78	6933	1739	1181	391	51	878
Bela Crkva	20	20	17405	9509	173	9333	817	2976	1632	111	1048
Beočin	18	18	12164	7355	123	7232	706	2959	775	52	485
Bečej	38	38	34394	19392	259	19125	3618	5110	1185	119	1102
Vršac	56	31	22806	12740	172	12568	1863	3141	1913	122	2018
Žabalj	31	31	19791	11834	164	11664	810	5970	1043	63	903
Žitište	31	30	15631	8941	100	8841	607	3040	715	64	592
Zrenjanin	67	56	88810	55265	575	54678	8031	17050	6194	563	6057
Indija	36	36	37103	23385	266	23113	2294	10265	3247	213	1828
Irig	14	14	8637	5060	83	4977	520	1867	583	54	425
Kanjžiža	33	30	21025	10923	166	10757	1978	548	257	65	406
Kikinda	59	56	51408	33294	438	32848	4381	12319	3701	281	2840
Kovačica	39	32	19094	9981	164	9808	2066	1811	1019	208	1326
Kovin	24	16	21408	11413	209	11203	1488	3476	1630	136	1217
Kula	47	46	36482	22548	279	22257	2196	8427	2301	144	2215
Mali Idoš	25	25	10563	5717	78	5639	773	1183	389	26	293
Nova Crnja	26	26	9712	6282	97	6185	458	1851	639	45	639
Novi Bečej	31	31	20638	12097	196	11901	1328	4304	1253	100	897
Novi Kneževac	37	37	10043	6595	119	6476	652	2218	787	116	557
Novi Sad	152	151	261820	159317	1476	157768	25037	51647	21584	1659	18118
Opovo	25	25	8399	4704	68	4634	527	1588	777	59	678
Odžaci	45	38	23872	14757	115	14641	974	6533	1721	77	1310
Pančevo	70	53	82848	46756	594	46122	8166	12990	8876	828	6076
Pečinci	30	30	15068	9378	151	9227	761	3892	1273	113	773
Plandište	23	19	8269	5380	92	5287	654	1573	895	68	842
Ruma	43	43	45146	28107	405	27698	3331	11199	4141	241	2553
Senta	32	30	21377	10726	134	10584	2033	611	421	69	595
Sečanj	36	36	12653	7772	103	7669	701	2816	854	99	812
Sombor	76	75	75760	45015	502	44509	6688	15337	6076	494	3993
Srbobran	28	28	13363	8604	102	8502	774	3316	712	86	612
Sremska Mitrovica	56	56	66353	43129	608	42489	4787	16259	6913	391	3774
Sremski Karlovci	10	10	7484	4421	25	4390	607	1653	649	29	378
Stara Pazova	48	48	46504	29239	350	28888	3538	11786	4819	326	3033
Subotica	105	99	123894	70319	859	69443	14007	11655	6258	860	6301

Paralelno brojanje glasova

Republika Srbija											CeSID		
Otpor	Za narodno jedinstvo prof. Borislav Pelević – Marijan Ristićević	Socijalistička partija Srbije – Slobodan Milošević	Za samostalnu Srbiju – dr Vladan Batić	Za odbranu i pravdu – Vuk Obradović i Borivoje Borović	Zajedno za toleranciju Čanak, Kasa, Ljajić	Liberali Srbije – Dušan Mihajlović	Reformisti Vojvodine – socijaldemokratske partije – Mirodrag Isakov	Socijalistička narodna stranka – Narodni blok – general Nebojša Pavković	Pokret privredna snaga Srbije i Dijaspore	Laburistička partija Srbije – Dragan Milovanović	Savez Srba Vojvodine – Dušan Salatić	Jugoslovenska levica – JUL	Redni broj
303	86	214	290	78	59	808	39	142	48	21	8	9	2
479	183	142	1219	109	26	1997	46	291	40	34	10	31	12
257	147	140	351	137	14	1130	12	99	16	129	8	23	12
1572	420	542	2203	244	67	1180	46	491	49	228	16	44	12
411	453	171	491	86	71	6298	47	455	32	55	38	25	30
164	126	45	225	21	8	1696	18	274	16	59	7	26	8
518	178	185	810	247	71	535	49	72	33	17	6	18	10
372	94	166	396	65	31	364	15	366	307	51	2	19	7
431	294	154	579	96	139	5697	30	304	37	129	45	32	24
449	221	163	946	309	54	1101	23	157	36	26	3	17	6
832	134	153	571	87	22	523	18	279	26	137	8	71	14
602	209	155	595	52	70	1763	17	155	50	90	7	25	33
1700	1874	702	2423	548	226	7455	147	611	248	597	85	134	33
950	258	961	1424	142	48	893	40	164	192	111	10	35	38
201	74	118	389	46	26	435	74	74	43	11	3	29	5
45	351	17	55	42	19	6380	33	419	27	11	64	26	14
851	634	419	1897	184	76	4148	239	434	116	140	110	49	29
266	316	179	338	138	58	1565	13	357	92	11	7	31	7
646	366	158	682	109	30	944	12	80	179	26	7	13	4
1012	496	316	1844	178	112	1902	266	450	63	206	13	77	39
142	161	48	367	13	83	1993	22	87	13	27	10	8	1
308	106	134	381	497	7	967	9	76	10	30	8	16	4
318	245	314	662	142	41	1778	73	227	26	119	16	45	13
187	218	90	262	53	28	1001	19	186	19	36	24	16	7
5640	3492	1874	6753	1357	513	14216	300	3073	443	1545	66	379	72
195	84	69	295	42	9	204	5	75	8	4	7	5	3
836	193	246	1688	120	72	477	71	156	32	103	5	13	14
2096	1329	446	2457	390	254	1368	86	237	145	233	72	38	35
617	145	349	631	79	31	219	49	116	119	31	5	14	10
162	60	91	312	34	7	465	13	53	8	22	9	12	7
1261	415	505	1588	218	181	1304	193	269	80	86	10	102	21
87	202	33	89	32	56	5651	13	496	106	31	30	20	9
412	147	178	722	59	11	589	41	73	27	66	16	25	21
1631	813	441	1805	462	153	5069	108	835	140	248	43	141	32
380	141	155	488	67	11	1440	18	170	16	68	15	27	6
3093	681	648	1961	373	231	1852	305	359	550	173	34	76	29
216	69	60	210	34	14	336	20	64	11	30	0	9	1
1107	460	360	1298	223	69	1364	46	155	104	131	14	34	21
720	2299	238	1147	316	257	22874	140	1749	176	167	96	136	47

Oko izbora

Parlamentarni izbori, Srbija 2003											
Redni broj	Opština	Obrađeno biračkih mesta	Izašlo	Nevažeci	Važeći	G17 plus - Miroљub Labus	Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Œešelј	Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	Demokratska alternativa - Neboјša Čović	Demokratska stranka - Boris Tadić	Zajedno za Srbiju - Vuk Drašković i Velimir Ilić
Temerin	31	31	21693	14666	135	14530	1435	5527	1215	62	858
Titel	25	25	11732	7680	86	7594	512	3342	693	60	1019
Vrbas	35	26	26533	17421	225	17191	1698	6775	1652	94	2071
Čoka	32	32	10791	6640	121	6519	689	1729	367	67	301
Šid	39	39	28629	17079	291	16786	1840	6718	2467	243	1338
Vitina	6	6	2146	1335	21	1314	41	407	183	209	111
Vučitrn	6	6	2276	1326	13	1313	38	410	202	304	13
Gnjilane	15	15	8609	4944	64	4880	163	1374	659	1334	230
Zubin Potok	21	21	5736	3182	21	3161	33	953	1390	129	44
Istok	2	2	315	181	2	179	2	62	9	65	8
Kosovo Polje	15	15	4958	1919	16	1903	3	974	148	95	19
Kosovska Kamenica	23	23	7254	4911	78	4833	111	2108	477	1110	65
Leposavić	42	42	11707	7159	99	7060	109	3284	965	766	434
Lipljan	18	18	5992	3691	24	3665	16	1750	451	550	117
Novo Brdo	6	6	1054	879	15	864	11	395	72	235	12
Obilić	10	10	3171	1415	16	1399	4	388	72	380	57
Orahovac	2	2	859	632	2	630	1	238	50	202	14
Peć	4	4	600	426	10	416	0	84	54	151	29
Prizren	1	1	200	189	1	188	0	58	9	105	1
Priština	26	26	8372	3451	44	3407	6	1828	264	320	175
Srbica	2	2	359	208	2	206	0	42	43	82	0
Kosovska Mitrovica	21	21	19546	4272	47	4225	30	1894	446	783	212
Štrpce	17	17	7447	4428	49	4379	18	1978	295	719	196
Zvečan	10	10	7196	3356	26	3330	11	1408	500	485	202
	8589	7914	6046109	3548751	46388	3500383	407888	973599	627954	79504	444703

Paralelno brojanje glasova

Republika Srbija													CeSID	
Otpor	Za narodno jedinstvo prof. Borislav Pelević - Marijan Ristićević	Socijalistička partija Srbije - Slobodan Milošević	Za samostalnu Srbiju - dr. Vladan Batić	Za odbranu i pravdu - Vuk Obradović i Borivoje Borović	Zajedno za toleranciju Čanak, Kasa, Ljajić	Liberali Srbije - Dušan Mihajlović	Reformisti Vojvodine - socijaldemokratske partije - Mirodrag Isakov	Socijalistička narodna stranka - Narodni blok - general Nebojša Pavković	Pokret privredna snaga Srbije i Dijaspore	Laburistička partija Srbije - Dragan Milovanović	Savez Srba Vojvodine - Dušan Salatić	Jugoslovenska leвица - JUL	Redni broj	
609	166	181	795	86	23	2692	36	675	50	94	7	13	6	
556	136	132	547	32	12	342	11	85	22	43	5	40	5	
742	309	196	2067	134	60	766	22	376	48	128	9	26	18	
135	91	83	153	18	19	2509	42	217	48	8	20	16	7	
734	416	357	896	171	56	761	170	167	241	114	13	64	20	
112	2	13	205	14	0	1	1	3	8	0	2	1	1	
98	1	147	85	4	0	1	0	0	2	0	0	0	8	
202	9	49	739	32	2	2	60	3	10	3	5	0	4	
89	1	10	419	13	2	2	50	13	2	0	0	1	10	
3	1	0	26	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	
40	1	27	500	53	37	0	2	0	1	0	2	0	1	
149	5	17	656	39	51	14	4	1	14	2	7	0	3	
378	20	84	728	90	77	37	34	15	15	3	6	3	12	
127	4	47	451	95	7	3	1	4	8	8	16	3	7	
17	1	3	67	36	0	1	9	3	0	2	0	0	0	
130	6	75	236	17	6	0	0	1	19	3	1	0	4	
24	1	4	89	5	0	0	0	0	0	0	0	0	2	
31	1	2	57	2	0	0	2	0	2	0	0	1	0	
0	0	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
133	13	30	384	122	11	39	20	0	9	1	52	0	0	
8	0	0	31	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
109	17	63	501	20	46	44	12	3	15	4	0	0	26	
337	8	22	605	26	25	21	96	3	19	1	6	1	3	
200	9	32	243	26	175	9	4	1	9	4	2	1	9	
273179	58052	65442	268153	43412	17439	150739	21642	18368	26353	13161	4416	2837	3539	

Sw(4)I, 2003

Oko izbora

Parlamentarni izbori, Srbija 2003											
Redni broj	Opština	Obradeno biračkih mesta	Izšlo	Nevažeci	Važeci	G17 plus - Mirosljub Labus	Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	Demokratska alternativa - Nebojša Čović	Demokratska stranka - Boris Tadić	Zajedno za Srbiju - Vuk Drašković i Velimir Ilčić
1	Aleksandrovac	100.00%	65.01%	1.77%	98.23%	14.45%	24.01%	19.73%	0.66%	14.50%	8.67%
2	Aleksinac	47.25%	60.45%	1.61%	98.30%	10.08%	37.92%	16.57%	0.97%	9.53%	7.71%
3	Arandelovac	100.00%	62.72%	1.14%	98.85%	9.44%	27.61%	26.69%	1.08%	8.10%	11.96%
4	Arijelje	100.00%	65.32%	1.69%	98.13%	8.10%	22.93%	20.11%	1.10%	16.72%	15.38%
5	Babušnica	100.00%	62.28%	2.06%	97.92%	6.67%	35.05%	11.12%	7.45%	6.14%	5.76%
6	Bajina Bašta	84.91%	63.02%	1.54%	98.45%	7.40%	30.01%	19.32%	1.35%	10.91%	13.51%
7	Batočina	100.00%	63.52%	1.17%	98.83%	7.12%	26.13%	17.31%	0.60%	8.11%	17.98%
8	Bela Palanka	100.00%	64.43%	2.10%	97.90%	8.29%	32.92%	11.87%	1.62%	11.21%	4.22%
9	Beograd-Barajevo	100.00%	59.05%	1.24%	98.75%	7.10%	28.45%	26.33%	3.45%	11.16%	6.90%
10	Beograd-Voždovac	100.00%	56.65%	0.96%	99.03%	14.76%	21.84%	26.73%	3.86%	16.20%	3.96%
11	Beograd-Vračar	100.00%	59.11%	0.80%	99.19%	15.89%	11.59%	26.81%	4.62%	26.02%	3.01%
12	Beograd-Grocka	100.00%	54.07%	2.38%	97.59%	9.64%	34.71%	21.09%	2.96%	9.26%	6.84%
13	Beograd-Zvezdara	94.29%	57.22%	0.88%	98.74%	15.21%	21.12%	25.99%	4.08%	17.11%	4.20%
14	Beograd-Zemun	67.54%	57.89%	1.09%	98.90%	13.33%	32.51%	21.73%	2.74%	14.19%	3.54%
15	Beograd-Lazarevac	100.00%	64.87%	1.43%	98.52%	9.00%	22.39%	31.02%	2.34%	9.83%	11.49%
16	Beograd-Mladenovac	100.00%	58.46%	1.78%	98.18%	9.40%	32.07%	21.40%	1.57%	10.92%	8.55%
17	Beograd-Novi Beograd	92.42%	62.32%	0.87%	99.11%	15.76%	20.30%	25.18%	4.04%	18.07%	2.54%
18	Beograd-Obrenovac	70.91%	59.93%	1.25%	98.73%	10.49%	27.29%	21.03%	2.47%	10.98%	7.65%
19	Beograd-Palilula	78.51%	56.70%	1.03%	98.96%	14.42%	25.04%	24.19%	3.53%	16.42%	3.73%
20	Beograd-Rakovica	100.00%	58.35%	1.06%	98.93%	15.68%	23.80%	24.99%	4.44%	14.77%	3.52%
21	Beograd-Savski venac	97.30%	61.03%	1.01%	98.55%	15.42%	15.88%	26.01%	4.06%	21.12%	3.41%
22	Beograd-Sopot	60.61%	53.93%	1.49%	98.51%	8.44%	32.05%	24.34%	4.48%	11.75%	6.15%
23	Beograd-Stari grad	82.14%	59.04%	0.82%	99.17%	16.14%	12.15%	27.58%	4.33%	24.82%	3.04%
24	Beograd-Čukarica	91.30%	59.71%	0.91%	98.00%	13.87%	23.03%	24.50%	7.40%	14.52%	4.08%
25	Blace	100.00%	62.39%	1.32%	98.66%	6.72%	28.72%	20.66%	2.74%	13.65%	6.61%
26	Bogatić	100.00%	63.94%	1.32%	98.68%	7.82%	28.50%	13.59%	1.12%	8.05%	18.36%
27	Bojnik	93.33%	65.18%	1.86%	98.14%	3.22%	33.72%	5.87%	3.86%	7.59%	5.59%
28	Boljevac	100.00%	56.41%	1.92%	98.01%	7.43%	18.55%	25.02%	0.89%	13.87%	8.20%
29	Bor	100.00%	55.69%	1.32%	98.67%	14.15%	26.80%	16.19%	1.47%	12.80%	8.21%
30	Bosilegrad	100.00%	50.34%	2.56%	97.44%	4.19%	20.97%	25.93%	4.30%	13.08%	2.27%
31	Brus	100.00%	62.43%	1.67%	98.33%	7.41%	27.44%	13.96%	1.45%	8.78%	20.29%
32	Bujanovac	100.00%	24.95%	2.04%	97.88%	3.22%	43.59%	7.81%	16.24%	3.89%	6.71%
33	Valjevo	100.00%	65.59%	1.39%	98.59%	10.01%	18.46%	23.41%	1.45%	10.34%	15.76%
34	Varvarin	100.00%	58.98%	1.78%	98.22%	10.10%	20.85%	16.14%	0.65%	7.25%	21.02%
35	Velika Plana	100.00%	56.91%	1.50%	98.50%	9.07%	29.20%	19.25%	0.95%	8.70%	9.58%
36	Veliko Gradište	100.00%	53.26%	1.56%	98.44%	5.66%	26.27%	14.59%	2.15%	12.52%	11.24%
37	Vladimirci	100.00%	56.73%	1.79%	98.21%	6.72%	29.83%	19.29%	1.23%	6.61%	12.98%
38	Vladičin Han	100.00%	59.26%	1.45%	98.50%	8.31%	32.78%	17.25%	2.04%	9.18%	7.73%
39	Vlasotince	98.28%	64.57%	1.46%	98.54%	9.54%	44.06%	8.21%	1.15%	7.33%	5.48%

Paralelno brojanje glasova

Republika Srbija											CeSID	
Otpor	Za narodno jedinstvo prof. Borislav Pelević - Marjan Ristićević	Socijalistička partija Srbije - Slobodan Milošević	Za samostalnu Srbiju - dr Vladan Batić	Za odbranu i pravdu - Vuk Obradović i Borivoje Borović	Zajedno za toleranciju Čanak, Kasa, Ljajić	Liberali Srbije - Dušan Mihajlović	Reformisti Vojvodine - socijaldemokratske partije - Miodrag Isakov	Socijalistička narodna stranka - Narodni blok - general Nebojša Pavković	Pokret privredna snaga Srbije i Dijaspore	Laburistička partija Srbije - Dragan Milovanović	Savez Srba Vojvodine - Dušan Salatić	Jugoslovenska leвица - JUL
0.84%	1.32%	9.33%	1.42%	0.66%	0.04%	0.37%	0.04%	1.82%	0.23%	0.07%	0.02%	0.04%
1.36%	1.84%	8.13%	0.82%	0.16%	0.58%	0.34%	0.05%	1.83%	0.17%	0.10%	0.03%	0.09%
0.80%	2.47%	7.82%	1.18%	0.26%	0.36%	0.27%	0.05%	0.27%	0.35%	0.11%	0.00%	0.03%
0.68%	1.48%	7.09%	0.39%	0.25%	0.13%	0.38%	0.03%	1.76%	1.56%	0.02%	0.03%	0.01%
2.24%	1.30%	15.05%	2.71%	0.82%	0.82%	1.32%	0.09%	0.45%	0.36%	0.15%	0.09%	0.36%
0.68%	1.69%	10.10%	0.67%	0.41%	0.13%	0.34%	0.04%	0.81%	0.49%	0.06%	0.06%	0.48%
0.71%	6.68%	6.75%	0.60%	0.90%	1.08%	1.71%	0.03%	2.71%	0.13%	0.18%	0.06%	0.04%
0.67%	5.20%	16.12%	2.44%	0.47%	0.60%	1.00%	0.11%	0.57%	0.22%	0.08%	0.04%	0.24%
1.08%	0.64%	10.43%	1.60%	0.26%	0.19%	0.40%	0.02%	0.51%	0.13%	0.02%	0.01%	0.07%
1.95%	0.65%	5.80%	1.24%	0.46%	0.38%	0.18%	0.18%	0.26%	0.28%	0.06%	0.03%	0.05%
2.54%	0.43%	5.11%	1.06%	0.25%	0.53%	0.38%	0.12%	0.41%	0.25%	0.08%	0.02%	0.08%
1.28%	1.62%	7.66%	1.11%	0.41%	0.26%	0.13%	0.07%	0.22%	0.19%	0.05%	0.02%	0.06%
2.17%	0.70%	5.06%	1.30%	0.36%	0.42%	0.27%	0.12%	0.23%	0.23%	0.06%	0.02%	0.10%
1.95%	0.74%	4.77%	0.95%	0.32%	0.88%	0.37%	0.13%	0.17%	0.39%	0.07%	0.04%	0.05%
1.30%	0.59%	7.49%	1.22%	0.29%	0.29%	0.18%	0.03%	0.25%	0.18%	0.35%	0.02%	0.27%
1.28%	2.14%	7.27%	1.07%	0.24%	0.24%	0.33%	0.13%	0.88%	0.23%	0.37%	0.03%	0.08%
2.22%	0.61%	7.10%	0.93%	0.40%	0.70%	0.29%	0.11%	0.28%	0.34%	0.11%	0.03%	0.10%
1.78%	0.49%	7.82%	6.80%	0.42%	0.28%	0.55%	0.05%	0.16%	0.19%	0.05%	0.02%	0.22%
2.03%	0.76%	4.99%	1.18%	0.65%	0.85%	0.32%	0.16%	0.24%	0.22%	0.08%	0.03%	0.12%
1.95%	0.75%	6.16%	1.17%	0.28%	0.42%	0.26%	0.09%	0.24%	0.29%	0.04%	0.02%	0.06%
2.44%	0.51%	6.23%	1.05%	0.41%	0.64%	0.42%	0.18%	0.29%	0.27%	0.06%	0.03%	0.11%
1.20%	1.16%	5.96%	0.45%	0.29%	0.14%	1.38%	0.02%	0.33%	0.04%	0.08%	0.06%	0.17%
2.53%	0.44%	4.93%	0.96%	0.49%	0.60%	0.42%	0.12%	0.22%	0.24%	0.05%	0.03%	0.08%
1.86%	0.66%	5.19%	1.18%	0.35%	0.33%	0.29%	0.10%	0.22%	0.27%	0.08%	0.02%	0.06%
0.46%	0.78%	11.69%	0.53%	2.27%	0.35%	0.78%	0.01%	1.94%	0.29%	0.10%	0.01%	0.35%
1.00%	2.45%	14.12%	0.66%	0.41%	0.04%	0.15%	0.07%	2.01%	0.18%	0.05%	0.02%	0.09%
1.25%	2.62%	11.20%	1.53%	0.21%	0.30%	3.23%	0.21%	16.46%	0.12%	0.05%	0.03%	1.04%
0.64%	4.63%	11.98%	3.10%	0.37%	0.17%	1.88%	0.29%	0.48%	0.22%	0.09%	0.01%	0.17%
1.52%	1.86%	6.56%	3.29%	0.86%	0.64%	2.09%	0.11%	1.34%	0.34%	0.29%	0.03%	0.11%
0.53%	2.78%	11.64%	0.35%	0.24%	6.28%	3.40%	0.46%	0.40%	0.18%	0.15%	0.13%	0.15%
0.40%	0.93%	6.81%	1.91%	0.38%	0.11%	8.02%	0.05%	0.16%	0.10%	0.04%	0.04%	0.04%
0.23%	1.34%	7.63%	0.38%	1.50%	4.19%	0.53%	0.18%	0.19%	0.09%	0.09%	0.05%	0.03%
1.61%	0.67%	8.49%	0.66%	0.40%	0.38%	3.86%	0.06%	2.09%	0.76%	0.09%	0.02%	0.05%
1.19%	4.25%	14.94%	0.74%	0.21%	0.11%	0.10%	0.08%	0.27%	0.10%	0.11%	0.07%	0.05%
1.75%	6.17%	11.14%	0.72%	0.18%	0.23%	0.43%	0.07%	0.86%	0.07%	0.05%	0.02%	0.09%
0.55%	3.18%	19.69%	1.55%	0.16%	0.06%	0.14%	0.04%	0.47%	0.09%	0.03%	0.00%	0.06%
0.86%	3.46%	14.59%	1.74%	0.21%	0.07%	0.12%	0.05%	0.25%	0.09%	0.06%	0.02%	0.01%
0.70%	3.35%	11.82%	1.95%	0.33%	1.31%	0.26%	0.07%	0.73%	0.42%	0.10%	0.07%	0.09%
0.52%	1.01%	14.53%	0.47%	3.59%	0.11%	0.77%	0.02%	0.72%	0.07%	0.17%	0.13%	0.68%

Oko izbora

Parlamentarni izbori, Srbija 2003											
Redni broj	Opština	Obrađeno biračkih mesta	izašlo	Nevažeci	Važeci	G17 plus - Mirojlob Labus	Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	Demokratska alternativa - Nebojša Čović	Demokratska stranka - Boris Tadić	Zajedno za Srbiju - Vučk Drašković i Velimir Ilčić
40	Vranje	100.00%	58.56%	1.43%	98.56%	10.12%	40.03%	14.73%	2.48%	8.74%	6.73%
41	Vrnjačka Banja	100.00%	59.35%	1.43%	98.57%	8.96%	30.66%	20.93%	1.46%	8.89%	11.96%
42	Gadžin Han	100.00%	60.97%	2.10%	97.90%	7.29%	29.75%	15.23%	1.63%	4.56%	11.34%
43	Golubac	66.67%	64.14%	1.77%	98.23%	7.10%	28.51%	17.78%	1.48%	17.54%	6.69%
44	Gornji Milanovac	17.91%	64.40%	1.61%	98.39%	10.24%	20.43%	25.33%	1.05%	10.53%	16.31%
45	Despotovac	100.00%	54.57%	1.96%	98.04%	6.48%	26.27%	16.32%	1.05%	10.59%	7.70%
46	Dimitrovgrad	100.00%	56.80%	2.21%	97.77%	10.64%	26.55%	20.79%	1.89%	13.35%	4.10%
47	Doljevac	89.19%	69.71%	1.67%	98.30%	7.10%	30.59%	11.89%	0.77%	8.73%	8.98%
48	Žabari	100.00%	52.23%	1.56%	98.44%	5.50%	18.77%	16.46%	0.90%	11.31%	12.63%
49	Žagubica	100.00%	55.39%	2.21%	97.79%	8.36%	29.36%	22.10%	1.23%	11.62%	7.24%
50	Žitorađa	100.00%	65.89%	1.69%	98.27%	5.15%	29.77%	15.71%	0.98%	6.59%	8.11%
51	Zaječar	100.00%	57.62%	1.62%	98.37%	10.10%	28.79%	17.53%	0.90%	14.71%	8.91%
52	Ivanjica	80.70%	59.24%	1.22%	98.38%	8.18%	30.34%	21.54%	0.61%	11.12%	14.69%
53	Kladovo	100.00%	54.06%	2.28%	97.70%	8.26%	20.83%	24.44%	1.31%	12.41%	4.84%
54	Knić	100.00%	58.87%	1.37%	98.59%	5.33%	27.23%	21.21%	1.86%	7.21%	19.78%
55	Knjaževac	100.00%	52.94%	1.94%	98.05%	12.47%	33.88%	14.47%	1.12%	10.24%	8.56%
56	Kosjerić	81.82%	64.25%	1.69%	98.31%	11.17%	19.00%	20.82%	1.93%	11.04%	20.93%
57	Koceljeva	100.00%	59.69%	1.87%	98.13%	7.15%	29.94%	18.03%	0.99%	7.79%	12.24%
58	Kragujevac	88.68%	62.87%	1.07%	98.92%	11.85%	27.94%	19.83%	1.31%	11.25%	11.76%
59	Kraljevo	100.00%	52.35%	1.09%	98.89%	10.14%	28.73%	18.90%	1.29%	11.20%	15.30%
60	Krupanj	100.00%	57.85%	2.55%	97.45%	6.82%	26.59%	24.69%	1.15%	6.79%	8.61%
61	Kruševac	100.00%	60.36%	1.41%	98.59%	10.62%	24.84%	22.16%	1.24%	11.68%	11.90%
62	Kuršumlija	48.15%	59.73%	1.27%	98.59%	6.21%	41.39%	13.56%	2.19%	9.98%	8.58%
63	Kučevo	100.00%	53.97%	2.25%	97.75%	5.95%	30.30%	18.29%	0.78%	17.49%	8.84%
64	Lajkovac	88.57%	67.19%	1.66%	98.34%	8.08%	21.71%	25.59%	0.97%	13.39%	15.77%
65	Lebane	100.00%	58.96%	1.43%	98.57%	7.42%	37.52%	10.42%	8.18%	7.31%	11.76%
66	Leskovac	95.38%	63.23%	1.44%	98.54%	9.01%	34.54%	11.71%	4.63%	10.20%	9.33%
67	Loznica	100.00%	57.76%	1.74%	98.24%	9.30%	26.91%	18.21%	3.68%	10.03%	10.64%
68	Lučani	100.00%	60.65%	1.69%	98.30%	6.49%	18.10%	20.40%	1.42%	11.78%	20.56%
69	Ljig	100.00%	70.53%	1.66%	98.34%	4.92%	16.54%	31.64%	1.05%	8.29%	18.28%
70	Ljubovija	86.11%	59.99%	2.40%	97.60%	6.43%	26.38%	17.95%	1.22%	10.25%	10.47%
71	Majdanpek	100.00%	54.39%	1.60%	98.39%	8.19%	27.05%	15.99%	1.10%	14.70%	10.18%
72	Mali Zvornik	100.00%	57.36%	2.16%	97.84%	5.47%	29.25%	15.08%	0.81%	11.01%	5.42%
73	Malo Crniće	100.00%	49.74%	1.90%	98.10%	6.47%	22.05%	20.72%	0.85%	11.43%	10.25%
74	Medveđa	100.00%	40.67%	1.56%	98.44%	2.48%	22.09%	8.36%	32.93%	5.69%	7.70%
75	Merošina	100.00%	67.13%	1.19%	98.81%	5.64%	28.15%	11.39%	0.93%	5.66%	6.61%
76	Mionica	100.00%	68.24%	1.34%	98.66%	6.55%	17.31%	18.21%	0.55%	7.30%	24.59%
77	Negotin	100.00%	45.05%	1.81%	98.19%	8.12%	20.85%	16.33%	1.45%	16.89%	10.62%
78	Niš	89.05%	61.51%	1.11%	98.88%	16.93%	24.00%	20.70%	1.52%	14.12%	8.27%

Paralelno brojanje glasova

Republika Srbija										CeSID		
Otpor	Za narodno jedinstvo prof. Borislav Pelević - Marijan Rističević	Socijalistička partija Srbije - Slobodan Milošević	Za samostalnu Srbiju - dr. Vladan Bačić	Za odbranu i pravdu - Vuk Obradović i Borivoje Borović	Zajedno za toleranciju Čanak, Kasa, Ljajić	Liberali Srbije - Dušan Mihajlović	Reformisti Vojvodine - socijaldemokratske partije - Miodrag Isakov	Socijalistička narodna stranka - Narodni blok - general Nebojša Pavković	Pokret privredna snaga Srbije i Dijaspore	Laburistička partija Srbije - Dragan Milovanović	Savez Srba Vojvodine - Dušan Salatić	Jugoslovenska levica - JUL
0.75%	1.56%	9.98%	0.75%	0.33%	0.78%	0.52%	0.09%	0.52%	0.11%	0.19%	0.07%	0.07%
1.02%	1.39%	8.50%	0.83%	1.01%	0.25%	0.92%	0.08%	1.15%	0.43%	0.06%	0.02%	0.03%
0.88%	3.71%	16.15%	0.83%	0.25%	0.19%	5.34%	0.02%	0.35%	0.11%	0.04%	0.07%	0.16%
1.15%	1.22%	13.72%	1.39%	0.24%	0.10%	0.31%	0.00%	0.41%	0.38%	0.07%	0.02%	0.12%
1.44%	0.89%	9.47%	1.32%	0.47%	0.16%	0.25%	0.04%	0.12%	0.23%	0.04%	0.02%	0.04%
0.78%	11.77%	6.70%	1.29%	0.26%	0.18%	4.25%	0.06%	3.37%	0.51%	0.04%	0.04%	0.36%
1.69%	1.13%	7.81%	1.62%	0.76%	4.43%	1.13%	0.18%	0.56%	0.18%	0.31%	0.11%	0.54%
1.22%	1.45%	22.42%	2.04%	0.87%	0.17%	0.15%	0.05%	1.63%	0.09%	0.03%	0.00%	0.11%
0.76%	6.30%	23.64%	1.02%	0.25%	0.06%	0.08%	0.06%	0.40%	0.15%	0.11%	0.01%	0.04%
1.05%	3.12%	10.19%	1.54%	0.25%	0.11%	0.32%	0.15%	0.46%	0.18%	0.20%	0.04%	0.27%
0.52%	5.54%	16.09%	1.55%	0.90%	0.22%	3.18%	1.04%	2.47%	0.11%	0.07%	0.16%	0.13%
1.93%	1.66%	7.64%	1.58%	0.79%	0.28%	1.71%	0.17%	0.67%	0.56%	0.21%	0.04%	0.19%
0.90%	1.49%	6.74%	1.22%	0.33%	0.16%	0.28%	0.11%	0.17%	0.40%	0.03%	0.02%	0.03%
1.91%	1.86%	14.97%	2.57%	0.49%	0.07%	1.43%	0.08%	1.81%	0.19%	0.05%	0.03%	0.15%
0.99%	1.89%	8.87%	1.38%	1.12%	0.14%	0.77%	0.01%	0.30%	0.20%	0.16%	0.03%	0.13%
1.77%	1.93%	9.80%	0.83%	0.41%	0.26%	0.34%	0.28%	1.03%	0.25%	0.22%	0.04%	0.15%
1.53%	0.81%	7.91%	1.46%	0.09%	0.11%	0.47%	0.05%	0.30%	0.41%	0.08%	0.06%	0.14%
1.47%	1.72%	14.75%	1.09%	0.85%	0.17%	0.98%	0.08%	0.45%	0.15%	0.12%	0.05%	0.09%
1.30%	2.05%	7.10%	1.20%	0.54%	0.41%	1.39%	0.05%	0.32%	0.23%	0.30%	0.02%	0.07%
1.39%	1.56%	6.40%	1.25%	0.30%	0.23%	0.48%	0.06%	0.72%	0.29%	0.59%	0.02%	0.06%
0.51%	1.16%	15.10%	1.35%	0.64%	0.31%	1.09%	0.05%	2.37%	0.16%	0.01%	0.02%	0.03%
2.56%	1.79%	6.97%	2.62%	0.47%	0.24%	0.21%	0.06%	0.76%	0.26%	0.11%	0.04%	0.08%
1.10%	2.44%	7.92%	3.33%	0.77%	0.16%	0.36%	0.03%	0.28%	0.16%	0.03%	0.01%	0.09%
0.72%	1.36%	11.07%	1.82%	0.17%	0.16%	0.05%	0.07%	0.32%	0.10%	0.12%	0.01%	0.15%
0.83%	0.51%	8.67%	0.33%	0.27%	0.14%	0.45%	0.05%	1.24%	0.18%	0.06%	0.03%	0.06%
0.40%	2.48%	7.17%	0.93%	0.75%	0.14%	2.12%	0.12%	1.47%	0.08%	0.15%	0.01%	0.13%
1.24%	1.53%	8.47%	1.12%	0.68%	0.29%	0.77%	0.18%	4.38%	0.23%	0.12%	0.06%	0.06%
1.21%	1.26%	11.36%	1.52%	1.32%	0.44%	0.29%	0.07%	0.70%	0.89%	0.32%	0.02%	0.06%
1.70%	1.56%	13.56%	1.04%	0.37%	0.12%	0.40%	0.05%	0.24%	0.34%	0.09%	0.02%	0.07%
0.51%	0.46%	4.35%	1.93%	0.40%	0.09%	0.95%	0.04%	8.43%	0.17%	0.12%	0.00%	0.18%
1.34%	0.98%	18.43%	1.09%	0.49%	0.06%	1.45%	0.00%	0.23%	0.70%	0.04%	0.03%	0.06%
1.88%	1.30%	10.45%	1.82%	2.30%	0.33%	1.15%	0.07%	1.27%	0.43%	0.03%	0.04%	0.11%
1.01%	1.82%	11.59%	3.18%	10.46%	1.76%	0.23%	0.03%	0.06%	0.54%	0.05%	0.06%	0.02%
0.53%	2.44%	21.16%	1.22%	0.11%	0.10%	0.10%	0.06%	0.28%	0.18%	0.03%	0.01%	0.11%
0.29%	1.60%	12.81%	0.53%	1.12%	0.46%	1.17%	0.19%	0.63%	0.12%	0.19%	0.02%	0.05%
0.84%	2.19%	31.96%	4.06%	0.41%	0.06%	0.19%	0.07%	0.16%	0.28%	0.02%	0.01%	0.17%
0.35%	0.66%	11.81%	6.50%	0.24%	0.11%	2.93%	0.10%	0.56%	0.71%	0.06%	0.01%	0.09%
1.45%	1.98%	16.48%	1.43%	0.60%	0.45%	0.40%	0.05%	0.55%	0.20%	0.19%	0.02%	0.12%
1.64%	1.96%	6.59%	1.20%	0.42%	0.29%	0.36%	0.08%	0.52%	0.18%	0.05%	0.02%	0.05%

Oko izbora

Parlamentarni izbori, Srbija 2003											
Redni broj	Opština	Obradeno biračkih mesta	Izašlo	Nevažeci	Vażeci	G17 plus - Mirosljub Labus	Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	Demokratska alternativa - Nebojša Čović	Demokratska stranka - Boris Tadić	Zajedno za Srbiju - Vuk Drašković i Velimir Ilić
79	Nova Varoš	100.00%	63.36%	1.38%	98.62%	6.41%	27.71%	13.11%	0.93%	13.90%	17.93%
80	Novi Pazar	67.06%	56.02%	0.62%	99.32%	1.93%	15.64%	2.52%	0.65%	49.61%	0.97%
81	Osečina	100.00%	62.17%	2.62%	97.37%	5.01%	19.56%	16.53%	0.56%	7.63%	24.67%
82	Paraćin	100.00%	58.25%	1.45%	98.50%	11.51%	29.17%	14.61%	0.82%	11.24%	10.82%
83	Petrovac	100.00%	52.23%	1.74%	98.25%	5.73%	16.92%	13.84%	0.69%	13.91%	15.03%
84	Pirot	100.00%	56.48%	1.84%	98.13%	11.19%	30.77%	13.72%	2.10%	10.88%	7.41%
85	Požarevac	80.88%	58.30%	1.45%	98.54%	13.59%	25.35%	18.23%	1.16%	13.66%	6.56%
86	Požega	100.00%	64.22%	1.03%	98.97%	10.11%	21.45%	20.93%	1.78%	10.05%	20.81%
87	Preševo	100.00%	6.51%	3.69%	96.31%	4.94%	46.36%	7.44%	4.89%	7.60%	7.65%
88	Priboj	100.00%	52.01%	0.94%	98.98%	3.63%	25.27%	14.23%	1.72%	14.85%	9.07%
89	Prijepolje	51.28%	57.65%	0.85%	99.13%	2.54%	28.66%	9.84%	0.52%	29.56%	3.70%
90	Prokuplje	65.96%	63.89%	1.09%	98.90%	7.78%	31.73%	13.99%	1.60%	14.71%	8.53%
91	Ražanj	100.00%	58.29%	1.57%	98.43%	6.05%	35.41%	12.46%	1.41%	7.63%	10.10%
92	Rača	100.00%	60.00%	1.48%	98.52%	7.36%	17.39%	16.90%	0.52%	10.52%	25.45%
93	Raška	100.00%	59.45%	1.78%	98.22%	6.93%	40.72%	16.21%	2.26%	8.51%	6.43%
94	Rekovac	100.00%	58.90%	2.63%	97.37%	4.81%	18.79%	17.17%	0.73%	19.55%	16.16%
95	Jagodina	100.00%	56.29%	1.20%	98.79%	10.52%	22.00%	18.84%	1.23%	12.41%	6.71%
96	Svilajnac	100.00%	55.25%	1.67%	98.33%	6.90%	17.74%	18.24%	0.69%	17.45%	11.95%
97	Svrljig	100.00%	60.57%	2.07%	97.91%	8.23%	27.24%	13.45%	2.73%	7.84%	10.21%
98	Sjenica	100.00%	55.90%	0.67%	99.33%	1.34%	14.33%	2.64%	0.38%	43.64%	1.32%
99	Smederevo	98.70%	56.00%	1.46%	98.52%	12.12%	32.32%	18.88%	1.50%	10.86%	7.76%
100	Smederevska Palanka	94.74%	58.59%	1.51%	98.48%	10.01%	23.99%	16.76%	1.19%	12.92%	14.43%
101	Sokobanja	100.00%	53.92%	2.64%	97.36%	8.58%	31.97%	21.16%	1.23%	10.71%	7.33%
102	Surdulica	100.00%	59.20%	1.60%	98.40%	7.54%	36.06%	17.08%	3.91%	7.34%	4.52%
103	Užice	75.00%	63.25%	1.12%	98.88%	16.17%	19.54%	23.07%	1.98%	14.89%	11.34%
104	Topola	71.43%	61.95%	1.49%	98.50%	8.69%	23.42%	21.03%	0.84%	10.80%	16.70%
105	Trgovište	100.00%	56.90%	1.69%	98.31%	4.21%	33.90%	9.58%	4.76%	6.09%	5.19%
106	Trstenik	100.00%	60.10%	1.85%	98.15%	12.57%	24.57%	16.69%	0.76%	7.55%	18.97%
107	Tutin	100.00%	56.95%	0.49%	99.51%	3.48%	2.54%	0.51%	0.15%	66.47%	1.53%
108	Čičevac	100.00%	63.42%	1.49%	98.51%	7.50%	26.81%	10.57%	0.71%	8.76%	16.90%
109	Čuprija	100.00%	53.18%	1.37%	98.62%	10.39%	24.40%	16.49%	1.52%	11.48%	6.90%
110	Ub	31.37%	56.08%	1.81%	98.19%	9.94%	26.90%	20.02%	0.64%	8.71%	13.21%
111	Crna Trava	100.00%	48.39%	1.45%	98.55%	1.96%	42.97%	10.57%	2.64%	6.99%	8.01%
112	Čajetina	100.00%	60.46%	1.24%	98.76%	8.46%	24.28%	28.00%	1.17%	10.57%	14.05%
113	Čačak	96.12%	62.00%	1.18%	98.78%	8.98%	17.43%	21.24%	1.14%	10.30%	25.21%
114	Šabac	100.00%	62.56%	1.40%	98.60%	9.89%	27.11%	18.52%	1.05%	13.55%	11.49%
115	Lapovo	100.00%	61.15%	1.62%	98.34%	9.93%	28.18%	17.99%	0.93%	7.50%	15.32%
116	Niška Banja	68.97%	62.44%	1.22%	98.78%	16.55%	27.95%	19.99%	0.69%	9.93%	10.49%
117	Ada	96.55%	51.95%	1.09%	98.91%	17.25%	10.57%	3.18%	0.50%	3.61%	1.65%

Paralelno brojanje glasova

Republika Srbija										CeSID		
Otpor	Za narodno jedinstvo prof. Borislav Pelević - Marjan Ristićević	Socijalistička partija Srbije - Siobodan Mitošević	Za samostalnu Srbiju - dr Vladan Batić	Za odbranu i pravdu - Vuk Obradović i Borivoje Borović	Zajedno za toleranciju Čanak, Kasa, Ljajić	Liberali Srbije - Dušan Mihajlović	Reformisti Vojvodine - socijaldemokratske partije - Miodrag Isakov	Socijalistička narodna stranka - Narodni blok - general Nebojša Pavković	Pokret privredna snaga Srbije i Dijaspore	Laburistička partija Srbije - Dragan Milovanović	Savez Srba Vojvodine - Dušan Salatić	Jugoslovenska levica - JUL
0.37%	0.44%	9.87%	3.01%	0.31%	3.86%	0.26%	0.01%	0.18%	0.26%	0.02%	0.04%	0.02%
0.22%	0.58%	1.45%	0.08%	0.13%	24.60%	0.65%	0.07%	0.17%	0.01%	0.01%	0.00%	0.01%
0.65%	1.46%	16.29%	0.47%	0.15%	0.17%	3.02%	0.08%	0.28%	0.72%	0.01%	0.01%	0.08%
1.65%	8.26%	7.35%	1.03%	0.56%	0.16%	0.15%	0.06%	0.54%	0.27%	0.03%	0.02%	0.26%
0.92%	7.64%	20.84%	1.39%	0.20%	0.08%	0.38%	0.05%	0.43%	0.05%	0.03%	0.03%	0.05%
1.76%	3.82%	10.37%	1.10%	1.29%	0.53%	0.63%	0.09%	1.30%	0.34%	0.56%	0.04%	0.25%
1.17%	2.05%	12.93%	1.76%	0.39%	0.77%	0.12%	0.06%	0.36%	0.19%	0.05%	0.02%	0.12%
0.74%	0.74%	9.85%	0.84%	0.41%	0.05%	0.49%	0.04%	0.20%	0.38%	0.04%	0.01%	0.04%
0.76%	2.01%	10.69%	0.54%	0.27%	1.52%	0.22%	0.16%	0.60%	0.16%	0.16%	0.16%	0.16%
0.78%	0.66%	7.06%	0.49%	0.53%	15.70%	3.55%	0.09%	0.51%	0.12%	0.66%	0.04%	0.01%
0.47%	0.32%	4.61%	0.35%	1.36%	15.92%	0.81%	0.04%	0.24%	0.06%	0.05%	0.04%	0.02%
1.17%	1.22%	9.30%	2.40%	2.00%	2.50%	0.60%	0.06%	0.51%	0.49%	0.06%	0.02%	0.24%
0.94%	8.87%	9.13%	1.61%	0.73%	0.13%	0.19%	0.06%	2.98%	0.19%	0.04%	0.00%	0.51%
1.01%	5.07%	11.04%	0.69%	0.44%	0.15%	0.41%	0.09%	1.11%	0.12%	0.15%	0.03%	0.06%
0.80%	2.03%	10.44%	1.94%	0.22%	0.40%	0.68%	0.05%	0.18%	0.30%	0.04%	0.03%	0.05%
0.57%	5.93%	12.02%	0.52%	0.20%	0.00%	0.16%	0.09%	0.34%	0.09%	0.13%	0.01%	0.09%
1.37%	13.88%	6.75%	1.28%	0.38%	0.19%	1.84%	0.05%	0.74%	0.20%	0.09%	0.04%	0.27%
0.57%	6.54%	4.79%	0.70%	0.16%	0.04%	0.21%	0.05%	11.92%	0.15%	0.05%	0.03%	0.14%
1.26%	8.64%	12.47%	1.30%	0.27%	0.11%	0.99%	0.08%	2.29%	0.36%	0.17%	0.11%	0.18%
0.56%	0.20%	2.25%	0.48%	0.07%	31.54%	0.37%	0.06%	0.10%	0.01%	0.01%	0.01%	0.02%
1.34%	1.66%	8.76%	0.99%	0.24%	0.47%	0.37%	0.05%	0.66%	0.26%	0.14%	0.03%	0.12%
1.33%	3.21%	9.93%	1.16%	0.22%	0.43%	0.29%	0.08%	2.04%	0.12%	0.22%	0.03%	0.10%
1.26%	1.77%	8.61%	1.27%	0.39%	0.13%	0.96%	0.74%	0.92%	0.18%	0.07%	0.03%	0.04%
0.76%	1.00%	13.14%	0.99%	0.56%	0.64%	3.96%	0.09%	0.42%	0.10%	0.08%	0.03%	0.17%
2.49%	0.57%	5.30%	1.12%	0.39%	0.07%	0.40%	0.07%	0.34%	0.74%	0.33%	0.02%	0.04%
0.90%	3.55%	8.91%	1.58%	0.63%	0.05%	0.72%	0.21%	0.26%	0.10%	0.02%	0.00%	0.07%
0.11%	2.49%	15.56%	14.01%	0.47%	0.18%	0.50%	0.07%	0.29%	0.47%	0.11%	0.11%	0.22%
1.56%	3.01%	8.35%	1.43%	0.90%	0.40%	0.30%	0.05%	0.36%	0.52%	0.02%	0.04%	0.10%
0.97%	0.15%	0.52%	0.50%	0.43%	22.00%	0.13%	0.05%	0.07%	0.01%	0.01%	0.00%	0.00%
1.29%	5.85%	9.77%	6.12%	0.35%	0.21%	0.09%	0.23%	2.82%	0.37%	0.04%	0.02%	0.09%
0.90%	13.26%	9.12%	1.38%	0.73%	0.17%	0.52%	0.14%	0.92%	0.14%	0.06%	0.02%	0.07%
1.15%	0.94%	13.02%	2.00%	0.35%	0.12%	0.38%	0.07%	0.14%	0.31%	0.12%	0.00%	0.16%
0.17%	0.34%	13.38%	0.34%	0.26%	0.17%	9.80%	0.17%	0.00%	0.09%	0.09%	0.00%	0.60%
1.19%	1.55%	6.84%	0.82%	0.57%	0.10%	0.39%	0.10%	0.22%	0.27%	0.04%	0.07%	0.05%
1.24%	1.14%	9.19%	1.48%	0.23%	0.09%	0.26%	0.05%	0.27%	0.37%	0.06%	0.01%	0.09%
1.57%	1.82%	9.71%	1.29%	0.48%	0.30%	0.16%	0.06%	0.85%	0.51%	0.18%	0.03%	0.05%
0.52%	5.99%	7.74%	1.08%	0.28%	0.15%	1.29%	0.02%	0.60%	0.22%	0.11%	0.00%	0.50%
1.39%	2.97%	5.19%	0.93%	0.20%	0.08%	1.44%	0.08%	0.51%	0.25%	0.08%	0.03%	0.03%
6.64%	0.45%	1.3%	0.40%	0.30%	48.59%	0.29%	2.62%	0.24%	0.02%	0.36%	0.61%	0.05%

Oko izbora

Parlamentarni izbori, Srbija 2003											
Redni broj	Opština	Obrađeno biračkih mesta	izašlo	Nevažeci	Važeći	G17 plus - Mirosljub Labus	Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	Demokratska alternativa - Nebojša Čović	Demokratska stranka - Boris Tadić	Zajedno za Srbiju - Vuk Drašković i Velimir Ilić
118	Alibunar	76.47%	46.53%	1.45%	98.52%	12.96%	25.25%	16.90%	0.98%	13.24%	4.20%
119	Apatin	100.00%	55.17%	1.33%	98.65%	9.45%	34.26%	12.03%	1.25%	10.21%	3.26%
120	Bač	100.00%	63.83%	1.44%	98.50%	6.56%	31.73%	9.18%	0.72%	21.00%	3.04%
121	Bačka Palanka	79.07%	66.61%	1.04%	98.93%	8.15%	40.97%	11.79%	0.63%	8.19%	6.46%
122	Bačka Topola	97.96%	54.84%	1.34%	98.66%	15.36%	18.82%	6.76%	0.67%	6.50%	2.40%
123	Bački Petrovac	100.00%	58.17%	1.11%	98.89%	24.80%	16.84%	5.58%	0.73%	12.52%	2.34%
124	Bela Crkva	100.00%	54.63%	1.82%	98.15%	8.59%	31.30%	17.16%	1.73%	11.02%	5.45%
125	Beočin	100.00%	60.47%	1.67%	98.33%	9.60%	40.23%	10.54%	0.71%	6.59%	5.06%
126	Bečež	100.00%	56.38%	1.34%	98.62%	18.66%	26.35%	6.11%	0.61%	5.68%	2.22%
127	Vršac	55.36%	55.86%	1.35%	98.65%	14.62%	24.65%	15.02%	0.96%	15.84%	3.52%
128	Žabalj	100.00%	59.79%	1.39%	98.56%	6.84%	50.45%	8.81%	0.53%	7.63%	7.03%
129	Žitište	96.77%	57.20%	1.12%	98.88%	6.79%	34.00%	8.00%	0.72%	6.62%	6.73%
130	Zrenjanin	83.58%	62.23%	1.04%	98.94%	14.53%	30.85%	11.21%	1.02%	10.96%	3.08%
131	Indija	100.00%	63.03%	1.14%	98.84%	9.81%	43.90%	13.88%	0.91%	7.82%	4.06%
132	Irig	100.00%	58.59%	1.64%	98.36%	10.28%	36.90%	11.52%	1.07%	8.40%	3.97%
133	Kanjiža	90.91%	51.95%	1.52%	98.48%	18.11%	5.02%	2.35%	0.60%	3.72%	0.41%
134	Kikinda	94.92%	64.76%	1.32%	98.66%	13.16%	37.00%	11.12%	0.84%	8.53%	2.56%
135	Kovačica	82.05%	52.27%	1.64%	98.27%	20.70%	18.14%	10.21%	2.08%	13.29%	2.67%
136	Kovin	66.67%	53.31%	1.83%	98.16%	13.04%	30.46%	14.28%	1.19%	10.66%	5.66%
137	Kula	97.87%	61.81%	1.24%	98.71%	9.74%	37.37%	10.20%	0.64%	9.82%	4.49%
138	Mali Idoš	100.00%	54.12%	1.36%	98.64%	13.52%	20.69%	6.80%	0.45%	5.13%	2.48%
139	Nova Crnja	100.00%	64.68%	1.54%	98.46%	7.29%	29.47%	10.17%	0.72%	10.17%	4.90%
140	Novi Bečež	100.00%	58.62%	1.62%	98.38%	10.98%	35.58%	10.36%	0.83%	7.42%	2.63%
141	Novi Kneževac	100.00%	65.67%	1.80%	98.20%	9.89%	33.63%	11.93%	1.76%	8.45%	2.84%
142	Novi Sad	99.34%	60.85%	0.93%	99.03%	15.72%	32.42%	13.55%	1.04%	11.37%	3.54%
143	Opovo	100.00%	56.01%	1.45%	98.51%	11.20%	33.76%	16.52%	1.25%	14.41%	4.15%
144	Odžaci	84.44%	61.82%	0.78%	99.21%	6.60%	44.27%	11.66%	0.52%	8.88%	5.67%
145	Pančevo	75.71%	56.44%	1.27%	98.64%	17.47%	27.78%	18.98%	1.77%	13.00%	4.48%
146	Pećinci	100.00%	62.24%	1.61%	98.39%	8.11%	41.50%	13.57%	1.20%	8.24%	6.58%
147	Plandište	82.61%	65.06%	1.71%	98.27%	12.16%	29.24%	16.64%	1.26%	15.65%	3.01%
148	Ruma	100.00%	62.26%	1.44%	98.54%	11.85%	39.84%	14.73%	0.86%	9.08%	4.49%
149	Senta	93.75%	50.18%	1.25%	98.68%	18.95%	5.70%	3.93%	0.64%	5.55%	0.81%
150	Sečanj	100.00%	61.42%	1.33%	98.67%	9.02%	36.23%	10.99%	1.27%	10.45%	5.30%
151	Sombor	98.68%	59.42%	1.12%	98.88%	14.86%	34.07%	13.50%	1.10%	8.87%	3.62%
152	Srbobran	100.00%	64.39%	1.19%	98.81%	9.00%	38.54%	8.28%	1.00%	7.11%	4.42%
153	Sremska Mitrovica	100.00%	65.00%	1.41%	98.52%	11.10%	37.70%	16.03%	0.91%	8.75%	7.17%
154	Sremski Karlovci	100.00%	59.07%	0.57%	99.30%	13.73%	37.39%	14.68%	0.66%	8.55%	4.89%
155	Stara Pazova	100.00%	62.87%	1.20%	98.80%	12.10%	40.31%	16.48%	1.11%	10.37%	3.79%
156	Subotica	94.29%	56.76%	1.22%	98.75%	19.92%	16.57%	8.90%	1.22%	8.96%	1.02%

Paralelno brojanje glasova

Republika Srbija												CeSID
Otpor	Za narodno jedinstvo prof. Borislav Pelević – Marijan Ristićević	Socijalistička partija Srbije – Slobodan Milošević	Za samostalnu Srbiju – dr Vladan Batić	Za odbranu i pravdu – Vuk Obradović i Borivoje Borović	Zajedno za toleranciju Čanak, Kasa, Ljajić	Liberali Srbije – Dušan Mihajlović	Reformisti Vojvodine – socijaldemokratske partije – Miodrag Isaković	Socijalistička narodna stranka – Narodni blok – general Nebojša Pavković	Pokret privredna snaga Srbije i Dijaspore	Laburistička partija Srbije – Dragan Milovanović	Savez Srba Vojvodine – Dušan Šalatić	Jugoslovenska leвица – JUL
1.19%	2.96%	4.02%	1.08%	0.82%	11.19%	0.54%	1.97%	0.66%	0.29%	0.11%	0.12%	0.03%
1.25%	0.97%	8.30%	0.74%	0.18%	13.60%	0.31%	1.98%	0.27%	0.23%	0.07%	0.21%	0.08%
1.74%	1.66%	4.16%	1.62%	0.17%	13.38%	0.14%	1.17%	0.19%	1.53%	0.09%	0.27%	0.14%
1.72%	2.23%	9.05%	1.00%	0.28%	4.85%	0.19%	2.02%	0.20%	0.94%	0.07%	0.18%	0.05%
2.64%	1.00%	2.87%	0.50%	0.41%	36.75%	0.27%	2.66%	0.19%	0.32%	0.22%	0.15%	0.18%
1.80%	0.64%	3.21%	0.30%	0.11%	24.19%	0.26%	3.91%	0.23%	0.84%	0.10%	0.37%	0.11%
1.87%	1.95%	8.52%	2.60%	0.75%	5.63%	0.52%	0.76%	0.35%	0.18%	0.06%	0.19%	0.11%
1.28%	2.26%	5.38%	0.88%	0.42%	4.95%	0.20%	4.98%	4.17%	0.69%	0.03%	0.26%	0.10%
1.52%	0.79%	2.99%	0.50%	0.72%	29.38%	0.15%	1.57%	0.19%	0.67%	0.23%	0.17%	0.12%
1.73%	1.28%	7.43%	2.43%	0.42%	8.64%	0.18%	1.23%	0.28%	0.20%	0.02%	0.13%	0.05%
1.13%	1.29%	4.83%	0.74%	0.19%	4.42%	0.15%	2.36%	0.22%	1.16%	0.07%	0.60%	0.12%
2.34%	1.73%	6.65%	0.58%	0.78%	19.72%	0.19%	1.73%	0.56%	1.01%	0.08%	0.28%	0.37%
3.39%	1.27%	4.38%	0.99%	0.41%	13.49%	0.27%	1.11%	0.45%	1.08%	0.15%	0.24%	0.06%
1.10%	4.11%	6.09%	0.61%	0.21%	3.82%	0.17%	0.70%	0.82%	0.47%	0.04%	0.15%	0.16%
1.46%	2.33%	7.69%	0.91%	0.51%	8.60%	1.46%	1.46%	0.85%	0.22%	0.06%	0.57%	0.10%
3.21%	0.16%	0.50%	0.38%	0.17%	58.41%	0.30%	3.84%	0.25%	0.10%	0.59%	0.24%	0.13%
1.90%	1.26%	5.70%	0.55%	0.23%	12.46%	0.72%	1.30%	0.35%	0.42%	0.33%	0.15%	0.09%
3.17%	1.79%	3.39%	1.38%	0.58%	15.68%	0.13%	3.58%	0.92%	0.11%	0.07%	0.31%	0.07%
3.21%	1.38%	5.98%	0.96%	0.26%	8.27%	0.11%	0.70%	1.57%	0.23%	0.06%	0.11%	0.04%
2.20%	1.40%	8.18%	0.79%	0.50%	8.44%	1.18%	2.00%	0.28%	0.91%	0.06%	0.34%	0.17%
2.82%	0.84%	6.42%	0.23%	1.45%	34.86%	0.38%	1.52%	0.23%	0.47%	0.17%	0.14%	0.02%
1.69%	2.13%	6.06%	7.91%	0.11%	15.39%	0.14%	1.21%	0.16%	0.48%	0.13%	0.25%	0.06%
2.03%	2.60%	5.47%	1.17%	0.34%	14.70%	0.60%	1.88%	0.21%	0.98%	0.13%	0.37%	0.11%
3.31%	1.36%	3.97%	0.80%	0.42%	15.18%	0.29%	2.82%	0.29%	0.55%	0.36%	0.24%	0.11%
2.19%	1.18%	4.24%	0.85%	0.32%	8.92%	0.19%	1.93%	0.28%	0.97%	0.04%	0.24%	0.05%
1.79%	1.47%	6.27%	0.89%	0.19%	4.34%	0.11%	1.59%	0.17%	0.09%	0.15%	0.11%	0.06%
1.31%	1.67%	11.44%	0.81%	0.49%	3.23%	0.48%	1.06%	0.22%	0.70%	0.03%	0.09%	0.09%
2.84%	0.95%	5.25%	0.83%	0.54%	2.93%	0.18%	0.51%	0.31%	0.50%	0.15%	0.08%	0.07%
1.55%	3.72%	6.73%	0.84%	0.33%	2.34%	0.52%	1.24%	1.27%	0.33%	0.05%	0.15%	0.11%
1.12%	1.69%	5.80%	0.63%	0.13%	8.64%	0.24%	0.99%	0.15%	0.41%	0.17%	0.22%	0.13%
1.48%	1.80%	5.65%	0.78%	0.64%	4.64%	0.69%	0.96%	0.28%	0.31%	0.04%	0.36%	0.07%
1.88%	0.31%	0.83%	0.30%	0.52%	52.69%	0.12%	4.62%	0.99%	0.29%	0.28%	0.19%	0.08%
1.89%	2.29%	9.29%	0.76%	0.14%	7.58%	0.53%	0.94%	0.35%	0.85%	0.21%	0.32%	0.27%
1.81%	0.98%	4.01%	1.03%	0.34%	11.26%	0.24%	1.85%	0.31%	0.55%	0.10%	0.31%	0.07%
1.64%	1.80%	5.67%	0.78%	0.13%	16.74%	0.21%	1.98%	0.19%	0.79%	0.17%	0.31%	0.07%
1.58%	1.50%	4.55%	0.86%	0.54%	4.29%	0.71%	0.83%	1.28%	0.40%	0.08%	0.18%	0.07%
1.56%	1.36%	4.75%	0.77%	0.32%	7.60%	0.45%	1.45%	0.25%	0.68%	0.00%	0.20%	0.02%
1.57%	1.23%	4.44%	0.76%	0.24%	4.67%	0.16%	0.53%	0.36%	0.45%	0.05%	0.12%	0.07%
3.27%	0.34%	1.63%	0.45%	0.37%	32.53%	0.20%	2.49%	0.25%	0.24%	0.14%	0.19%	0.07%

Oko izbora

Parlamentarni izbori, Srbija 2003											
Redni broj	Opština	Obrađeno biračkih mesta	Izabio	Nevažeci	Važeci	G17 plus - Mirojubi Labus	Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Sešelj	Demokratska stranka Srbije - Vojislav Koštunica	Demokratska alternativa - Nebojša Čović	Demokratska stranka - Boris Tadić	Zajedno za Srbiju - Vuk Drašković i Velimir Ilić
157	Temerin	100.00%	67.61%	0.92%	99.07%	9.78%	37.69%	8.28%	0.42%	5.85%	4.15%
158	Titel	100.00%	65.46%	1.12%	98.88%	6.67%	43.52%	9.02%	0.78%	13.27%	7.24%
159	Vrbas	74.29%	65.66%	1.29%	98.68%	9.75%	38.89%	9.48%	0.54%	11.89%	4.26%
160	Čoka	100.00%	61.53%	1.82%	98.18%	10.38%	26.04%	5.53%	1.01%	4.53%	2.03%
161	Šid	100.00%	59.66%	1.70%	98.28%	10.77%	39.33%	14.44%	1.42%	7.83%	4.30%
162	Vitina	100.00%	62.21%	1.57%	98.43%	3.07%	30.49%	13.71%	15.66%	8.31%	8.39%
163	Vučitrn	100.00%	58.26%	0.98%	99.02%	2.87%	30.92%	15.23%	22.93%	0.98%	7.39%
164	Gnjilane	100.00%	57.43%	1.29%	98.71%	3.30%	27.79%	13.33%	26.98%	4.65%	4.09%
165	Zubin Potok	100.00%	55.47%	0.66%	99.34%	1.04%	29.95%	43.68%	4.05%	1.38%	2.80%
166	Istok	100.00%	57.46%	1.10%	98.90%	1.10%	34.25%	4.97%	35.91%	4.42%	1.66%
167	Kosovo Polje	100.00%	38.71%	0.83%	99.17%	0.16%	50.76%	7.71%	4.95%	0.99%	2.08%
168	Kosovska Kamenica	100.00%	67.70%	1.59%	98.41%	2.26%	42.92%	9.71%	22.60%	1.32%	3.03%
169	Leposavić	100.00%	61.15%	1.38%	98.62%	1.52%	45.87%	13.48%	10.70%	6.06%	5.28%
170	Lipljan	100.00%	61.60%	0.65%	99.30%	0.43%	47.41%	12.22%	14.90%	3.17%	3.44%
171	Novo Brdo	100.00%	83.40%	1.71%	98.29%	1.25%	44.94%	8.19%	26.73%	1.37%	1.93%
172	Obilić	100.00%	44.62%	1.13%	98.87%	0.28%	27.42%	5.09%	26.86%	4.03%	9.19%
173	Orahovac	100.00%	73.57%	0.32%	99.68%	0.16%	37.66%	7.91%	31.96%	2.22%	3.80%
174	Peć	100.00%	71.00%	2.35%	97.65%	0.00%	19.72%	12.68%	35.45%	6.81%	7.28%
175	Prizren	100.00%	94.50%	0.53%	99.47%	0.00%	30.69%	4.76%	55.56%	0.53%	0.00%
176	Priština	100.00%	41.22%	1.27%	98.73%	0.17%	52.97%	7.65%	9.27%	5.07%	3.85%
177	Srbica	100.00%	57.94%	0.96%	99.04%	0.00%	20.19%	20.67%	39.42%	0.00%	3.85%
178	Kosovska Mitrovica	100.00%	21.86%	1.10%	98.90%	0.70%	44.34%	10.44%	18.33%	4.96%	2.55%
179	Štrpce	100.00%	59.46%	1.11%	98.89%	0.41%	44.67%	6.66%	16.24%	4.43%	7.61%
180	Zvečan	100.00%	46.64%	0.77%	99.23%	0.33%	41.95%	14.90%	14.45%	6.02%	5.96%
		92.14%	58.69%	1.31%	98.64%	11.49%	27.43%	17.70%	2.24%	12.53%	7.70%

Ovaj dokument u elektronskoj formi možete pronaći na: <http://www.cesid.org/press>

Paralelno brojanje glasova

Republika Srbija											CeSID	
Otpor	Za narodno jedinstvo prof. Borislav Pelević - Marijan Rističević	Socijalistička partija Srbije - Slobodan Milošević	Za samostalan Srbiju - dr. Vladoan Batić	Za odbranu i pravdu - Vuk Obradović i Borivoje Borović	Zajedno za toleranciju Čanak, Kasa, Ljajić	Liberali Srbije - Dušan Mihajlović	Reformisti Vojvodine - socijaldemokratske partije - Miodrag Isakov	Socijalistička narodna stranka - Narodni blok - general Nebojša Pavković	Pokret privredna snaga Srbije i Dijaspore	Laburistička partija Srbije - Dragan Milovanović	Savez Srba Vojvodine - Dušan Salatić	Jugoslovenska levica - JUL
1.13%	1.23%	5.42%	0.59%	0.16%	18.36%	0.25%	4.60%	0.34%	0.64%	0.05%	0.09%	0.04%
1.77%	1.72%	7.12%	0.42%	0.16%	4.45%	0.14%	1.11%	0.29%	0.56%	0.07%	0.52%	0.07%
1.77%	1.13%	11.86%	0.77%	0.34%	4.40%	0.13%	2.16%	0.28%	0.73%	0.05%	0.15%	0.10%
1.37%	1.25%	2.30%	0.27%	0.29%	37.79%	0.63%	3.27%	0.72%	0.12%	0.30%	0.24%	0.11%
2.44%	2.09%	5.25%	1.00%	0.33%	4.46%	1.00%	0.98%	1.41%	0.67%	0.08%	0.37%	0.12%
0.15%	0.97%	15.36%	1.05%	0.00%	0.07%	0.07%	0.22%	0.60%	0.00%	0.15%	0.07%	0.07%
0.08%	11.09%	6.41%	0.30%	0.00%	0.08%	0.00%	0.00%	0.15%	0.00%	0.00%	0.00%	0.60%
0.18%	0.99%	14.95%	0.65%	0.04%	0.04%	1.21%	0.06%	0.20%	0.06%	0.10%	0.00%	0.08%
0.03%	0.31%	13.17%	0.41%	0.06%	0.06%	1.57%	0.41%	0.06%	0.00%	0.00%	0.03%	0.31%
0.55%	0.00%	14.36%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.55%	0.00%	0.00%	1.10%	0.00%	0.00%
0.05%	1.41%	26.06%	2.76%	1.93%	0.00%	0.10%	0.00%	0.05%	0.00%	0.10%	0.00%	0.05%
0.10%	0.35%	13.36%	0.79%	1.04%	0.29%	0.08%	0.02%	0.29%	0.04%	0.14%	0.00%	0.06%
0.28%	1.17%	10.17%	1.26%	1.08%	0.52%	0.47%	0.21%	0.21%	0.04%	0.08%	0.04%	0.17%
0.11%	1.27%	12.22%	2.57%	0.19%	0.08%	0.03%	0.11%	0.22%	0.22%	0.43%	0.08%	0.19%
0.11%	0.34%	7.62%	4.10%	0.00%	0.11%	1.02%	0.34%	0.00%	0.23%	0.00%	0.00%	0.00%
0.42%	5.30%	16.68%	1.20%	0.42%	0.00%	0.00%	0.07%	1.34%	0.21%	0.07%	0.00%	0.28%
0.16%	0.63%	14.08%	0.79%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.32%
0.23%	0.47%	13.38%	0.47%	0.00%	0.00%	0.47%	0.00%	0.47%	0.00%	0.00%	0.23%	0.00%
0.00%	7.94%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%
0.38%	0.87%	11.13%	3.54%	0.32%	1.13%	0.58%	0.00%	0.26%	0.03%	1.51%	0.00%	0.00%
0.00%	0.00%	14.90%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%
0.40%	1.47%	11.73%	0.47%	1.08%	1.03%	0.28%	0.07%	0.35%	0.09%	0.00%	0.00%	0.61%
0.18%	0.50%	13.66%	0.59%	0.56%	0.47%	2.17%	0.07%	0.43%	0.02%	0.14%	0.02%	0.07%
0.27%	0.95%	7.24%	0.77%	5.21%	0.27%	0.12%	0.03%	0.27%	0.12%	0.06%	0.03%	0.27%
1.64%	1.84%	7.56%	1.22%	0.49%	4.25%	0.61%	0.52%	0.74%	0.37%	0.12%	0.08%	0.10%

Sw(4), 2003

ZAPAŽANJA O RADU REPUBLIČKE IZBORNE KOMISIJE

Republička izborna komisija (RIK) u postupku izbora narodnih poslanika u Narodnu skupštinu Republike Srbije donela je sledeće odluke:

Utvrđivanje kandidatskih lista

Proglašene liste su:

G17 PLUS - Miroljub Labus

Mlađan Dinkić

SRPSKA RADIKALNA STRANKA - dr Vojislav Šešelj

dr Vojislav Šešelj

DEMOKRATSKA STRANKA SRBIJE - dr Vojislav Koštunica

dr Vojislav Koštunica

DEMOKRATSKA ALTERNATIVA - dr Nebojša Čović

dr Nebojša Čović

DEMOKRATSKA STRANKA - Boris Tadić

Prof. dr Dragoljub Mićunović

SRPSKI POKRET OBNOVE - NOVA SRBIJA - Vuk Drašković - Velimir Ilić

Vuk Drašković

OTPOR

Prof. dr Čedomir Čupić

„ZA NARODNO JEDINSTVO“ - prof. Borislav Pelević i Marijan Rističević (Stranka srpskog jedinstva, Narodna seljačka stranka, Narodna stranka, Naš dom SRBIJA i Srpska stranka)

Dragan Marković - Palma

SOCIJALISTIČKA PARTIJA SRBIJE - Slobodan Milošević

Slobodan Milošević

SAMOSTALNA SRBIJA - dr Vladan Batić (Demohrišćanska stranka Srbije, Demokratska stranka „Otadžbina“, Demokratski pokret Rumuna Srbije, Seljačka

stranka, Srpska pravda)

dr Vladan Batić

ODBRANA I PRAVDA - Vuk Obradović i Borivoje Borović (Socijaldemokratija, Narodna stranka Pravda, Stranka radnika i penzionera - SRP i Socijaldemokratska partija zelenih)

Mila Živojinović

ZAJEDNO ZA TOLERANCIJU - Čanak, Kasa, Ljajić

Branislav Cole Kovačević

LIBERALI SRBIJE - Dušan Mihajlović

Dušan Mihajlović

REFORMISTI - SOCIJALDEMOKRATSKE PARTIJE VOJVODINE-SRBIJE - Miodrag Mile Isakov

Miodrag Mile Isakov

SOCIJALISTIČKA NARODNA STRANKA - NARODNI BLOK - general Nebojša Pavković

Dobrovoje Bidža Budimirović

PRIVREDNA SNAGA SRBIJE I DIJASPORA - Branko Dragaš

Zoran Milinković

LABURISTIČKA PARTIJA SRBIJE - Dragan Milovanović

Dragan Milovanović

SAVEZ SRBA VOJVODINE - Dušan Salatić

Miroljub Milić

JUGOSLOVENSKA LEVICA - JUL

Republička izborna komisija je 12. decembra 2003. godine primila izbornu listu stranačke koalicije „Svesrpski narodni interes“. Prilikom prijema je utvrđeno da lista sadrži nedostatke. Takođe je utvrđeno da je veliki broj izjava overen u Opštinskom sudu u Prokuplju, čak i onih birača koji imaju prebivalište u Subotici, Čupriji, Kraljevu, Užicu i drugim mestima u Srbiji. Istog dana, primljeno je obaveštenje o povlačenju ove liste, pa o njoj nije raspravljano. No, i pored toga, doneta je odluka da se podnese krivična prijava protiv NN lica pošto je nedvosmisleno učinjeno krivično delo.

Birački spisak

Zakon o izboru narodnih poslanika predviđa da se u Republici Srbiji kompjuterski vodi opšti birački spisak po opštinama, kao deo jedinstvenog, povezanog sistema. Zakon još govori da je birački spisak jedinstven i stalan, da predstavlja javnu ispravu i da se vodi po službenoj dužnosti.

I ove izbore, kao i one prethodne održane u 2002. godini, pratio je birački spisak čiji sistem vođenja dovodi u sumnju njegovu ažurnost. Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu, inače zaduženo za nadzor nad ažuriranjem biračkog spiska, obavestilo je Republičku izbornu komisiju o stanju biračkog spiska. U izveštaju se navodi da je Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu, do zaključenja biračkog spiska 12. decembra 2003. godine, izvršilo po dva nadzora u svakoj opštini. U periodu između predsedničkih i parlamentarnih izbora ažurirani su podaci za 42.538 birača.

Pored Odluke o načinu uvida u kompakt disk sa skupom biračkih spiskova opština na teritoriji Republike Srbije, kojom je omogućen uvid u birački spisak članovima Republičke izborne komisije i ovlašćenim predstavnicima predlagača kandidata, Republička izborna komisija je donela odluku o načinu uvida u skup biračkih spiskova putem interneta. Naime, Republička izborna komisija je ovom odlukom omogućila svakom građaninu da proveri da li je u biračkom spisku preko web adrese: www.birackispisak.sr.gov.yu.

Određivanje biračkih mesta

Republička izborna komisija je donela Rešenje o određivanju biračkih mesta. Ovim rešenjem utvrđeno je 8589 biračkih mesta.

Utvrđivanje broja birača

Dana 14. decembra 2003. godine rešenjem Republičke izborne komisije utvrđeno je da u Republici Srbiji ima 6.509.921 birača.

Kako se rok za upis, brisanje, izmenu i dopunu ili ispravku na osnovu odluke opštinskog suda u vanparničnom postupku i rok za objavljivanje konačnog broja birača poklapaju, Republička izborna komisija je poštujući oba roka morala da donese rešenje o ispravci rešenja o ukupnom broju birača koji po novom rešenju iznosi 6.511.450.

PERCEPCIJE I OCENE IZBORA

Istraživanje na izbornim mestima: Parlamentarni izbori, 28. decembar 2003. godine

Do sada smo istraživanje izbornog postupka na dan izbora i na mestu obavljanja izbora obavljali četiri puta. Istraživanjem smo pratili četiri kruga (neuspešnih) predsedničkih izbora, u septembru, oktobru i decembru 2002. godine, kao i u novembru 2003. godine. Ovoga puta, krajem decembra 2003. godine, suočili smo se sa parlamentarnim izborima. Otuda i novo pitanje: da li se, i koliko, nalazi sadašnjeg istraživanja parlamentarnih izbora slažu ili ne slažu sa nalazima prethodnih istraživanja predsedničkih izbora? Pitanje je, dakle, da li se trend *kvalitetne standardizacije*, uočen na predsedničkim izborima, pokazuje (nastavlja) i na parlamentarnim izborima? Drugim rečima, *da li se nastavlja trend „normalizacije“ izbornog postupka započet predsedničkim izborima 2002. i 2003. godine?* Pozitivan odgovor na ovo pitanje, a na osnovu činjenica verifikovanih istraživanjem, značio bi da smo, konačno, ušli u krug zemalja u kojima je izborna procedura standardizovana, a njeno nepoštovanje tek izuzetak.

Sve u svemu, ako naše sadašnje istraživanje potvrdi hipotezu o standardizaciji i normalizaciji izbornog postupka, onda bi fokus monitoringa izbornog postupka pomerili sa istraživanja samog glasanja i izborne procedure na dan izbora, na celinu izbornog postupka. To praktično znači da ukoliko problematizacija izbora nije uslovljena nepoštenjem, nefer postupcima i krađom izbornih rezultata, utoliko se pažnja preusmerava na celinu izbornog postupka i evaluaciju njihovog korektnog odvijanja i primerenog uticaja na ishod izbora, a pre svega na ono što prethodi izbornom danu, na izbornu ponudu, njeno razumevanje i potencijalnu recepciju. Konkretnije, u relokaciji fokusa monitoringa za nova središta pažnje „konkurišu“ (1) izborna kampanja, (2) kvalitet izborne ponude, (3) birački spisak, (4) izborna apstinencija, odnosno motivacija građana za izbornu participaciju i nadasve (5) izbornu zakonodavstvo, tj. izborni zakon, pravila i norme.

U ovom tekstu daju se osnovni rezultati istraživanja putem vođenja protokola na biračkim mestima na sam dan izbora od strane CeSID-ovih posmatrača na parlamentarnim izborima 28. decembra 2003. godine. Monitoring pomoću protokola obavljen je na 7464 biračka mesta čime je istraživanjem obuhvaćeno 87 % od ukupnog broja biračkih mesta (na Kosovu i Metohiji je istraživanjem obuhvaćeno

99 % biračkih mesta). Treba još reći da je posmatranje obavljeno na nešto većem broju biračkih mesta, ali je jedan manji deo popunjenih protokola odbačen zbog nekvalitetnog popunjavanja. Inače, ukupno je bilo 8589 biračkih mesta; na Kosovu i Metohiji 247 biračkih mesta u 19 opština.

U proceduri istraživanja nije ništa bitnije menjano, osim što je protokol smanjen za nekoliko upita, a upravo to što je uglavnom ostao isti omogućava potpunu komparaciju istraživačkih rezultata. Tome posebno doprinosi činjenica da su nam ovoga puta istraživački posao obavljali posebno iskusni „anketari“, tj. posmatrači CeSID-a, a među njima je bilo gotovo dve petine onih koji su taj posao veća obavljali pet i više puta. (Ovoliko iskustvo među beogradskim cesidovcima imao je svaki drugi.)

U prezentaciji nalaza idemo korak dalje, pa ovoga puta pratimo izbore i iz „regionalnog“ ugla. Naime, sada posmatramo izbornu proceduru nastojeći da uočimo eventualne razlike zavisno od toga da li su izborna mesta u Vojvodini, na Kosovu i Metohiji, u Beogradu ili u centralnoj Srbiji. Dakle, pitanje je – ako nema bitnijih razlika između izbora, da li postoje razlike unutar jednog izbornog kruga?

(1) BIRAČKI SPISAK

Uređen i tačan birački spisak je nužni preduslov kvalitetnih izbora. S druge strane, treba reći da je sadržaj biračkog spiska, *njegova obuhvatnost*, tek posledica određenih zakonskih odredbi koje definišu birača i kapaciteta državnih službi da to sprovedu u delo. U tom smislu, sam birački spisak i službe koje ga vode prilično su nedužni činioци ovog procesa.⁶⁹

U ovom kontekstu treba reći da zakonske odredbe, koje definišu građane koji imaju pravo da učestvuju u izborima, nisu menjane od kada smo počeli ovu seriju istraživanja, a da se na drugoj strani može govoriti o izvesnom ažuriranju biračkog spiska.⁷⁰ Međutim, ni na tom planu nema bitnijih promena u odnosu na poslednje

⁶⁹ Naravno, postoje stvari za koje sa sigurnošću možemo reći da odgovornost snose službe za vođenje biračkog spiska. Naš saradnik iz Čačka, sa biračkog mesta broj 16, poslao nam je tri poziva za glasanje uz sledeći tekst: „Tri lica iz biračkog spiska nisu u mogućnosti da glasaju. 1). Jelušić Krstomir-umro pre 22 godine. 2). Huđec Mišo-umro 1990. godine. 3). Božović Stamenka-umrla pre 15 godina“. Zaista, da li je ovome potreban neki komentar!

⁷⁰ Kao što je poznato, a to smo i naglasili u istraživačkom izveštaju o novembarskim predsedničkim izborima, neažurnost se, pre svega, ispoljava kroz: (a) neunos ili kašnjenje sa unosom novih birača – onih koji stiču punoletstvo u godini izbora ili pre nje, (b) netačne ili nepotpune podatke, što dovodi do toga da birački odbor ne odobri glasanje datim građanima, (c) nepraćenje fluktuacije stanovništva (ispis i upis: ispis iz jednog, a neupis u drugi – čoveka nema nigde, nema ispisa, a ima upisa – čovek se pojavljuje u dva biračka spiska), i (d) neispis umrlih lica. Posao na evidenciji je nešto što se radi po službenoj dužnosti, a vode ga organi vlasti. Služba za vođenje biračkih spiskova radi kao „protočni bojler“. Promene u spisku vrše se (a) na osnovu intervencije samih građana uz podnošenje odgovarajućih dokaza, i (b) na osnovu službene evidencije, koje druge službe dostavljaju službi za vođenje biračkog spiska – pre svega, matična služba i služba koja vodi evidenciju o promeni prebivališta.

predsedničke izbore. Uostalom, veoma kratak vremenski period, tek je proteklo mesec i po dana od novembarskih predsedničkih izbora, nije dozvoljavao da se na ovom planu ništa bitnije promeni, čak i da su postojali takva volja i mogućnosti da se to učini. Naravno, za određene propuste u biračkom spisku nema opravdanja. „Jedan birač je došao sa dva poziva u kojima su se razlikovali samo JMBG. Uz pozive je doneo potvrdu MUP-a iz koje se vidi da mu je jedan od tih brojeva poništen kao pogrešan, a da mu je drugi dodeljen kao nov (ispravan). Proverom u biračkom spisku ustanovljeno je da se taj birač vodi dva puta, sa pogrešnim i sa ispravnim JMBG. Komisija nije vršila ispravku biračkog spiska već je zaokružila poziciju sa ispravnim JMBG (kao u ličnoj karti i na potvrdi MUP). Nije uneta nikakava primedba u birački spisak”⁷¹ (Stari grad, bm 30). Nema opravdanja ni za ovako nešto: „Gospođa, koja je šećeraš, godinama je bila na glasačkom spisku, ove godine sva tri puta (!) nije. Posle prvog glasanja, blagovremeno se prijavila u mesnoj zajednici gde su joj rekli da će je ubaciti u spisak” (Kraljevo, bm 52). Zanimljivo je da ovoga puta u javnosti nije stvaran utisak o izrazitoj neažurnosti biračkog spiska, pa ni o „zlim namerama” onih koji su odgovorni za urednost i tačnost biračkog spiska. Ili se nije imalo vremena ili se nešto i promenilo na ovom planu.

Prema rezultatima našeg istraživanja na svako četvrto biračko mesto dolazio je barem jedan građanin, koji nije bio u biračkom spisku za to biračko mesto. Naši posmatrači su evidentirali 6443 građana koji nisu bili u spisku, a došli su da glasaju (3884 u centralnoj Srbiji, 992 u Vojvodini, 785 na Kosovu i 782 u Beogradu).⁷² Bio je tu i manji broj građana koji nije bio u spisku za to biračko mesto, a nalazio se u spisku na nekom drugom biračkom mestu. Tu je reč o nekim „čudnim slučajevima”, s obzirom na učestalost izbora u poslednje dve godine (pet izbornih krugova) – pa su se tako morale steći dve okolnosti: da građanin nije učestvovao na skorašnjim izborima pa ne zna gde je njegovo biračko mesto i da nije dobio poziv za glasanje na kojem, inače, piše adresa biračkog mesta.

Po pravilu, građani koji su došli da glasaju, a nisu bili u spisku, burno su reagovali na „oduzimanje” biračkog prava. Negde je to prošlo blaže („Dve osobe su insistirale da glasaju iako nisu upisane u birački spisak” – Čukarica, bm 40), a negde i incidentno. Treba, međutim, pomenuti i neke zaista čudne slučajeve. Evo dva zapisa

⁷¹ Ovaj navod, kao i svi sledeći u ovom tekstu, štampani su kurzivom, a potiču od naših saradnika (posmatrači CeSID-a), koji su popunjavali protokole i citirani su doslovno, bez intervencija i bilo koje popravke eventualno pravopisnih grešaka.

⁷² Nesporno je da je broj građana neupisanih u birački spisak daleko veći – navedene brojke odnose se samo na one koji su došli da glasaju, a da su ih naši posmatrači evidentirali kao takve i uneli tačan podatak o tome (a ne na uopšten način, npr.: „Bilo je dosta takvih” ili kao u protokolima iz Prištine, sa biračkih mesta broj 4 i 6: „znatan broj građana nije upisan u birački spisak”).

naših posmatrača: „Dvoje glasača nema u biračkom spisku, a za prošle izbore su bili upisani i glasali su (na privremenom radu u inostranstvu su), a u mesto stanovanja u Gornjem Milanovcu, Ljubićka 14. sin im je upisan.“ – Gornji Milanovac, bm 25. Isti upit nalazimo i u Varvarinu: „Zašto pojedinih birača koji su prošli put glasali sada nema u biračkom spisku kad nisu menjali boravište?“ (bm 32). Naravno, bilo je i burnijih reagovanja. „Birač pod dejstvom alkohola, koji nije bio na biračkom spisku, u više navrata je psovao, vređao i pretio članovima BO i proširenog sastava, jer je insistirao da glasa“ (Požega, bm 43).

Zanimljivo je da se na ponekim biračkim mestima postavljalo pitanje tretmana građana koji su naknadno, sudskom odlukom, verifikovani kao birači. „Da li birač koji ima sudsko rešenje može da glasa i ako nije upisan u birački spisak? Odgovor je: Ne!“ (Voždovac, bm 18); „Da li ima pravo glasa naknadno upisani sudskim putem“ (Vladičin Han, bm 21); „Da li osoba koja nije upisana u birački spisak, a ima sudsko rešenje o biračkom pravu može da glasa?“, Pančevo, bm 51).

Na 11 % biračkih mesta bio je barem jedan građanin koji je došao da glasa, a pri tom su konstatovani neki njegovi pogrešno upisani podaci u biračkom spisku (na Kosovu je takvih bilo 5 %, u centralnoj Srbiji 9 %, a u Vojvodini i Beogradu po 14 %). Ukupno je evidentiran 2951 građanin čiji podaci u BS nisu tačni (1451 u centralnoj Srbiji, 1183 u Vojvodini, 274 u Beogradu i 43 na Kosovu). Ovde je ključno pitanje vezano za prirodu greške u podacima i za to koliko je ona uticala na samu mogućnost glasanja. Nažalost, u većini slučajeva to su bile greške koje su dovodile do onemogućavanja glasanja – greške u matičnom broju, u adresi, u prezimenu (žene koje su se skoro udale i promenile prezime)... „Prepirka između članova biračkog odbora zbog toga što se jednom biraču nije slagao matični broj sa brojem upisanom u biračkom spisku (Rakovica, bm 42). Ilustrativna su pitanja postavljana posmatračima CeSID-a: „Da li osoba upisana pod devojčkim prezimenom može da glasa“ (Užice, bm 35); „Pitali su me oko potrebnih dokumenata za identifikaciju, neslaganje podataka u dokumentima i biračkom spisku (slovne i brojčane greške)“ (Gornji Milanovac, bm 21); „Da li građani mogu da glasaju ako se ne slaže JMBG u ličnoj karti i biračkom spisku?“ (Pančevo, bm 9); „Identifikacija građana sa ličnim dokumentima gde je ceo matični broj netačan“ (Palilula, bm 67).

Evidentirani su na 6 % biračkih mesta građani u čijim je podacima bilo slovnih grešaka (češće u Beogradu 9 %, nego na primer na Kosovu – 3 %). Ukupno je evidentirano 1433 građana čiji su podaci u biračkom spisku sadržali slovne greške.

Važno je pitanje da li su netačno upisani podaci⁷³, koje su kao takve zajednički konstatovali građanin i birački odbor, evidentirani od strane biračkog odbora. Pre svega, naši istraživači su zabeležili da na 87 % biračkih mesta nije bilo netačno unetih podataka, a da ih je bilo na 13 % biračkih mesta (ovde je pored 11 % prethodno evidentiranih grešaka i 2 % grešaka koje su već evidentirane preko onih 6 % biračkih mesta na kojima su konstatovane slovne i slične greške). Broj biračkih mesta na kojima ima ovakvih grešaka najveći je u Beogradu (19 %) i Vojvodini (15 %), a najmanji na Kosovu (5 %). Utvrdili smo da *birački odbori nisu evidentirali, približno, svaku četvrtu konstatovanu grešku!*

U izvodu iz biračkog spiska, u redu u kojem su zapisani podaci o biračima, postoji i rubrika „Primedba“ u koju birački odbor može da upisuje i podatke o netačnim podacima za datog građanina (ostaje samo pitanje da li opštinske službe za biračke spiskove ažurno unose konstatovane promene). Samo na 5 % biračkih mesta zabeležene su unete napomene u birački spisak (u Beogradu 9 %). Ukupno je evidentirano 1297 napomena upisanih u birački spisak (612 u centralnoj Srbiji, 336 u Beogradu, 308 u Vojvodini i 41 na Kosovu).

Na kraju, ključno pitanje u kontekstu pogrešno unetih podataka u birački spisak (za šta, inače, nisu odgovorni sami građani), jeste: da li su te greške dovele do toga da se datim građanima onemoguću glasanje? Praksa je različita, u nekim slučajevima oni su mogli da glasaju, dok im drugde takva mogućnost nije davana!

Inače, gledano isključivo sa formalne strane onako kako je ona definisana u „*Priručniku za posmatrača*“, birački spiskovi bili su ispravni na 98 % biračkih mesta.

(2) BIRAČKI ODBORI

„Trebalo je opština da im da 4.000,00 dinara za kafu, sendviče. Međutim, nisu ih dobili“ (Prije polje, bm 60).

Već je standardan istraživački nalaz da na 97 % biračkih mesta svi članovi biračkih odbora u stalnom sastavu ili njihovi zamenici budu prisutni sve vreme trajanja izbora. Povredu izbornog postupka, u pogledu stalnog prisustva svih članova biračkih odbora, našli smo samo u 3 % slučajeva.

Sve stranke su imale svoje predstavnike u proširenom sastavu biračkih odbora u svakom drugom slučaju (49 %), što je znatno manje nego u drugom krugu predsedničkih izbora u oktobru 2002. godine kada je svoje predstavnike imalo 97 % kan-

⁷³ U biračkom spisku u svakom redu podataka koji se odnose na građanina koji ima biračko pravo, nalazi se: redni broj, prezime i ime birača, matični broj (JMBG), pol, godina rođenja, adresa prebivališta, prostor za potpis i prostor za primedbu.

didata (tj. Koštunica i Labus), ili na (ponovljenim) predsedničkim izborima u decembru 2002. kada je svoje predstavnike imalo 84 % kandidata ili na poslednjim predsedničkim izborima, kada je svoje predstavnike imalo 74 % kandidata. Najslabiji obim prisustva predstavnika u proširenom sastavu biračkih odbora našli smo u prvom krugu predsedničkih izbora u septembru 2002. godine - 56 %. Objašnjenje nalazimo u učešću na izborima velikog broja političkih stranaka čiji kapaciteti, u bilo kojem pogledu, nisu omogućavali prisustvo na svim biračkim mestima. Uostalom, gotovo da je čudo kako su neke male stranke ipak uspevale da pokriju veliki broj biračkih mesta. Inače, zanimljivo je da na ispodprosečno prisustvo predstavnika svih stranaka u biračkim odborima nalazimo samo u Beogradu 38 %, a da u svim ostalim regijama ono iznosi 52 %.

Prvo treba izdvojiti stranke čiji su predstavnici bili prisutni u proširenim odborima na gotovo svim biračkim mestima. To su Demokratska stranka Srbije, Demokratska stranka, Srpska radikalna stranka, Srpski pokret obnove i Nova Srbija, Socijalistička partija Srbije i G17 plus.

U drugu grupu stranaka ulaze one koje su uspele da pokriju oko tri četvrtine biračkih mesta; to su: Demokratska alternativa, Liberali Srbije, Narodno jedinstvo, SNS/NP, Samostalna Srbija, Otpor, PSSD i Odbrana i pravda.

U trećoj su grupi stranke koje su pokrile najmanji broj biračkih mesta (što će reći polovinu i više); to su sledeće stranke i koalicije: Koalicija za toleranciju, Laburistička partija, Savez Srba Vojvodine, Reformisti Vojvodine i JUL.

Treba konstatovati jedan problem vezan za sastav biračkih odbora, osnovnog i proširenog sastava. Reč je o srodstvu. Evo primera. „R.T. član i R.A. zamenik člana, predstavnici SPO-NS udaljeni su sa biračkog mesta, po odluci opštinske izborne komisije, jer su u svojstvu sa R.D: - predstavnikom SRS, koji je u stalnom sastavu biračkog odbora, kome su napred navedeni snaha i sin. SPO-NS nije ostala bez predstavnika u biračkom odboru jer je u stalnom sastavu bio prisutan C.B. iz Cerove” (Ari-lje, bm 35). Da ovo predstavlja problem svedoče i pitanja upućivana posmatraču iz CESID-a: „Da li u biračkom odboru mogu biti supružnici u različitim partijama” (Kragujevac, bm 10); „Ako je bračni par u istom biračkom odboru da li jedan od njih mora da napusti biračko mesto” (Knjaževac, bm 58); „Da li mogu muž i žena da budu u biračkoj komisiji?” (Ruma, bm 38); „Da li je normalno da iz kuće ili familije mogu dvoje ili više njih da budu u sastavu biračkog odbora?” (Brus, bm 38).

Ometanje rada članova proširenog odbora bilo je veoma retko, kao i u prethodna četiri izborna kruga. Sada smo zabeležili 57 slučajeva ometanja (u 2002. godini na decembarskim izborima bilo je 16 slučajeva ometanja, na oktobarskim 2002. - 21,

na septembarskim 2002. - 71, na novembarskim 2003. - 32 slučaja ometanja). U centralnoj Srbiji zabeleženo je 36 slučajeva, u Vojvodini 12, u Beogradu 9, a na Kosovu nije zabeležen nijedan slučaj.

Birački odbori su gotovo u svim slučajevima, isto kao i na prethodnih nekoliko izbora, poštovali propisani redosled postupaka u proceduri glasanja. Redosled je menjan na 141 biračkom mestu, a, na primer, na prošlim predsedničkim izborima, na 139 biračkih mesta.

Naši posmatrači su zabeležili da je na 160 biračkih mesta bilo birača koji nisu prošli proveru UV lampom. (Na prošlim izborima na 155 biračkih mesta nije svim biračima izvršena provera UV lampom, kako bi se videlo da nisu negde već glasali.) Evidentirali smo 4227 građana koji nisu prošli kontrolu, najviše u centralnoj Srbiji - 3801, a potom u Vojvodini - 241, na Kosovu - 133 i u Beogradu - 52.

Verifikacija uzimanja glasačkog listića putem nanošenja spreja na kažiprst desne ruke i danas kod manjeg broja birača dovodi do nesporazuma. Tako je ovoga puta na 326 biračkih mesta (4 % od ukupnog broja) bilo odbijanja spreja, što je gotovo dvostruko više nego na prethodnim izborima kada je odbijanje zabeleženo na 173 biračka mesta. Ukupno je evidentirano 1324 odbijanja (908 u centralnoj Srbiji, 267 u Vojvodini, 137 u Beogradu i 12 na Kosovu). Bilo je raznih slučajeva, od komičnih („Nije želeo sprej na desnu, već na levu ruku - posle ubeđivanja je pristao” - Novi Beograd, bm 100), preko čudnih („Nepažnjom BO jedan birač je naprskan sprejom iako ne glasa na tom biračkom mestu” - Kragujevac, bm 40; „Kod jednog birača su nađeni tragovi spreja (u malim količinama) na prstu, pod izgovorom da su ga greškom označili na susednom BM što su oni negirali” - Pančevo, bm 28) do incidentalnih („Građanka je odbila da obeleži prst sprejom jer navodno ne želi da bude žigosana kao stoka i da neće da bira vladu u zemlji gde birače tretiraju kao životinje. Predsednik biračkog odbora joj je pročitao pravilnik po tom pitanju, ona je glasala, naravno uz obeležavanje prsta. Pretila je da će sledeći put uspeti da spreči obeležavanje” - Savski venac, bm 4). No, ima i nekih, gotovo neverovatnih: „Na biračko mesto 37, Novi Sad, pred zatvaranje biračkog mesta dolazi bračni par koji odbija sprej. Ovog puta su došli u 19.30 i ostali do 20 sati, odnosno do zatvaranja biračkog mesta. Dok su čekali komentarisali su i odvrćali glasače od spreja. Član biračkog odbora je odreagovao i umalo da je došlo do tuče.”

Glasanja bez provere identiteta zabeleženo je na 251 biračkom mestu (na prošlim izborima bilo je 271 takvo mesto). Posmatrači CeSID-a su evidentirali 10.963 građana koji se glasali, a da im nije proveravan identitet (u centralnoj Srbiji 8873, u Vojvodini 2032, u Beogradu 38, na Kosovu 20). Neproveravanje identiteta birača

je tipično za biračka mesta na selu gde se svi ljudi međusobno poznaju. Na primer, „*Da li je potrebna lična karta u cilju identifikacije glasača? Članovi glasačke komisije su se saglasili da nisu potrebne lične karte, jer se svi u selu poznaju*” (Kruševac, bm 78). Isti smisao ima i pitanje: „*U slučaju da se poznaje lice koje glasa od strane biračkog odbora, da li može da glasa bez lične karte?*” (Kraljevo 43).

Na nekim biračkim mestima bilo je i izvesne samovolje. Evo primera iz opštine Stari grad, biračko mesto broj 34: „*U 11.45 pristupila je N.N. bez lične karte i sa is-teklim pasošem 1994. godine. Kontaktirana opštinska izborna komisija (G.M.) i u razgovoru je smatrao da birača treba pustiti da glasa s obzirom da se podaci iz pa-soša u svemu slažu sa podacima čeka od penzije, zdravstvene knjižice kao i sa pozi-va za glasanje. Takođe, iz OIK-a sugerisano da se glasanje dozvoli... Što ga je nakon kraće konsultacije birački odbor odobrio (glasanje je izvršeno)*”.

Posebna serija pitanja upućivana posmatračima CeSID-a vezana je za prirodu identifikacionog dokumenta: „*Da li treba dozvoliti glasanje osobi kojoj je istekao rok važenja lične karte?*” (Užice, bm 46); „*Da li se može glasati sa indeksom? Svi su se složili da može, ja nisam bila informisana o tome*” (Vrbas, bm 20); „*Da li je moguće glasanje sa vojnom knjižicom?*” (Zaječar, bm 2); „*Pitali me da li je markica GSP-a sa matičnim brojem merodavna za glasanje*” (Brus, bm 47); „*Da li može da se glasa sa nevažećim pasošem?*” (Brus, bm 22); „*Da li može đaćka knjižica da se prihvati kao identifikacioni dokument?*” (Soko Banja, bm 12); „*U vezi žene koja je izgubila ličnu kartu i na glasanje je došla sa potvrdom od SUP-a i pitala da li sa tim može glasati*” (Novi Beograd, bm 8); „*Došlo je da glasa lice na odsluženju vojnog roka bez lične karte. Imao je samo vojnu knjižicu, a ostala dokumenta su mu zadržali u kasarni. Na kraju mu je dozvoljeno da glasa*” (Zrenjanin, bm 49). Bilo je i ovakvih slučajeva: „*Pretnja jednog glasača izbacivanjem glasačke kutije i fizičkim nasiljem jer njegovoj supruzi nije dozvoljeno glasanje zbog nevažeće lične karte*” (Niš, bm 177); „*Monahinjama dozvoljeno da glasaju bez lične karte i spreja*” – primedba člana biračkog odbora iz SPS (Gornji Milanovac, bm 15); „*Član proširenog sastava biračkog odbora, Sanja Baracki, je dala primedbu da je nekolicina birača starijih od 60 godina glasala bez važećih ličnih karti, ali su ti ljudi upisani u birački spisak. Većina članova biračkog odbora i predsednik izborne komisije su izglasali da ljudi stariji od 60 godina mogu da glasaju bez važeće lične karte, ako su upisani u birački spisak, i to je uneto u zapisnik*” (Bačka Palanka, bm 10).

Glasanje je lični akt i niko ne može birača zameniti u tom poslu. Ali, i pored toga, redovno nailazimo na pojavu „porodičnog glasanja”. Tako smo ovog puta našli

1084 slučaja glasanja u ime nekog drugog, najviše u centralnoj Srbiji 776, pa u Beogradu 179, Vojvodini 121 i na Kosovu 8 slučajeva. Tako, na primer, naš posmatrač iz Bujanovca, na biračkom mestu broj 19 konstatuje „*Raspravu o tome kako su pojedinci glasali za celu kuću.*”

Takođe, treba pomenuti da je evidentirano 2811 pokušaja da se glasa u ime drugog. Na prošlim novembarskim predsedničkim izborima evidentirano je 688 građana koji su glasali u ime drugog, dok je pokušaj da se tako nešto učini otkriven u 4425 slučajeva.

Prebrojavanje glasova je najčešće trajalo između pola sata i jednog sata (42 %), a potom između 15 i 30 minuta (33 %). Vidimo da je na tri četvrtine biračkih mesta prebrojavanje glasova trajalo od 16 pa zaključno sa 60 minuta. Manje od toga prebrojavanje je trajalo na 7 % biračkih mesta, a više od toga na 18 % biračkih mesta. Ako svako prebrojavanje glasova duže od jednog sata shvatimo kao predugo, onda smo preduga prebrajanja najčešće imali u Beogradu - 41 %, a najmanje na Kosovu - 5 %, dok je u ostalim slučajevima taj postotak tek nešto malo manji od proseka. Prebrojavanje glasova na ovim izborima je u proseku trajalo duže nego na prethodnim iz jednog prostog razloga - sada je bilo najviše učesnika izbora (19), što je usporavalo brojanje glasova.

Na 148 biračkih mesta zapisnike nisu potpisali svi oni koji su trebali da ih potpišu, a to je gotovo ista brojka kao i na prošlim predsedničkim izborima kada smo na ovakve slučajeve naišli na 150 biračkih mesta.

Odnos članova biračkog odbora prema građanima na biračkim mestima ocenjen je veoma visoko: 68 % odbora dobilo je peticu, a 25 % četvorku. Prosečna ocena iznosi 4,61 što je tek malo manje nego na prošlim izborima (4,71). Inače, odnos članova biračkih odbora prema građanima najbolje je ocenjen u Vojvodini (4,72) i Beogradu (4,68), a nešto lošije na Kosovu (4,57) i u centralnoj Srbiji (4,56).

Visoko je ocenjeno i poznavanje izborne procedure, tj. obučenost stalnog sastava biračkih odbora: 59 % odbora dobilo je peticu a 30 % četvorku. Prosečna ocena iznosi 4,45 - slično i na prošlim izborima kada je prosečna ocena iznosila 4,54. Ponovo je isti redosled ocena po regijama; najbolje su ocene u Vojvodini (4,58), pa u Beogradu (4,52), na Kosovu (4,47) i na kraju u centralnoj Srbiji (4,40).

Obučenost proširenog sastava je ocenjena nešto niže: 46 % je dobilo peticu, a 34 % četvorku. Prosečna ocena obučenosti članova proširenog sastava biračkih odbora je 4,20 (a prošli put je bila 4,38). Redosled po regijama je malo drugačiji: 4,35 Kosovo, 4,29 Vojvodina, 4,23 Beograd i 4,16 centralna Srbija.

Koordinacija između biračkih odbora i opštinske izborne komisije u 59 % slučaje-

va ocenjena je sa *peticom*, a u 29 % slučajeva sa *čtvorkom*. Prosečna ocena iznosi 4,45 (a na prošlim izborima 4,50). Redosled po regijama: 4,63 Vojvodina, 4,48 Beograd, 4,46 Kosovo i 4,38 centralna Srbija.

Odnos članova biračkih odbora prema posmatračima CeSID-a u 79 % slučajeva ocenjen je *peticom*, a u 16 % slučajeva sa *čtvorkom*. Prosečna ocena iznosi 4,71 što je tek nešto manje nego na prošlim izborima kada je ova ocena iznosila 4,80. Redosled po regijama je standardan: 4,80 Vojvodina, 4,76 Beograd, 4,70 Kosovo i 4,67 centralna Srbija.

U sumarnoj oceni *ukupnog rada birački odbori su u 58 % slučajeva ocenjeni sa peticom*, a u 33 % slučajeva sa *čtvorkom*. Prosečna ocena iznosi 4,47, a iznad te ocene nalaze se birački odbori u Vojvodini (4,58) i u Beogradu (4,51), a ispod birački odbori na Kosovu (4,49) i u centralnoj Srbiji (4,43).

Poseban problem u odnosima između članova biračkog odbora jeste vođenje evidencije o broju izašlih na izbore koje vode pojedini stranački predstavnici. To je prilično čest izvor sukoba, ponekad i ozbiljnijih. Imalo bi puno smisla da se ovo pitanje uključi u edukaciju članova biračkog odbora, uz davanje racionalnih objašnjenja zašto to (ne) treba činiti!

(3) BIRAČKO MESTO

„Radno vreme“ biračkih mesta je poštovano, ona su radila po propisu, tačno od 7 do 20 sati u 91 % slučajeva. Neki minut pre sedam bilo je otvoreno 3 % biračkih mesta. Posle sedam sati otvoreno je 6 % biračkih mesta, najčešće u Beogradu - 12 % i na Kosovu - 10 %. Duže od „radnog vremena“ bilo je otvoreno 6 % biračkih mesta, opet nešto više u Beogradu (8 %) nego, na primer, na Kosovu (3%). Na Kosovu je poneko biračko mesto zatvoreno i pre 20 sati. Uostalom, razumno je pitanje otvorenosti biračkih mesta nakon završenog posla, kao što je to i postavljeno na biračkom mestu broj 38 u Starom gradu (Beograd): „*Da li može ranije da se zatvori biračko mesto, ako je 100 % građana glasalo?*“

Biračka mesta su, po mišljenju CeSID-ovih posmatrača, bila dobro označena u 80 % slučajeva, osrednje u 18 % slučajeva, a u 2 % slučajeva loše. Ovde nema ni iole značajnijih razlika između regija.

Biračka mesta su po kapacitetu odgovarala broju birača, pa i ovoga puta kada je na izbore izašlo više birača nego ijednom u poslednja četiri izborna kruga. Za 93 % biračkih mesta posmatrači CeSID-a su rekli da su odgovarajuća po kapacitetu (u Beogradu 90 %, na Kosovu 100 %), u 5 % slučajeva ona su bila delimično odgo-

varajuća, a u 2 % neodgovarajuća. „*Skoro čitavog dana je dolazilo do većih gužvi jer je prostorija u kojoj se odvijalo glasanje veoma mala, a bili su prisutni predstavnici svih političkih stranaka*“ (Arilje, bm 1).

Pitanje kapaciteta biračkih mesta unekoliko je povezano sa pitanjem gužve i čekanja građana da dođu na red da glasaju. Na 70 % biračkih mesta nije bilo gužve ni u jednom delu dana, pogotovo na Kosovu (85 % bez gužve), a znatno manje u Beogradu (55 % bez gužve). Ukupno uzev, nešto veće gužve zabeležene su između 11 i 12 sati, između 13 i 14 sati, kao i između 17 i 18 sati. Šire gledano, na glasanje se čekalo između 11 i 15 sati (pre i posle ručka), a takođe i između 16 i 19 sati. U Beogradu je gužva bila karakteristična za vreme između 10 i 14 sati, sa vrhuncem između 11 i 12 sati, kao i između 16 i 19 sati. U Vojvodini gužva je kulminirala između 17 i 18 sati.

Najveći nedostatak biračkih mesta vezan je za njihovu dostupnost. Polovina biračkih mesta ocenjena je kao nedostupna za invalide. Ovakva ocena je gotovo ista kao i za prošle izbora kada je nedostupnim ocenjeno 46 % biračkih mesta. Minimalna razlika se može objasniti time što se sada pred biračkim mestima pojavilo više invalida, pa su posmatrači mogli da se praktično uvere koliko su ona nedostupna ovim građanima. Kada je reč o regijama, posebno se izdvaja Kosovo sa velikim brojem dostupnih biračkih mesta (86 %), a na drugoj strani se izdvaja Beograd sa natprosečnim brojem nedostupnih biračkih mesta (58 %). Na mnogim od nedostupnih biračkih mesta naši posmatrači su beležili ovaj problem. Negde su članovi biračkog odbora izlazili i unosili invalide do biračkog mesta; na primer u Beogradu, na Savskom vencu (bm 27) „*Pomoć invalidima prilikom glasanja zbog nemogućnosti da se popnu do biračkog mesta*“. A bilo je i slučajeva, kao u Čačku na biračkom mestu broj 30, gde je posmatrač CeSID-a bio upitan: „*Da li mogu da izađem ispred glasačkog mesta da bi invalidno lice glasalo? Uz prisustvo nekoliko članova biračkog odbora izvršeno je glasanje napolju*“.

Treba reći da je pitanje dostupnosti biračkih mesta izuzetno važno jer se njihovom nedostupnošću invalidima oduzima biračko pravo. S obzirom na nedostupnost svakog drugog biračkog mesta, očigledno je da ova pojava ni u kom slučaju nije zanemarljiva. Nema sumnje da ovaj problem, uoči narednih izbora, zaslužuje posebnu akciju CeSID-a i organizacija koje okupljaju invalide. Predlog za ovu akciju stoji čak i ako se izmeni izborni zakon pa se omogući biračkom odboru da posećuje nepokretna lica radi glasanja. Radi se o tome što i pokretni invalidi, bolesni i stariji ljudi često ne mogu dospeti do svog biračkog mesta. Na primer, zapisuje naš saradnik sa biračkog mesta broj 16 na Novom Beogradu: „*Postoji 19 ste-*

penika pa su ljudi sa štapovima veoma teško silazili, a sa drugim pomagalima nisu ni mogli prići".

Ukupna organizovanost i uređenost biračkih mesta u tri četvrtine slučajeva (76 %) ocenjena je kao dobra, kao osrednja u četvrtini slučajeva (23 %), a kao loša samo u 1 % slučajeva. Nešto su bolje ocenjena biračka mesta na Kosovu (82 % kao dobra).

Poseban aspekt pogodnosti određenih prostorija za korišćenje u funkciji biračkog mesta zimi je povezana sa mogućnošću zagrevanja datih prostorija. Osim što imamo slučajeva da je u toku samih izbora menjana prostorija kako bi se došlo do toplote, imamo i ovakav slučaj o kojem nam javlja naš saradnik iz Žagubice, bm 20: *„Biračko mesto br. 20 u opštini Žagubica ne odgovara za sprovođenje izbora i to iz više razloga: (*) pored ovog glasačkog mesta prolaze glasači koji odlaze na biračko mesto br. 21 i pri tom se stvara gužva prilikom glasanja. (*) prostorija nije bila zagrejana a i nema uslova da bi se to uradilo. Zato vas molimo da utičete na opštinske organe da se prebaci na drugo odgovarajuće mesto."*

Na 97 % biračkih mesta nikakvog stranačkog propagandnog materijala nije bilo na udaljenosti od 50 metara (tako je propisano), a na 3 % ponešto se našlo. Evo nekoliko primera. U Sremskoj Mitrovici, na biračkom mestu broj 44, zabeleženo je bacanje „reklamnog materijala ispred stranke SPS-a". U Obrenovcu, na biračkom mestu broj 18, *„Predstavnik DS-a nosio dres sa brojem 5"*. U Arilju, na biračkom mestu broj 11, konstatuje se: *„Pomoć glasačima' prilikom glasanja, od strane predstavnika SPS"*, a u istoj opštini na biračkom mestu broj 8: *„Dovoženje glasača na biračkog mesta od strane stranaka SPS, DSS i SRS"*. U Aleksincu, na biračkom mestu, na biračkom mestu broj 30, predstavku podnosi čovek iz DSS *„jer su Radikali prevozili i dovozili ljude da glasaju i delili radikalski propagandni materijal, ispred biračkog mesta"*. Na Savskom vencu, na biračkom mestu broj 5 - *„Čovek je došao sa kesom DSS-a"*. U Prijepolju, na biračkom mestu broj 75, postavilo se pitanje: *„Da li je posedovanje upaljača i hemijskih olovki sa oznakama stranačkih lidera iz kampanje, kršenje izbornih pravila?"*.

Najapsurdniji vid propagande i agitacije desio se u Novom Sadu, na biračkom mestu broj 114: *„Član BO iz G17 plus pri izdavanju glasačkog listića obraćala se biračima sa citiram 'zaokružuje se jedan'. Za dvosmislenost ove rečenice objašnjenje nije potrebno imajući u vidu redni broj kandidata koga predstavlja. Ta praksa je prekinuta na zahtev predsednika biračkog odbora."*

Ništa manje apsurdno ne deluje ni sledeći slučaj. Reč je o jednom dopisu iz

Žabara, sa biračkog mesta broj 30, koji je dospao i do nas. „*Mi dole potpisani članovi biračkog odbora i članova proširenog sastava, na biračkom mestu broj 30 u Sibnici, želimo da izrazimo PRIGOVOR Protiv članova SPS, odnosno članova redovnog i proširenog Sastava na ovom biračkom mestu, a koji se odnosi na ponašanje i delovanje stranke pre održavanja izbora. M.R. (umesto punog imena i prezimena inicijale stavio autor), Predsednik biračkog odbora je od poštara preuzeo obaveštenja koja se dele biračima i u saradnji sa članovima SPS, S.S. i ostalima, podelio biračima na koje može da utiče, da glasaju za njihovu stranku, za koje su verovali da će glasati za njihovu stranku. Biračima za koje su verovali da za njih neće glasati OBAVEŠTENJA izdvojio i vratio, kako i sam kaže, Pošti u Aleksandrovcu. Imajući u vidu da je navika i tradicija da birači izlaze na Izbore tako što im se prethodno uruče obaveštenja, na ovaj način je SPS uticala na birače. One koji nisu izašli da glasaju jer nisu imali poziv i naneli štetu svim drugim strankama i koalicijama. Iz razgovora sa njima, saznali smo da su ovo uradili na sastanku mesnog odbora SPS u Sinmici. Može se proveriti u pošti u Aleksandrovcu dali su pozivi Vraćeni, a kao dokaz prilažemo pozive koji su oni delili.*“ Slede potpisi sedam članova biračkog odbora.

Na 27 biračkih mesta dolazila je policija u uniformi bez nekog posebnog razloga, na 17 biračkih mesta je policija dolazila nakon poziva biračkog odbora, a na 310 biračkih mesta policajci u unifomi dolazili su na glasanje.

(4) TEHNIČKI USLOVI ZA SPROVOĐENJE IZBORA

Tehnička opremljenost biračkih mesta više nije problem. Zamerke se javljaju na 2 % biračkih mesta. Providne glasačke kutije nije bilo na jednom biračkom mestu u Beogradu i na osam biračkih mesta u centralnoj Srbiji.

Prilikom preuzimanja biračkog pribora i izbornog materijala problemi su evidentirani u 56 slučajeva (na prošlim izborima 38, na prethodnim 36 slučajeva). U centralnoj Srbiji je evidentirano 25 problema, u Vojvodini 16, u Beogradu 4, a na Kosovu 1. Najveći broj problema vezan je za kašnjenje materijala.

Na 10 % biračkih mesta konstatovano je neslaganje dobijenih sa potrebnim brojem glasačkih listića, najčešće je u pitanju bio jedan listić (4 %) ili za dva listića (3 %). Više neslaganja primećeno je u Vojvodini - na 17 % biračkih mesta, a najmanje na Kosovu - na 3 % biračkih mesta.

Nepozivanje jednog broja birača konstatovano je na 12 % biračkih mesta. Na njima je evidentirano 15.187 građana koji nisu dobili poziv; u centralnoj Srbiji 9928, u Beogradu 3320, u Vojvodini 1828 i na Kosovu - 111.

Spiskovi kandidata su svugde bili istaknuti na vidljivom mestu osim na 5 % biračkih mesta; na 3 % biračkih mesta nije bilo spiskova kandidata, a na 1 % kasnilo se sa njihovim postavljanjem.

Kontrolni listić sa podacima o prvom biraču popunjen je i ubačen u kutiju pre pečačenja gotovo na 97 % biračkih mesta. Navešćemo ovde jednu grotesku u kontekstu jedne zanimljive pojave. Reč je o tome što gotovo na mnogim biračkim mestima postoje građani koji žele da budu prvi glasači čiji će glasački listić imati „poseban“ tretman (kontrolni listić sa podacima o prvom biraču se posebno popunjava i ubacuje u glasačku kutiju pre pečačenja). U Novom Sadu, na biračkom mestu broj 108: „Pre otvaranja biračkog mesta starija gospođa je stajala ispred i čekala. Tada dolazi Nenad Čanak koji u 7:00 prvi ulazi na biračko mesto i radi celokupnu proceduru prvog birača. Starija gospođa se potom pogrđnim rečima obratila članovima biračkog odbora zbog toga što ona nije bila prvi glasač.“

Materijalni uslovi za tajnost glasanja obezbeđeni su gotovo na svim biračkim mestima. Posmatrači CeSID-a su imali primedbi na 79 biračkih mesta (36 u centralnoj Srbiji, 28 u Vojvodini, 11 u Beogradu i 4 na Kosovu).

Kopija zapisnika o radu biračkog odbora nije istaknuta na odgovarajućem mestu na 98 biračkih mesta (49 u centralnoj Srbiji, 25 u Vojvodini, 18 na Kosovu i 6 u Beogradu).

(5) GRAĐANI - BIRAČI: PONAŠANJE NA BIRAČKOM MESTU

Od ukupno 7464 biračkih mesta, na kojima su bili naši posmatrači, na 17 mesta se dogodilo da dođu građani i donesu popunjeni ili nepopunjeni glasački listić (na prošlim predsedničkim izborima evidentirano je 28 ovakvih slučajeva). Odakle im listić, osim ako to nije neki od onih koje birači ne popune i ne ubace u glasačku kutiju već ih odnesu!

Na 14 % biračkih mesta jedan ili više građana javno su govorili za koga će glasati ili za koga su glasali. Gledano po regijama, procenat onih koji su na ovaj način agitovali „za svoje“ prilično je ujednačen i varirao je između 11 %, kao što je to bilo na Kosovu, i 16 %, kao što je to bilo u Beogradu. Ovakvom „agitacijom“ ukupno se bavilo 3215 birača, i to 2206 u centralnoj Srbiji, 538 u Vojvodini, 345 u Beogradu i 126 na Kosovu.

Na 3 % biračkih mesta građani su direktno agitovali za glasanje za pojedine kandidate.

Na 138 biračkih mesta pilo se, što inače nije dozvoljeno ni kada je biračko mesto

smešteno u kafani. U centralnoj Srbiji je zabeleženo 95 slučajeva upotrebe alkohola, na Kosovu 21, u Vojvodini 16 i u Beogradu 6. Upotreba alkohola, po pravilu, vodila je ka incidentima. Evo nekoliko primera. „D.J. i T.A. u pijanom stanju uzeli 34 listića i nisu hteli da ih vrate dok im ih policija nije otela” (Šabac, bm 99); „Birač pijan, pravio probleme, ometao glasanje, pozvana policija, prisutni strani posmatrači” (Mladenovac, bm 23); „Pijanac verbalno maltretirao predsednika komisije 2 sata” (Majdanpek, bm 2); „U pijanom stanju vređao kontrolora, predsednika biračkog odbora, glasno govorio da će glasati za Radikale” (Bor, bm 21); „Dva pijana birača vređali i pretili zameniku izborne komisije” (Sremska Mitrovica, bm 30); „Alkoholisani muškarac odbio je da se potpiše i pravio buku” (Kovin, bm 3); „Građanin koji nije glasač na ovom biračkom mestu došao je u pijanom stanju i vređao posmatrača iz SPO-a” (Lučani, bm 48); „Pijan čovek je razbio prozor prostorije u kojoj je bilo glasanje” (Alibunar, bm 4)...

Na ovim izborima manje se poštovala zabrana telefoniranja na biračkom mestu nego ranije. Sada je ova zabrana prekršena na 12 % biračkih mesta (na prošlim izborima 9 %, na prethodnim 5 %). Očigledno sa sve većim brojem mobilnih telefona raste i broj onih koji ne mogu da odole, a da ne pozovu nekog baš sa biračkog mesta. Ovaj novi običaj posebno se ispoljio u Beogradu, čak na svakom petom biračkom mestu.

Na 182 biračka mesta bilo je incidenata, a u 17 slučajeva pozvana je i policija. Incidenata nije bilo na Kosovu, u Beogradu je zabeleženo 34, u Vojvodini 46, a u centralnoj Srbiji - 102.

U 69 slučajeva došlo je do prekida glasanja (na prošlom glasanju do prekida je došlo na 47 biračkih mesta). Tipični razlozi prekidanja bili su zamena/opravka UV lampe, nestanak struje i incidenti. Ali, bilo je i bizarnih razloga: na jednom biračkom mestu razbijena je glasačka kutija, na sledećem se zbog hladnoće prešlo u drugu prostoriju; u Šapcu na biračkom mestu broj 99 zbog otimanja glasačkih listića (prekid je trajao 1 sat i 35 minuta); na Savskom vencu, biračko mesto broj 15, prekid od 10 minuta je napravljen zbog posete predsednika RIK-a (Savski venac 15); na Novom Beogradu, biračko mesto broj 7, na žalost, zbog smrtnog slučaja...

Ilustracije - neki odgovori na pitanje 45: „Da li je bilo incidenata na biračkom mestu?”

„Član Laburističke partije je ometao rad komisije, bio je pod dejstvom alkohola”

(Kučevo, bm 2); „Jedna osoba je pocepala glasački listić“ (Arandjelovac, bm 11); „Predsednik je hteo da izbací predstavnike NS i SPO zbog glasnog radovanja“ (Zaječar, bm 69); „Pri prebrojavanju glasova došlo je do nestanka struje 2 minuta (odvijen osigurač)“ (Kragujevac, bm 58); „Žena namerno razbila glasačku kutiju“ (Knjaževac, bm 61); „Ometanje od strane naoružanog lica“ (Tutin, bm 46); „Tuča između glasača i člana biračkog odbora“ (Niš, bm 116); „Predstavnici SPO iz biračkog odbora agitovali za vreme glasanja“ (Ljig, bm 2); „Građanin je glasao bez lične karte, vikao je i pravio buku, nije hteo da pokaže prst za lampu“ (Kraljevo, bm 97); „Rasprava dva odbornika i svađa ispred biračkog mesta - na ulasku, u trajanju od 10 minuta (verbalni duel)“ (Opovo, bm 15); „Verbalno vulgarno raspravlanje između glasača i posmatrača stranke zbog oduzete imovine“ (Despotovac, bm 28); „Jedan glasač je pocepao glasački listić, a onda je isti zalepljen i ubačen u glasačku kutiju (vodi se kao nevažeci)“ (Ijéevac, bm 1); „Bačeno je par petardi u holu škole“ (Novi Beograd, bm 40); „Predstavnik SPO (Lazić) je javno uvredio predstavnika SRS, rekavši mu da je budala“ (Čačak, bm 4); „Građanin je tražio listić sa latiničnim pismom“ (Rakovica, bm 35); „Jedan član biračkog odbora je zaokružio kandidata, umesto slepog lica, bez svedoka ostalih članova biračkog odbora“ (Sremska Mitrovica, bm 11); „Velika svađa člana Radikala sa svim ostalim učesnicima oko glasanja dečaka umesto njegove poluslepe bake“ (Novi Sad, bm 121); „Jedan čovek napravio scenu zbog pečata na glasačkom listiću koji je po njemu komunistički“ (Novi Sad, bm 29); „Predstavnik SRS-a prof. J. V. iz proširenog sastava biračkog odbora je provocirao i vređao strane posmatrače OEBS-a: Šta ćete ovde kad ste nas bombardovali?“ (Zemun, bm 10); „Ukraden je mobilni telefon jednom od članova komisije“ (Voždovac, bm 77); „Posmatrač CeSID-a je bio uklonjen sa biračkog mesta“ (Aleksinac, bm 72)...

Na svakom petom biračkom mestu iza pravana koji treba da garantuje tajnost glasanja ulazilo je više od jedne osobe. Zabeleženo je da je gužvu iza paravana pravilo 6157 osoba: 3851 osoba u centralnoj Srbiji, 1437 u Vojvodini, 810 u Beogradu i 59 na Kosovu. Najčešće je to bilo zbog pomoći nepismenoj, nedovoljno pismenoj, slepoj ili slabovidećoj osobi. Ako je ova pretpostavka tačna, ostaje onda pitanje otkuda tolika razlika između Beograda gde je takvih pojava bilo na 28 % biračkih mesta i Vojvodine (na 25 % mesta) i na drugoj strani centralne Srbije, gde je „gužva iza paravana“ evidentirana na 18 % biračkih mesta i, posebno, Kosova gde je višak osoba iza paravana zabeležen samo na 4 % biračkih mesta.

Svaka četvrta gužva iza paravana nije bila uslovljena potrebom da se stvarno pomogne biraču, već nekim drugim razlozima. Ovu gužvu je pravio 2931 građanin

(1718 u centralnoj Srbiji, 821 u Vojvodini, 389 u Beogradu i 3 na Kosovu).

Na 11 % biračkih mesta 2811 građana odbilo je da čin zaokruživanja kandidata na glasačkom listiću obave iza paravana: oni su to učinili *đ* javno! Gledano po regijama, to izgleda ovako: u centralnoj Srbiji na 12 % biračkih mesta javno je glasalo 2183 građana; u Vojvodini na 7 % mesta javno je glasalo 325 građana; u Beogradu na 11 % mesta 226 građana i na Kosovu na 5 % biračkih mesta 77 građana.

Na 3 % biračkih mesta (isto kao i na prošlim izborima) evidentirano je neslužbeno zadržavanje građana na biračkom mestu - najčešće su to bili rođaci i poznanici članova biračkog odbora.

Na 14 % biračkih mesta (prošli put na 13 %) zabeležen je dolazak građana bez odgovarajućih ličnih isprava koje omogućavaju utvrđivanje identiteta. Zbog toga nije moglo da glasa 4706 građana (prošli put 4173). Mogućnost glasanja je na ovaj način u centralnoj Srbiji izgubilo 3095 građana, u Vojvodini 1079, u Beogradu 527 i na Kosovu 5.

Tabela 1. Koliko građani poznaju izbornu proceduru? Ocene od 1 do 5 (u %) - Izbori 2002-2003. -

Ocene	*PI - septembar 2002. - I krug	PI - oktobar 2002. - II krug	PI - decembar 2002. - ponovljeni izbori	PI - novembar 2003.	Parl. - decembar 2003.
Jedinica	1	0	0	0	0
Dvojka	8	4	4	4	3
Trojka	33	23	23	24	21
Četvorka	38	42	43	40	44
Petica	20	31	30	32	32
Ukupno	100	100	100	100	100
Prosečna ocena	3,70	3,98	3,98	3,98	4,05

*PI = predsednički izbori; ?arl=parlamentarni izbori

Posmatrači CeSIDa su na 32 % biračkih mesta ocenili sa peticom poznavanje izborne procedure od strane građana, a na 44 % biračka mesta sa četvorkom. Ove izvrsne ocene date su na tri četvrtine biračkih mesta (videti tabelu 1). Građani su u proseku ocenjeni sa čistom četvorkom (4,05), a to je nešto bolje nego u prethodna četiri kruga predsedničkih izbora.

Tabela 2. Koliko građani poznaju proceduru glasanja i njihova regionalna pripadnost

Ocene	Vojvodina	Beograd	c. Srbija	Kosovo	Ukupno
Jedinica	0	0	1	0	0
Dvojka	3	3	3	0	3
Trojka	20	24	21	18	21
Četvorka	47	47	42	33	44
Petica	30	26	33	49	32
Ukupno - %	100	100	100	100	100
Prosek	4,05	3,96	4,05	4,30	4,05

Posmatrano po regijama (videti tabelu 2), ocene poznavanja izborne procedure su prilično ujednačene (između 3,96 i 4,05), osim na Kosovu, gde je prosečna ocena znatno veća (4,30). Ako posmatramo samo najbolju ocenu, „peticu“, onda vidimo da je na Kosovu ona data na svakom drugom biračkom mestu, na svakom trećem u centralnoj Srbiji, tome je blizu i Vojvodina, dok je u Beogradu takva ocena data na svakom četvrtom mestu. Broj najlošijih ocena je gotovo isti u svim regijama i date su na 3 % odnosno na 4 % biračkih mesta, osim na Kosovu gde takvih ocena uopšte nema.

(6) GRAĐANI - BIRAČI: GLASANJE

Ukupno su, u poslednje dve godine, građani Srbije četiri puta izlazili na predsedničke izbore u 2002. i 2003. godini, a opet nisu izabrali predsednika. Izbori nisu uspešni, jer na izbore nije izašlo onoliko građana koliko je zakonodavac propisao. Za parlamentarne izbore nema propisanog nivoa izlaznosti kao uslova za uspešnost izbora, a desilo se da je izašlo više građana nego u prethodna četiri slučaja kada je postojao cenzus (tražila se izlaznost koja je veću od polovine biračkog tela). Inače, na ove parlamentarne izbore nije izašlo 41 % građana, a na prethodne novembarske predsedničke izbore čak 54 %.

Tražili smo od CeSID-ovih posmatrača da, polazeći od svog iskustva iz monitoringa izbora, ocene razloge apstinencije birača, a ona je svakako prilično velika i svakako zaslužuje ozbiljno razmatranje. Njihovi odgovori su klasifikovani i dati u tabeli 3 - dati su razlozi apstinencije za prošle (predsedničke) i ove sada (parlamentarne) izbore.

Tabela 3. Razlozi apstinencije na predsjedničkim izborima 16. novembra i na parlamentarnim izborima 28. decembra 2003. godine (prema mišljenju CeSID-ovih posmatrača)

Razlozi apstinencije	PI - novembar 2003.	Parl. -decembar 2003.
Nezainteresovanost, apatija, ravnodušnost, apolitičnost, inertnost, rezignacija, neopredeljenost, nemotivisanost, neodgovornost, prezasićenost izborima...	35 %	41 %
Objektivni i "objektivizirani" razlozi: bolest, fizička nesposobnost, starost; udaljenost biračkog mesta; loše vreme; slava, praznik; sprečenost, odsustvo iz mesta boravka, obaveze, zauzetost, boravak u inostranstvu...	18 %	34 %
Nezadovoljstvo, nepoverenje, razočaranost; revolt; nemaština, loš standard; loše stanje u društvu	23 %	18 %
Loši kandidati; loša ponuda; bojkot	18 %	5 %
Ostalo	6 %	2 %
UKUPNO	100 %	100 %

Po mišljenju CeSID-ovih posmatrača među razlozima neizlaska na izbore dominiraju dve grupe razloga: nezainteresovanost u najširem značenju te reči i objektivni razlozi, bilo da je reč o njihovom stvarnom delovanju, bilo da je reč o njihovom korišćenju kao „dobrih izgovora“. Ove dve grupe razloga prema sadašnjem mišljenju čine tačno tri četvrtine od ukupnog broja svih razloga.

Među razlozima apstinencije na novembarskim (predsedničkim) izborima u prvom redu su bili oni koji su opisivani kao nezainteresovanost, ravnodušnost, apatija, apolitičnost... Oni su činili „jaku“ trećinu svih razloga. U drugom redu su bile tri grupe razloga koje su zajedno činile tri petine svih razloga. Nepuna četvrtina (23 %) razloga vezana je za nezadovoljstvo, nepoverenje, razočaranost, ali i ono što neposredno dovodi do ovakvih raspoloženja, a pre svega loš standard. Potom, sa nepunom petinom (po 18 %) bili su objektivni i „objektivizirani“ razlozi, tj. stvarna sprečenost da se glasa i izgovori objektivnim razlozima; a onda i slab kvalitet izborne ponude, tj. loši kandidati, loše ponuda, neverovanje obećanom...

(7) MONITORING IZBORA

Osim 14.211 posmatrača koje je organizovao CeSID, parlamentarne izbore su još pratili 180 posmatrača ispred OEBS-a, u ime misije Evropske unije izbore je posmatrao 31 stručnjak, kao i 34 lica ispred Britanskog i Helsinškog odbora. Posmatrači iz inostranstva obišli su, prema podacima koje daju posmatrači CeSID-a koji

su učestvovali u našem istraživanju, 20 % biračkih mesta (na prošlim izborima - 18 %). Strani posmatrači najčešće su posećivali biračka mesta na Kosovu, svako drugo, dok su u Beogradu bili na svakom četvrtom, u centralnoj Srbiji na svakom petom, a u Vojvodini na svakom šestom.

Posmatrači CeSID-a bili su prisutni na gotovo svim biračkim mestima, a izveštaje/protokole imamo sa 7464 biračka mesta, što čini 87 % od ukupnog broja biračkih mesta.

Tabela 4. Da li ste do sada već bili CeSID-ov posmatrač izbora? Ako jeste, koliko puta (u %)

Koliko puta ste bili posmatrač	2002. godina			2003. godina	
	Septembar	Oktobar	Decembar	Novembar	Decembar
Ovo mi je prvi put	45	12	12	34	23
Drugi put	32	32	10	10	15
Treći put	17	32	25	15	12
Četvrti put	4	17	28	17	12
Pet i više puta	2	7	25	24	38
UKUPNO	100	100	100	100	100

Podaci u tabeli 4 govore da je reč o iskusnim posmatračima. Na ovim parlamentarnim izborima tri četvrtine je bilo u ulozi posmatrača barem na jednim izborima pre sadašnjih (čak polovina posmatrača bila je u toj ulozi četiri i više puta).

Posmatrači CeSID-a imali su odgovarajuće mesto na biralištima sa kojeg su mogli normalno da prate tok izbora. Problema oko odgovarajućeg mesta bilo je na 126 biračkih mesta (81 u centralnoj Srbiji, 27 u Vojvodini i 18 u Beogradu).

Odgovori na pitanje broj 47: „Da li vam je neko iz biračkog odbora postavljao pitanja ili vas konsultovao oko pitanja vezanih za proceduru glasanja?“

* „O regularnosti dolaska nenajavljenih stranih posmatrača“ (Niš, bm 109);

* „Da li sme da se podvlači kandidat za koga se glasa a ne da se zaokruži“ (Gornji Milanovac, bm 17);

* „Da li kontrolni listić treba potpisan ubaciti u kutiju pre glasanja ili ga ostaviti u koverti“ (Prokuplje, bm 40);

* „Pančevo u vezi stalnog i proširenog sastava. Da li članovi proširenog sastava mogu učestvovati u radu biračkog odbora“ (Pančevo, bm 2);

* „Greškom je glasao birač sa drugog izbornog mesta pa sam konsultovao oko to-

ga opštinskog koordinatora CeSID-a" (Kikinda, bm 21);

* „Da li glasač sme da uzme glasački listić da ne glasa i odnese ga sa sobom" (Užice, bm 67);

* „Da li glasač sme da stavi listić u džep i iznese, kako se broji taj listić?" (Kraljevo, bm 27);

* „Da li birač sme da iznese listić van prostorije za glasanje" (Rača, bm 1);

* „Da li birač može poneti listić sa sobom?" (Sremski Karlovci, bm 8);

* „Da li glasač sme da iznese svoj listić?" (Čukarica, bm 35);

* „Da li glasač može da odnese glasački listić sa sobom" (Sremska Mitrovica, bm 35);

* „Da li birač mora da ubaci glasački listić u kutiju?" (Kraljevo, bm 20);

* „Da li građanin ima pravo da uzeti glasački listić ne ubaci u kutiju?" (Valjevo, bm 23);

* „Kako da glasa nepismen birač?" (Zrenjanin, bm 27);

* „Da li jedan od stranačkih posmatrača može da ode sa BM pre prebrojavanja glasova?" (Knić, bm 21);

* „Nepismenu Romkinju koja nije znala za koga da glasa uputili su na mene. Nakon što sam joj pročitala listu, nasumce je zaokružila broj" (Zrenjanin, bm 30);

* „Da li je listić popunjen običnom olovkom nevažeći?" (Bor, bm 23);

* „Ko od proširenog sastava odbora može da prisustvuje brojanju glasova?" (Mladenovac, bm 14);

* „Pitanje učešća članova proširenog sastava u prebrojavanju glasova" (Kraljevo, bm 15);

* „Koja je najbolja lokacija za postavljanje liste kandidata, može li lice koje čini prošireni sastav biračkog odbora biti prvi birač?" (Paraćin, bm 4);

* „Kako glasaju slepa lica?" (Majdanpek, bm 19);

* „Pitala me jedna žena da li sme da pročita glasački listić nekome ko ne vidi ili ne zna da čita" (Sombor, bm 27);

* „Da li je obavezno potpisivanje birača u spisak?" (Prijepolje, bm 73);

* „Da li mogu da izbace predstavnika SRS-a, zbog vređanja stranih posmatrača?" (Zemun, bm 10);

* „Da li je dozvoljeno snimanje kamerom i fotoaparatom na biračkom mestu?" (Vračar, bm 15);

* „Šta se desi ukoliko birač pocepa listić? Da li može da se koristi nova glasačka kutija ukoliko dođe do prepunjavanja stare?" (Zvezdara, bm 30);

* „Glasala je žena koja nije u biračkom spisku umesto druge koja se kasnije pojavila i nije mogla da glasa“ (Bela Palanka, bm 12);

* „Da li ću ja upisati to što kontrolni listić nije ubačen u kutiju nego u kovertu pored kutije? Rekla sam da ću se konsultovati sa izbornom komisijom CeSID-a“ (Aleksinac, bm 47).

Na 622 biračka mesta (na prošlim izborima na 792) članovi biračkih odbora pitali su posmatračice CeSID-a o nekim propozicijama vezanim za izbore. Na 115 biračkih mesta (na prošlim izborima na 129) posmatrači CeSID-a samoinicijativno su reagovali na neka pitanja vezana za tok izbora. Na drugoj strani, treba pomenuti i jedan slučaj iz Novog Bečēja koji je izuzetak ali koji i kao takav baca ružno svetlo na CeSID i njegov veliki trud oko monitoringa izbora. „Predstavnik CeSID-a koji je kao glasač došao na izbornu mesto 26 OŠ „Svetozar Marković“ je vrlo arogantno drsko i bezobrazno odbio da mu se obeleži prst, kao dokaz da je glasao. Kako je birački listić već uzeo nismo bili u mogućnosti da ga sprečimo da glasa. Smatramo da je ovakvo ponašanje vrlo nedolično i sramotno a posebno za osobu koja je imenovana za ispravno praćenje rada tj. CeSID-a.“ Slede potpisi predsednika biračkog odbora i 10 članova biračkog odbora.

Odgovori na pitanje broj 48: Da li ste vi samoinicijativno davali savete ili preporuke oko pitanja vezanih za proceduru glasanja, a da vas niko nije pitao za savet?

* „Nije istaknuta lista kandidata; primedba nije uvažena razlog nepoznat“ (Obilić, bm 5);

* „Da pri brojanju glasova bude prisutan samo po jedan predstavnik stranaka“ (Soko Banja, bm 30);

* „Zbog više od jedne osobe iza paravana“ (Zaječar, bm 2);

* „Primedba Otpora zbog potpisivanja drugih lica umesto nepismenih“ (Niš, bm 25);

* „Metodologija brojanja listića (6 identičnih tabela sa 19 kolona, 6 ekipa udara recke, dok predsednik čita listiće - sve se dva puta kontroliše“ (Zrenjanin, bm 39);

* „Da, napomenula sam da je zabranjen alkohol“ (Plandište, bm 3);

* „Davalala sam savete u vezi zabrane grupnog glasanja i ime zaokruživanja u tuđe“ (Sremska Mitrovica, bm 11);

* „Predložio predsedniku biračkog odbora da za prebrojavanje listića angažuje samo po jednog predstavnika svake liste, zbog gužve“ (Obrenovac, bm 14);

* „Da mora da se proverava identitet proverom matičnog broja što prvih par sati

nije rađeno" (Zvezdara, bm 29).

Najbolji indikator statusa CeSID-ovih posmatrača jeste dobar odnos članova biračkih odbora prema posmatračima CeSID-a.⁷⁴ Taj odnos ocenjen je veoma visoko i zauzima drugo mesto među svim ocenama izbornog postupka – prosečna ocena iznosi 4,61 (na prošlim izborima 4,78). Čak 79 % posmatrača CeSID-a ovaj odnos ocenili su sa „peticom“.

(8) ZAKLJUČAK

Parlamentarni izbori održani 28. decembra 2003. uspeli su ne samo sa stanovišta izlaznosti, već i sa stanovišta organizacije i poštovanja procedure. Može se reći da su po organizaciji i proceduri oni isto tako dobri kao i prethodni četiri predsedničkih izbora (bez obzira što predsednički izbori nisu uspeli zbog nedosezanja zakonom određenog cenzusa). O uspešnosti izbora govore prosečne ocene osam aspekata izbora koje smo smatrali ključnim za procenu uspešnosti izbora (videti tabele 5 i 6).

Tabela 5. Ocene parlamentarnih izbora 28. decembra 2003. godine

Ocenjivane oblasti	Vojvodina	Beograd	c. Srbija	Kosovo	Ukupno
Odnos članova BO prema posmatraču CeSID-a	4.72	4.68	4.56	4.57	4.61
Odnos članova BO prema građanima na BM	4.58	4.52	4.40	4.47	4.45
Ukupan rad biračkog odbora	4.29	4.23	4.16	4.35	4.20
Obučenost stalnog sastava biračkih odbora	4.63	4.48	4.38	4.46	4.45
Koordinacija između BO i opštinskih radnih tela	4.80	4.76	4.67	4.70	4.71
Obučenost proširenog sastava biračkih odbora	4.58	4.51	4.43	4.49	4.47
Koliko građani poznaju izbornu proceduru	4.05	3.96	4.05	4.30	4.05
Ukupan birački postupak	4.46	4.36	4.33	4.46	4.37
PROSEK	4.51	4.44	4.37	4.48	4.41

Ispitivanje osam dimenzija uspešnih izbora pokazuje da su sve ocene iznad četvorke i da je ukupan prosek blizu granice koja deli četvorku od petice (4,41). Iznad ovog opšteg proseka je prosečna ocena u Vojvodini (4,51), na Kosovu (4,48) i Beogradu (4,44), dok je prosečna ocena u centralnoj Srbiji ispod opšteg proseka (4,37).

Ukupne prosečne ocene se nalaze između 4,05 i 4,71. Najbolje je ocenjena koordi-

⁷⁴ Jedan od pokazatelja ugleda cesidovaca može da bude i to što nailazimo na lažna predstavljanja. „Oko 11.30 sati, u prostorije gde se sprovodilo glasanje ušao je nepoznat čovek i predstavio se kao kontrolor iz CeSID-a, a kada sam mu potražila akreditaciju on je napustio prostoriju, da bi predsednik komisije kasnije utvrdio da je ta osoba iz „Seljačke stranke“, što je on i dokazao glasno govoreći „Glasajte za broj osam!“ (Piro, bm 62).

nacija između biračkih odbora i opštinskih radnih tela - u proseku je to 4,71, a u Vojvodini je to čak 4,80. Potom je tu odnos članova biračkih odbora prema posmatraču CeSID-a (4,61), pa obučenost proširenog sastava BO (4,47), iste ocene (4,45) imaju odnos članova BO prema građanima na biračkom mestu i obučenost stalnog sastava biračkih odbora, ukupan birački postupak ocenjen je sa 4,37, ukupan rad biračkih odbora sa 4,20 i, na kraju, poznavanje izborne procedure od strane građana (4,05).

Tabela 6. Ocene izbora 2002-2003. godine

Ocenjivane oblasti	IX 2002.	X 2002.	XII 2002.	XI 2003.	XII 2003.
Odnos članova BO prema posmatraču CeSID-a	4,79	4,82	4,78	4,71	4,61
Odnos članova BO prema građanima na BM	4,68	4,72	4,69	4,54	4,45
Ukupan rad biračkog odbora	4,48	4,61	4,58	4,38	4,20
Obučenost stalnog sastava biračkih odbora	4,36	4,57	4,55	4,50	4,45
Koordinacija između BO i opštinskih radnih tela	4,48	4,55	4,49	4,80	4,71
Obučenost proširenog sastava biračkih odbora	4,21	4,46	4,41	4,56	4,47
Koliko građani poznaju izbornu proceduru	3,70	3,98	3,98	3,98	4,05
Ukupan birački postupak	4,35	4,50	4,44	4,44	4,37
PROSEK	4,38	4,53	4,49	4,49	4,41

Gledajući sve ocene, uz uobičajena školska „zaokruživanja“, nalazimo da su „odličan 5“ dobili koordinacija rada biračkih odbora (BO) sa odgovarajućim telima u opštini i odnos članova BO prema posmatračima CeSID-a, kako na opštem proseku, tako i u svim regijama; potom, obučenost stalnog sastava BO u Vojvodini (4,63), obučenost proširenog sastava BO u Vojvodini i odnos članova BO prema građanima u Vojvodini imaju iste ocene 4,58; sledi odnos članova BO prema građanima u Beogradu 4,52 i obučenost proširenog sastava BO u Beogradu (4,51). Ukupno uzev, imamo 15 odličnih i 25 vrlo dobrih, a regionalno gledano jednog odličnog (Vojvodina) i tri vrlo dobra.

Kada posmatramo ocene na svih pet izbora na kojima smo radili ovo istraživanje (tabela 6), vidimo da se faktički prosečne ocene nalaze oko granice vrlo dobrih i odličnih ocena, a za jedne izbore (drugi krug predsedničkih izbora u oktobru 2002. godine) da su dobili odlične ocene. Posmatrajući ocene pojedinačno, vidimo da je polovina svih ocena vrlo dobra, a da drugu polovinu čine odlične ocene.

Ukupno uzev, možemo zaključiti da smo ušli u krug zemalja u kojima je izborna procedura standardizovana, a njeno nepoštovanje tek izuzetak.

OCENA I ZAKLJUČAK

Seriya neuspelih izbornih ciklusa za predsednika Srbije okončana je prevremenim parlamentarnim izborima 28. decembra 2003. godine. Duboka parlamentarna kriza, vanredno stanje uvedeno po ubistvu premijera Đinđića, afere, nefunkcionisanje (katkad i nepostojanje) institucija, rezultirale su raspisivanjem izbora u jeku kampanje za izbor predsednika Srbije.

POLITIČKE OKOLNOSTI

Rezultati ovih izbora jasno ukazuju da su cenu tranzicije, na političkom planu, po čemu Srbija nije izuzetak, platile stranke koje su inicirale proces privatizacije. Veoma raširen uticaj Srpske radikalne stranke u najvećem delu teritorije obavezivaće buduću Vladu da vodi takvu socijalno-ekonomsku politiku koja bi smanjila socijalno nezadovoljstvo. U okviru takve raširenosti vidi se ipak da su radikali najbolji rezultat postigli u sredinama u kojima tinjaju ne samo socijalni već i nacionalni konflikti. Institucionalna konsolidacija, borba protiv korupcije i zloupotrebe vlasti verovatno mogu smanjiti rasprostranjenost političkog nezadovoljstva u Srbiji, a samim tim i obim „glasanja protiv“.

IZBORNE PONUDE

Proces „normalizacije“ izbora u Srbiji odigrao se tokom tri kruga (neuspelih) predsedničkih izbora u 2002. godini; „normalizacija“ je potvrđena na, takođe, neuspelim predsedničkim izborima u 2003. godini, kao i na parlamentarnim izborima 28. decembra 2003. godine. Konačno, Srbija se svrstala među zemlje u kojima je izborna procedura standardizovana, a njeno nepoštovanje tek izuzetak. Sama izborna procedura postala je „normalna“, „fer i poštena“ i ne razlikuje se značajnije od izbornih procedura u demokratskim zemljama. U takvoj situaciji fokus monitoringa izbornog postupka pomera se sa samog glasanja i izbornog dana na celinu izbornog postupka. Jedan od osnovnih ciljeva jeste odgovor na pitanje: kako podići kapacitete građana

da bi oni mogli da identifikuju svoje potrebe i interese i identifikuju političke subjekte koji mogu te potrebe i interese da ostvaruju u najvećoj meri, na najbolji način i uz puno poštovanje evropskih normi i vrednosti. U tu svrhu CeSID je sproveo istraživanja koje je imalo za ambiciju da odgovori na pitanje: koji su motivi presudni u trenutku kada građanin Srbije poverava svoj glas na izborima? Racionalni ili nekakvi drugi motivi? Nalazi govore da su izborne ponude prepune nerealnih obećanja, kontradiktornosti, "poverenja u kratko pamćenje birača, manipulacija činjenicama, što ne olakšava biračima prepoznavanje vlastitih interesa i, na kraju, političkog aktera/stranke, koji takve interese artikuliše i zastupa. Karakter izbornih ponuda, ali i socijalni i obrazovni nivo (nizak), u dobrom delu biračke populacije dovodi do opredeljivanja na osnovu imidža (61 %) ili kakvog drugog ali ne i racionalnog osnova.

MONITORING MEDIJA

Vanredni parlamentarni izbori u Srbiji privukli su daleko veću pažnju medija od serije prethodećih predsedničkih izbora. I štampani i elektronske mediji pružili su jednake šanse u prezentaciji predizborne ponude svim akterima na izborima. Novinarski rečnik, za razliku od prethodnih izbornih kampanja, bio je odmeren, uz veće učešće autorskih komentara i priloga i primera istraživačkog novinarstva. Mediji nisu bili, što je značajan napredak, upadljivo naklonjeni jednoj strani, a daleko da su bili promoteri bilo koje stranke ili koalicije. Vidan napredak je iskazan u jeziku koji su mediji koristili: maksimalno su „prećutkivane“ uvredljive izjave i nepristojan rečnik, koji su pojedni kandidati katkada koristili.

Štampana glasila su prekršila pravilo izborne tišine. Svi listovi, bez razlike, u danima izborne tišine objavljivali su tekstove koji se neposredno ili posredno odnose na izborne aktere.

REGULARNOST IZBORA

Na osnovu obrađenih izveštaja CeSID-ovih posmatrača, na vanrednim parlamentarnim izborima održanim 28. decembra 2003. godine, nisu zabeležene bitnije neregularnosti. Ova konstatacija se odnosi na sve faze izbornog postupka: predizborne aktivnosti političkih aktera i medija, tok glasanja i utvrđivanja rezultata glasanja, mogućnost praćenja izbora od strane domaćih i stranih posmatrača. Stoga zaključujemo da su građani Srbije na izborima za Narodnu skupštinu Republike Srbije 28. decembra 2003. godine imali priliku da slobodno izraze svoju izbornu volju.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.849.2(497.11)"2003"

659.34.4:342.8(497.11)"2003"

32.019.5:342.8(497.11)"2003"

Oko izbora 13 : izveštaj sa vanrednih
parlamentarnih izbora u Republici Srbiji,
(28. decembar 2003) / [priredio] Centar za
slobodne izbore i demokratiju. - Beograd:
Centar za slobodne izbore i demokratiju,
2004 (Beograd : Tipografic). - 178 str. :
graf. prikazi, tabele ; 24 cm

Tiraž 1.000. - Str. 9-11: Predgovor / Ivan
Nikolić. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

ISBN 86-83491-28-5

1 Центар за слободне изборе и демократију
(Београд)

а) Избори - Србија - 2003 б) Масовне
комуникације - Избори - Србија - 2003 с)

Изборна кампања - Србија - 2003

COBISS.SR-ID 116143884